

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

MAGISTRSKO DELO

**ANALIZA RAZVOJA IN UVELJAVITVE REVIZORJEVE
NEODVISNOSTI V SLOVENIJI V OBDOBJU 2007 DO 2017**

Ljubljana, 25. september 2018

ŽAN KOMPARA

IZJAVA O AVTORSTVU

Podpisani Žan Kompara, študent Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, avtor predloženega dela z naslovom Analiza razvoja in uveljavitve revizorjeve neodvisnosti v Sloveniji v obdobju 2007 do 2017, pripravljenega v sodelovanju s svetovalcem prof. dr. Markom Hočevarjem,

IZJAVLJAM

1. da sem predloženo delo pripravil samostojno;
2. da je tiskana oblika predloženega dela istovetna njegovi elektronski obliki;
3. da je besedilo predloženega dela jezikovno korektno in tehnično pripravljeno v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, kar pomeni, da sem poskrbel, da so dela in mnenja drugih avtorjev oziroma avtoric, ki jih uporabljam oziroma navajam v besedilu, citirana oziroma povzeta v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani;
4. da se zavedam, da je plagiatorstvo – predstavljanje tujih del (v pisni ali grafični obliki) kot mojih lastnih – kaznivo po Kazenskem zakoniku Republike Slovenije;
5. da se zavedam posledic, ki bi jih na osnovi predloženega dela dokazano plagiatorstvo lahko predstavljalo za moj status na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani v skladu z relevantnim pravilnikom;
6. da sem pridobil vsa potrebna dovoljenja za uporabo podatkov in avtorskih del v predloženem delu in jih v njem jasno označil;
7. da sem pri pripravi predloženega dela ravnal v skladu z etičnimi načeli in, kjer je to potrebno, za raziskavo pridobil soglasje etične komisije;
8. da soglašam, da se elektronska oblika predloženega dela uporabi za preverjanje podobnosti vsebine z drugimi deli s programsko opremo za preverjanje podobnosti vsebine, ki je povezana s študijskim informacijskim sistemom članice;
9. da na Univerzo v Ljubljani neodplačno, neizključno, prostorsko in časovno neomejeno prenašam pravico shranitve predloženega dela v elektronski obliki, pravico reproduciranja ter pravico dajanja predloženega dela na voljo javnosti na svetovnem spletu preko Repozitorija Univerze v Ljubljani;
10. da hkrati z objavo predloženega dela dovoljujem objavo svojih osebnih podatkov, ki so navedeni v njem in v tej izjavi.

V Ljubljani, dne _____

Podpis študenta: _____

KAZALO

UVOD	3
1 DEJAVNIKI, KI VPLIVAJO NA REVIZORJEVO NEODVISNOST	6
1.1 Pristranskost v reviziji in revizorjeva neodvisnost	6
1.2 Nerevizijske storitve	11
1.3 Cenovna politika	13
1.4 Revizijski mandat	16
1.5 Koncentracija in tržna struktura	18
1.6 Nadzor	21
1.7 Revizijska komisija	24
2 ANALIZA RAZVOJA IN UVELJAVITVE REVIZORJEVE NEODVISNOSTI V SLOVENIJI.....	26
2.1 Razvoj zakonodaje v Sloveniji	26
2.2 Nerevizijske storitve	29
2.3 Cenovna politika	31
2.4 Revizijski mandat	33
2.5 Koncentracija in tržna struktura	36
2.6 Nadzor	37
2.7 Revizijska komisija	41
3 PREDSTAVITEV REVIZORJEVE NEODVISNOSTI S POMOČJO ANALIZE INTERVJUJEV S POOBLAŠČENIMI REVIZORJI	45
3.1 Namen in cilji raziskave	45
3.2 Potek in izvedba intervjujev	46
3.3 Analiza podatkov	46
3.4 Rezultati raziskave.....	47
3.4.1 Splošni del	47
3.4.2 Nerevizijske storitve	48
3.4.3 Cenovna politika.....	50
3.4.4 Koncentracija in tržna struktura	52
3.4.5 Revizijski mandat	54
3.4.6 Nadzor	55
3.4.7 Revizijska komisija	57

3.5	Povzetek ugotovitev intervjujev in odgovori na raziskovalna vprašanja.....	58
3.6	Usmeritve za nadaljnje raziskovanje	61
SKLEP.....		61
LITERATURA IN VIRI		63
PRILOGA		71

KAZALO SLIK

Slika 1: Model opredelitve vpliva revizorske neodvisnosti na kvaliteto revizije.....	10
Slika 2: Struktura revizijskih mnenj od 2013 do 2017.....	35

SEZNAM KRATIC

AICPA (angl. American Institute of Certified Public Accountants) – Ameriški inštitut pooblaščenih revizorjev

Angl. - angleško

EY – Ernst & Young

EU – Evropska unija

IESBA (angl. International Ethics Standards Board for Accountants) – Odbor za mednarodne standarde etike za računovodske strokovnjake

IFAC (angl. International Federation of Accountant) – Mednarodna zveza računovodij

MSRP – Mednarodni standardi računovodskega poročanja

NRS – nerevizijske storitve

PCAOB (angl. Public Company Accounting Oversight Board) – Odbor za nadzorovanje revizorjev javnih podjetij

PwC – PricewaterhouseCoopers

SEC (angl. Securities and Exchange Commission) – Komisija za vrednostne papirje

SJI – subjekti javnega interesa

SOX – zakon Sarbanes-Oxley

S&P 500 (angl. Standard & Poor's 500) – Indeks 500 največjih ameriških podjetij

ZGD – Zakon o gospodarskih družbah

ZRev – Zakon o revidiranju

UVOD

Finančno družbo sestavljajo številni avtonomni mehanizmi, ki se med seboj prepletajo, dopolnjujejo in izpodbijajo, skupaj pa kot celota tvorijo uspešno skupnost. Vzajemno si zaupajo, da bo vsak izpolnil svoje naloge pošteno in objektivno ter z veliko mero integritete, kajti nadaljnje odločitve temeljijo na sporočilih, ki si jih prenašajo med seboj. Gospodarstvo uspeva, dokler vsi vpleteni izpolnjujejo pričakovanja drugih, ampak ko se odnosi pretrgajo, družba trpi finančne škandale in gospodarske krize.

Obstaja nešteto elementov, ki igrajo pomembno vlogo pri splošnem delovanju gospodarstva. Na eni strani stoji vlagatelj, ki s svojimi finančnimi vložki omogoča preživetje in širitev podjetja, na drugi strani pa podjetje s svojim poslanstvom izpolnjuje zahteve družbe. Vlagatelj je pripravljen vlagati v podjetje, ki je vredno zaupanja in ima potencial za uspešno rast. Del odgovorov na investitorjeva vprašanja se skriva v računovodskih izkazih. Zaupanje v računovodske izkaze pa nudi revizor, ki oceni, da podjetje, izkazuje pošteno in resnično finančno stanje. Vsi trije elementi, vlagatelj, podjetje in revizor, tako sestavljajo celovito sliko, ki omogoča obstoj gospodarstva kot takega. Da bi dosegli poštenost in pravilnost v delovanju odnosov, se v enačbo vplete še četrti element, zakonodajalec z implementacijo zakonov ter predpisov.

Vlagatelj polaga veliko mero zaupanja v revizorja in njegovo mnenje, da so računovodski izkazi pravilni. Revizor na drugi strani pa mora ugotoviti, da računovodski izkazi ne vsebujejo napačne navedbe, ki je posledica bodisi goljufije bodisi nenamerne napake. Družba pričakuje, da bo revizor pri svojem delu uporabil profesionalni skepticizem, zakonodaja in standardi pa določajo metode in pristope, ki vodijo revizorja pri doseganju omenjenih pričakovanj. Prava vrednost izdanega mnenja izhaja iz dejstva, da revizor deluje pod nadzorom in v okolju, v katerem so odgovornosti in pravila strogo določeni, zato je tudi na zakonodajalcu velika odgovornost, da zagotovi ustrezno vodenje revizorja in doslednost revizijske prakse. Revizor je tako sposoben delovati neodvisno, profesionalno in objektivno.

Pričakovanja investitorjev, javnosti in drugih uporabnikov računovodskih izkazov niso nujno enaka temu, kar od revizorja zahteva zakon ali temu, kar je realno sploh mogoče. Ta razlika med pričakovanji je poznana tudi kot koncept »vrzeli v pričakovanju«, ki je bil prvič omenjen že leta 1974, štiri leta kasneje pa tudi raziskan. Najpomembnejši vidik vrzeli v pričakovanju se danes nanaša na vprašanja, kdo je odgovoren za pripravo računovodskih izkazov, in sposobnost revizorja, da ugotovi goljufijo. Pogosto se javnost ne zaveda, da je vodstvo podjetja odgovorno za pripravo izkazov, revizorjeva vloga pa je oceniti faktorje tveganja, ki vodijo v napačne navedbe zaradi goljufije ali napake (Gear, 2013). Prav pričakovanje deležnikov, da revizorji opravijo več dela, kot je njihova dejanska naloga, je spodbudilo zaupanje širše javnosti v revizijsko stroko. Zaupanje se je začelo krhati s

finančnimi škandali, kot sta Enron, Parmalat in WorldCom, in nazadnje še z gospodarsko krizo leta 2008.

Ena izmed glavnih usmeritev zakonodajalcev v zadnjih letih je zato stabilizacija finančnega sistema s poudarkom na etičnem vedenju, povečani neodvisnosti in objektivnosti v revizijskem poklicu. Prizadevanja za spremembe so se pričela že leta 2006, oktobra 2010 pa je Evropska komisija objavila zeleno knjigo z naslovom Revizijska politika: kaj smo se naučili iz krize, v kateri je izražena potreba po spremembi zakonodaje v zvezi z revizijskim sistemom. Cilj zelene knjige je bil izpostaviti nastale probleme, predstaviti zamisli, predloge in specifična vprašanja, da bi lažje razumeli stališča vpletenih ter jim tako dali možnost za sodelovanje pri razvoju prihodnje zakonodaje.

V Evropski Uniji je bila v letu 1978 sprejeta Četrta direktiva (Direktiva 78/660/EGS), ki je postavila skupna izhodišča na področju revidiranja v državah članicah EU. V letu 2006 ji je sledila Osmo direktiva (Direktiva 2006/46/ES), ki je bila precej kompleksnejša in je že predstavljala odgovor na predhodne škandale. Z namenom odprave vseh pomanjkljivosti, izpostavljenih z gospodarsko krizo, sta Evropska komisija in Evropski svet sprejela Direktivo 2014/56/EU in uredbo EU št. 537/2014. Cilj omenjenih direktiv in uredbe je bil reformirati evropska pravila revidiranja in posledično izboljšati kakovost revizije ter vrniti zaupanje vlagateljev in širše javnosti v revizijsko stroko (Generalni sekretariat vlade Republike Slovenije, 2016). Tudi Slovenija je, kot članica Evropske skupnosti, svojo zakonodajo gradila na direktivah, ukrepih in predpisih, sprejetih s strani Evropske unije. Tako je na podlagi omenjenih dokumentov skozi leta prilagajala in dopolnjevala Zakon o revidiranju, Zakon o gospodarskih družbah, razne kodekse, predpise in priporočila ter vzpostavila javni organ za nadzor nad revidiranjem. Pogovori in usklajevanja med zakonodajalcem in stroko glede predloga Zakona o revidiranju (ZRev-3), ki naj bi prenesel zahteve zadnje sprejete direktive in ukrepa, s katerim Slovenija zamuja že več kot dve leti, trenutno še potekajo.

Ena od težav revizijskega dela je, da čeprav revizor v mnenju razkrije informacije o kompetentnosti vodilnih, ki so odgovorni za pripravo računovodskih izkazov, informacije o procesu in rezultatu revizorjevega spoštovanja neodvisnosti ne obstajajo ali jih je malo. Revizorji so namreč izpostavljeni morebitnim dejavnikom, ki ogrožajo neodvisnost že pred prevzemom revizijskega posla. Kasneje pa te grožnje najdejo pot v revizijski proces na različne načine. Obstoj grožnje revizorjevi neodvisnosti se lahko zgodi le ob pojavu različnih dejavnikov in okoliščin, sami po sebi pa revizorji ne ogrožajo neodvisnosti (Houghton, 2002). Primerov groženj revizorjevi neodvisnosti je zelo veliko, v magistrski nalogi pa so izpostavljeni le tisti, ki so bili po mojem mnenju v raziskovalnem obdobju s strani zakonodajalcev in širše javnosti najbolj poudarjeni. Kot najpomembnejše dejavnike, ki ogrožajo revizorjevo neodvisnost, sem preučil: izvajanje nerevizijskih storitev, cenovno politiko, revizijski mandat ter koncentracijo in tržno strukturo na revizijskem trgu. Poleg tega sem v model dodal še elementa, ki sta se razvila prav z namenom krepitve revizorske

neodvisnosti, to sta revizijska komisija in nadzor nad revidiranjem. Vse skupaj pa se povezuje in je predstavljeno s pomočjo prirejenega teoretskega modela.

Raziskovalno obdobje desetih let, omenjeno v naslovu je izbrano na podlagi gospodarskega cikla, ki se je obrnil v raziskovalnem desetletju, z začetkom gospodarske krize, katere vpliv v Sloveniji se je čutil z dvoletnim zamikom, in obdobjem gospodarske rasti, ki smo ji priča v zadnjih letih. Ker so bili revizorji izpostavljeni kot eden izmed glavnih krivcev za recesijo, pri čemer je bila izpostavljena tudi vprašljivost njihovega neodvisnega delovanja, je zanimivo pregledati, kaj se je dogajalo na tem področju. Namen magistrskega dela je zato predstaviti razvoj revizorske neodvisnosti v Sloveniji v preučevanem obdobju in praks, ki so bile v tem obdobju sprejete, izpostaviti slabosti slovenskega sistema in predlagati izboljšave tega področja v prihodnje. Poleg tega je namen magistrskega dela tudi, da s pomočjo strokovne literature in intervjujev preučim in predstavim elemente in značilnosti, ki so vplivale na revizorjevo neodvisnost v Sloveniji.

Cilj magistrskega dela je ugotoviti, kako izbrani dejavniki vplivajo na revizorjevo neodvisnost in njihovo razvitost v slovenskem okolju. Poleg tega je cilj ugotoviti tudi, ali je Slovenija sledila vsem dobrim praksam, sprejetim zakonom in evropskim direktivam in ali jih je kasneje tudi implementirala v zakonodajo ter prasko. V ta namen sem si postavil raziskovalna vprašanja, na katere sem poskušal odgovoriti v magistrskem delu. Temeljna raziskovalna vprašanja so: Ali slovenska zakonodaja sledi tuji zakonodaji pri sprejemanju konceptov, ki povečujejo revizorsko neodvisnost? Ali se revizorji počutijo neodvisne? Ali regulativa omejuje revizorje z vidika neodvisnosti? Kakšno zavedanje ima pojem revizorjeve neodvisnosti v praksi? Ali bi bili obstoječi koncepti ter zakonodaja potrebni izboljšav na področju revizorjeve neodvisnosti?

Magistrsko delo omogoča regulatorjem vpogled v dojemanje revizorjeve neodvisnosti v slovenskem okolju z izpostavljenimi sistemskimi pomanjkljivostmi ter predlogi izboljšav na katere sami niso bili pozorni. Prav tako delo prispeva k raziskavam na področju pomena revizorjeve neodvisnosti, ki zaradi sprememb v panogi računovodstva in revizije postaja vse bolj poudarjeno področje.

V magistrskem delu je uporabljen teoretični in empirični metodološki pristop. Gre za povezavo med splošnim delom in bolj usmerjenim delom koncepta revizorjeve neodvisnosti. Uporabljeni sekundarni viri so: strokovna literatura, članki in raziskave, ki obravnavajo tematiko revizije, strokovne publikacije združenj in organizacij, ki se nanašajo na revidiranje, ter svetovna in domača zakonodaja. V prvem delu so predstavljene ugotovitve tujih avtorjev, drugi del pa temelji predvsem na domačih virih. Uporabljena sta deduktivni in induktivni pristop spoznavanja raziskovalne tematike. Tretji, empirični del temelji na intervjujih, ki sem jih opravil s petimi aktivnimi pooblaščenimi revizorji v Sloveniji. Izvedel sem delno strukturirane intervjuje z vnaprej pripravljenimi vprašanji. Tekom intervjujev sem dopuščal možnost dodatnih podvprašanj za potrebe razjasnjevanja in poglobitve odgovorov na glavna vprašanja, sama izvedba intervjujev pa je bila podvržena konkretni situaciji in toku

pogovora. Kvalitativna raziskava tako omogoča pridobitev vpogleda v razumevanje koncepta revizorjeve neodvisnosti, ki ga imajo osebe, ki se s tem pojmom srečujejo vsakodnevno in ga na določenem nivoju tudi sooblikujejo.

Magistrsko delo je sestavljeno iz treh delov. V prvem delu sta na splošno predstavljena revizorska neodvisnost in model, ki je temelj celotnega nadaljnjega dela. Poleg tega so v tem delu predstavljeni glavni elementi modela z vidika svetovne literature. V drugem delu je analiziran razvoj uveljavitve revizorjeve neodvisnosti na slovenskem področju s pomočjo navezovanja na področja, ki so bila predstavljena v predhodnem poglavju. Tretji del vsebuje empirični pregled raziskovalnega obdobja s pomočjo intervjujev pooblaščenih revizorjev, ki so predstavili svoje videnje razvoja revizorske neodvisnosti v Sloveniji. S pomočjo njihovih odgovorov, sem odgovoril na postavljena raziskovalna vprašanja. Sledi sklep, v katerem sem povzel celotno vsebino in izpeljal priporočila, za izboljšave področja revizorjeve neodvisnosti v praksi ter priporočila za nadaljnjo raziskovanje problema revizorjeve neodvisnosti.

1 DEJAVNIKI, KI VPLIVAJO NA REVIZORJEVO NEODVISNOST

Psihološke raziskave kažejo, da na želje posameznika močno vplivajo načini interpretacije informacij, tudi če se trudi biti objektivni in nepristranski. Če je posameznik motiviran doseči specifičen zaključek, po navadi ravno to stori. Zato v večini primerov meni, da je boljši od povprečnih voznikov, da so njegovi otroci pametnejši od povprečnih otrok, da zna izbirati delnice in sklade, ki bodo presegli trg, četudi obstajajo jasni dokazi o nasprotnem. Ne da bi se tega zavedal, je težko kritičen in popustljiv glede dejstev, ki so v nasprotju z njegovimi zaključki in jih želi doseči, ter se nekritično zadovolji z dokazi, ki podpirajo njegova stališča. Ne glede na to, ali so informacije napačne ali ne, sklepa, da njegovi zaključki niso pristranski (Bazerman, Loewenstein & Moore, 2002).

1.1 Pristranskost v reviziji in revizorjeva neodvisnost

Revizorji in računovodje se morda zdijo imuni na pristranskosti, saj delajo s historičnimi podatki in številkami, pri čemer sledijo jasnim standardom in predpisom, toda revizijski poklic je še posebej dovzeten za pristranskost. V nadaljevanju so opredeljeni trije strukturni vidiki, ki vplivajo na pristranskost in izkrivljajo presojo.

- **Dvournost:** Pristranskost se pojavi takrat, ko imamo možnost informacijo interpretirati na različne načine. Veliko računovodskih informacij je za interpretacijo precej enostavnih. Tovrsten primer je preračun valute po deviznem tečaju, pri katerem se preveri vrednost na tečajnici in naredi preračun, vendar mnogo drugih odločitev zahteva razlago kompleksnejših informacij. Revizorji imajo pri razlagi pomembnih postavk v

računovodskih izkazih (npr. koliko je vredna naložba, kolikšen je upravičen strošek, kdaj se pripozna prihodek, koliko so vredni licenca, patent in dobro ime) veliko manevrskega prostora. Nekdanji izvršni direktor revizijske družbe Arthur Andersen, Joseph Berardino, je nekoč dejal: »Ljudje mislijo, da je računovodstvo znanost, kjer je ena številka, na primer dobiček na delnico, zgolj številka in ne more biti niti višja niti nižja za dva penija. Vendar vam lahko zatrdim, da je računovodstvo bolj podobno umetnosti.«

- **Navezanost:** Revizorji imajo močne poslovne razloge, da ostanejo v dobrih odnosih s stranko, zato so motivirani, daodobrijo njene računovodske izkaze ter računovodske politike. Današnji sistem najema, zamenjave in plačila revizorja ki ga izvede stranka, ustvarja motiv za oblikovanje dolgoročnih odnosov. Poleg tega je v zadnjih desetletjih trend oblikovanja dobrih odnosov s stranko postal odskočna deska za prodajo vedno bolj donosnih drugih svetovalnih storitev. Če obstaja obojestranski interes, se tudi informacije interpretirajo v korist obeh, kar pomeni, da navezanost vzpodbuja pristranskost.
- **Potrditve:** Revizor na koncu potrdi ali zavrne računovodske izkaze oziroma, povedano z drugimi besedami, sprejme ali zavrne sodbe in določitve, ki jih je naredil že nekdo pred njim. Raziskave dokazujejo, da oseba postane bolj pristranska, ko podpira druge pristranske odločitve, kot pa če bi odločitev morala sprejeti sama. V primeru, da nekdo omeni, da si oseba zasluži povišico, bo sklep te osebe verjetno usmerjen v isti zaključek, kljub temu, da je ta oseba predhodno imela drugačne pomisleke. Tovrstno razmišljanje v reviziji vodi k temu, da revizor lažje sprejme agresivno računovodsko politiko, ki jo vodi stranka (Bazerman, Loewenstein & Moore, 2002).

Vprašanje revizorjeve neodvisnosti je bilo predmet številnih razprav, zlasti zaradi vloge, ki jo imajo revizorji v sodobni družbi. V središču revizorskega poklica je prepričanje o človeški naravi. Človek bo vedno govoril resnico, razen v primeru, ko je vzpodbuda za nepošteno ravnanje višja od poštenega navajanja dejstev. Mnogi se s to trditvijo ne strinjajo, dejstvo pa je, da v kolikor bi revizorji bili resnično neodvisni, konceptu neodvisnosti ne bi vsi kodeksi ravnanja revizorjev pripisovali tako velikega pomena. Toliko pritegnjene pozornosti nakazuje na to, da je neodvisnost težko vzdrževati (Uni Assignment Centre, brez datuma). Kodeks etike za računovodske strokovnjake (angl. Code of Ethics for Professional Accountants, v nadaljevanju Kodeks IESBA) v 290. razdelku opredeljuje dva pristopa neodvisnosti, in sicer (Kodeks etike za računovodske strokovnjake, 2012, str. 46–47):

- **neodvisnost v mišljenju:** pomeni, da revizor ne sme oblikovati sklepov, v kolikor je pod vplivi različnih dejavnikov, ki bi ogrožali njegovo presojo. Če se revizor izogne omenjenim vplivom, deluje neoporečno, nepristransko in s poklicno nezaupljivostjo.
- **zaznana neodvisnost:** pomeni, da se revizor izogiba dejstvom in okoliščinam, ki so tako bistveni, da bi razumna in dobro obveščena tretja stranka ob presoji vseh posebnih dejstev in okoliščin lahko sklepala, da je bila ogrožena neoporečnost, nepristranskost ali poklicna nezaupljivost podjetja ali člana skupine za revizijo ali posel dajanja zagotovila.

Kodeksi poklicnega etičnega vedenja revizorjev poskušajo preprečiti očitna navzkrižja interesov med revizorjem in pregledanim podjetjem. Kodeksi tudi poudarjajo in spodbujajo

samoregulacijo neodvisnosti revizorja, ki se v osnovi opira na altruizem in osebne vrline posameznika (Limperg, 1985). Pojem neodvisnosti je povečini okrepljen z neizprosno objektivnostjo in nevtralnostjo (Windsor & Rasmussen, 2009, str. 268). Slovenski kodeks poklicne etike zunanjih revizorjev (1994), ki predstavlja vodilo za opravljanje revizorskega poklica, navaja, da sta nepristranskost in neodvisnost eni izmed bistvenih načel pri opravljanju poklica. Gre za miselnost, ki opozarja revizorja, da ne sme sodelovati pri revidiranju, v kolikor je pod pritiskom navzkrižja interesov, neodvisnost pa preprečuje možnost vzpostavitve naročniška razmerja, ki bi ogrožala nepristranskost.

Carey in Doherty (1966) sta opredelila revizorsko neodvisnost v treh delih. Prvič, v širšem smislu, neodvisnost pomeni, poštenost, integriteto, objektivnost in odgovornost. Drugič, v ožjem smislu dajanja mnenja na računovodske izkaze, neodvisnost pomeni izogibanje kakšnemu koli odnosu, ki bi verjetno, podzvestno oviral objektivnost revizorja. Tretjič, neodvisnost pomeni izogibanje razmerij, ki bi razumnemu opazovalcu nakazovala na navzkrižje interesov. Nasution (2013, str. 1) je opredelil revizorsko neodvisnost kot odsotnost interesa revizorja pri opravljanju revizije, s katero se izogne materialni pristranskosti, ki bi lahko vplivala na zanesljivost in verodostojnost računovodskih izkazov. De Angelo (1981, str. 116) govori, da bo revizor neodvisen takrat, ko bo odkrito napako v računovodskem poročanju tudi izpostavil.

Zadnja izjava nakazuje na grožnje, ki lahko vplivajo na revizorjevo neodvisnost glede na različne dejavnike in okoliščine. Stroka, raziskovalci in Kodeks IESBA opredeljujejo pet temeljnih nevarnosti, ki vplivajo na revizorja in njegovo delo. Nevarnosti so razvrščene v sledeče kategorije:

- **Nevarnost koristoljubja:** obstaja, ko ima revizor ali revizijsko podjetje finančno ali kakršno koli drugo korist od podjetja, ki ga revidira; posledično je presoja revizorja izkrivljena. Najbolj značilne nevarnosti so: finančni in materialni interesi revizorja ali revizijske družbe, od pregledanega podjetja dana ali prejeta posojila, velika finančna navezanost na stranko ali morebitna obljubljen zaposlitev revizorja pri stranki ter zelo dobri poslovni odnosi s stranko.
- **Nevarnost pregledovanja lastnega dela:** obstaja, ko je revizor ali revizijsko podjetje v položaju, da pregleda opravljeno delo, za katero je bilo že predhodno najeto ter odgovorno, da ga opravi in je v kontekstu opravljene revizije. Drugi primer je priprava vhodnih podatkov, ki so kasneje uporabljeni pri sestavi računovodskih izkazov ali pa skupno sestavljanje le teh.
- **Nevarnost zagovarjanja:** obstaja, kadar revizor ali revizijsko podjetje spodbuja stališče ali mnenje, zaradi katerega je ogrožena objektivnost. Za primer omenjenega ravnanja gre, če se zaradi ugodnega mnenja spodbudi trgovanje z delnicami ali drugimi vrednostnimi papirji ali pa v primeru, da revizor deluje kot zagovornik v imenu stranke v pravnem postopku ali v reševanju spora s tretjo osebo.
- **Nevarnost domačnosti:** obstaja ko zaradi tesne povezanosti s stranko in njegovim direktorjem ali zaposlenimi revizor postane preveč naklonjen interesom stranke. Primeri,

ki povzročajo to grožnjo, so ko je nekdo od zaposlenih v revidiranem podjetju v sorodstvenih razmerjih s članom revizijske ekipe ter ima neposreden in pomemben vpliv na vsebino revizije. Preostala primera sta še, da je v revidiranem podjetju zaposlen nekdanji partner revizijskega podjetja in ima prav tako vpliv na vsebino revizije ter razna gostoljubja ter darila, ki presegajo materialen in sprejemljiv znesek.

- ***Nevarnost ustrahovanja:*** obstaja takrat, ko je revizor odvrnjen od objektivnega ravnanja in uveljavljanja poklicnega skepticizma zaradi pritiskov s strani direktorjev ali zaposlenih v podjetju. Tipična primera ustrahovanja sta grožnja zamenjave revizorja zaradi nestrinjanja z računovodskimi praksami in pritisk na zmanjšanje obsega naročenih storitev s strani revidiranega podjetja (The Institute of Chartered Accountants, 2003, str. 5–6).

Na vsakem koraku opravljanja storitev revidiranja mora biti revizor sposoben pojasniti, katera od zgoraj navedenih groženj ogroža njegovo delo. Grožnje in njihova moč so odvisne od okoliščin, zato je nepraktično in neprimerno trditi, da naštetih seznam opredeljuje vse nevarnosti za revizorjevo neodvisnost. Potrebno pa si je prizadevati za zmanjšanje vplivov groženj neodvisnosti, zato so učinkoviti zaščitni ukrepi ključni za uspeh. Ukrepi, ki zmanjšujejo obravnavane nevarnosti na sprejemljivo raven, se delijo v dve skupini: postavljena varovala s strani stroke, zakonodajalca in regulatorja ter postavljena varovala v delovnem okolju in procesih revizijske družbe (Odbor za mednarodne standarde etike za računovodske strokovnjake, 2012, str. 11). V nadaljevanju so naštetih primeri iz prve skupine, kot jih navaja Kodeks IESBA:

Varovala, ki jih postavlja stroka, zakonodaja ali drug predpis, vključujejo:

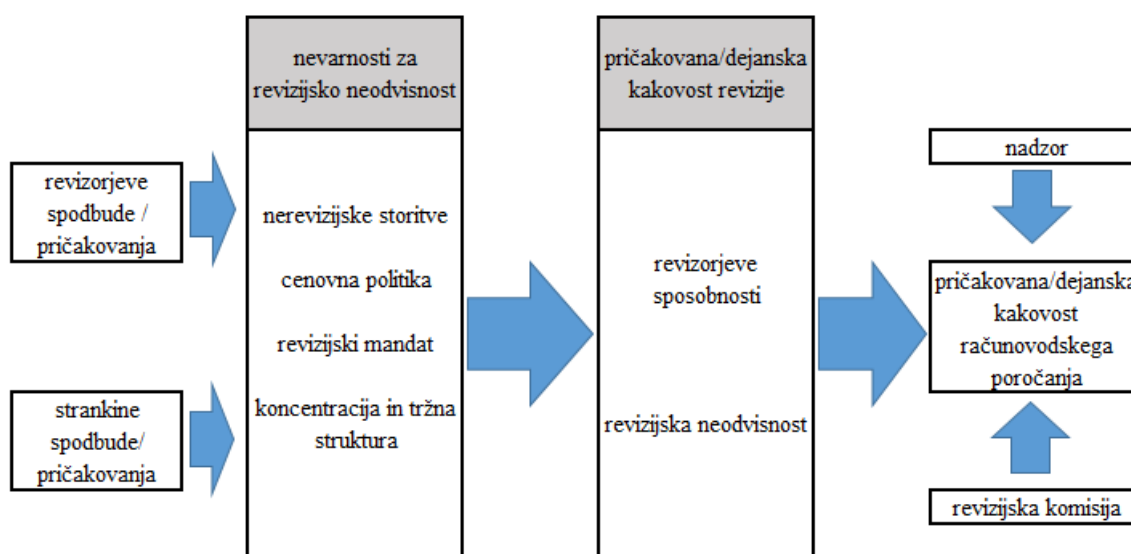
- zahteve po izobrazbi, usposabljanju in delovnih izkušnjah za vstop v poklic,
- zahteve po nenehnem poklicnem razvoju,
- predpise o upravljanju družb,
- strokovne standarde,
- strokovno ali regulativno spremljanje in disciplinske postopke,
- zunanje pregledovanje, ki ga opravlja uradno pooblaščen tretja stranka, in sicer pregledovanje poročil, obračunov, sporočil ali informacij, ki jih pripravlja računovodski strokovnjak.

Revizorjeva neodvisnost je pomembna saj vpliva na kakovost revizije. De Angelo (1981) opredeljuje revizijsko kakovost kot zmes neodvisnosti in kompetenc revizorja. Widiastuty in Febrianto (2010) sta izjavila, da je kakovostna revizija tista, ki jo opravi neodvisna in kompetentna oseba. Francis (2004, str. 346) kakovost revidiranja opredeljuje kot teoretični kontinuum od zelo nizke pa do zelo visoke kakovosti. Na spodnjem koncu kontinuumu je revidiranje opredeljeno kot neizpolnjevanje minimalnih pravnih in poklicnih zahtev, kar vodi v napake. Nekakovostne revizije izhajajo iz dveh okoliščin. Prvič, iz neupoštevanja splošno sprejetih računovodskih standardov in drugič, v primeru, ko revizor ne izda primerne revizijskega mnenja glede na ugotovitve. V obeh primerih so revidirani

računovodski izkazi potencialno zavajajoči za uporabnike. Nadalje sledi, da je kakovost revizije obratno sorazmerna s stopnjo napak v revizijskem delu in poročanju.

V nadaljevanju je predstavljen model, s katerim bom ponazoril glavne elemente, ki ogrožajo revizorjevo neodvisnost in posledično vplivajo na kakovost revizije. Predstavljen model je prirejen po modelu, ki sta ga leta 2015 v svojem članku Auditor Independence and Audit Quality: A literature review predstavila Tepalagul in Lin. Izpostavlja štiri glavne dejavnike, ki vplivajo na revizorjevo neodvisnost in so bili v raziskovalnem obdobju s stani stroke, zakonodajalcev in regulatorjev predstavljeni kot problematični: nerevizijske storitve, cenovna politika, revizijski mandat, tržna struktura in koncentracija na revizijskem trgu. Poleg omenjenih dejavnikov sem v svoj model dodal še vzpostavitev nadzora ter revizijske komisije, kot zaščitna ukrepa v prizadevanju za ohranjanje revizijske neodvisnosti. V nadaljevanju magistrske naloge sem vsakemu izmed naštetih dejavnikov namenil svoj del. Najprej so nevarnosti za revizorsko neodvisnost ter nadzor in revizijska komisija predstavljeni s pomočjo tuje literature, nato pa sledi predstavitev omenjenih elementov z vidika slovenskih strokovnjakov.

Slika 1: Model opredelitve vpliva revizorske neodvisnosti na kvaliteto revizije

Vir: Prirejeno po Tepalagul & Lin (2015, str. 103).

Naštete nevarnosti zmanjšujejo neodvisnost revizorja, vendar na drugi strani vplivajo tudi na revizorjeve sposobnosti. Na podlagi tega je kakovost revizije predstavljena kot neto efekt med revizorsko neodvisnostjo in revizorjeve sposobnosti. Vhodne spodbude oziroma pričakovanja se tudi razlikujejo med obema vpletenima stranema, kar vodi v različno interpretacijo revizorjeve neodvisnosti (Tepalagul & Lin, 2015, str. 103). Zaradi naštetih razlogov se je pojavila potreba po uvedbi javnega nadzora nad revidiranjem ter uveljavitvi revizijske komisije, ki predstavljata dva izmed mnogih branikov revizorjeve neodvisnosti.

1.2 Nerevizijske storitve

Vzpon svetovalnih storitev v zadnjih letih je posledica naraščajočega povpraševanja podjetij po specifičnih svetovalnih strokovnjakih, ki s svojimi nasveti pomagajo doseči konkurenčnost podjetja na vedno bolj zahtevnih svetovnih trgih. Največji obseg različnih svetovalnih storitev nudijo revizijska podjetja, ker so revizorji usposobljeni za razumevanje dinamike poslovanja podjetja iz zunanje perspektive in ker lahko objektivno in neodvisno izpostavijo probleme v organizaciji, ki jih poslovodstvo ne opazi oziroma jih zaposleni ne želijo izpostaviti (ICAEW, brez datuma). Prav vse večji obseg izvajanja nerevizijskih storitev (v nadaljevanju NRS) regulatorjem predstavlja resno težavo. Ključna skrb je odnos med revizorjem in stranko, saj vse višja rast plačil za NRS povečuje gospodarsko vez med obema partnerjema, s tem pa je ogrožena revizorjeva neodvisnost (Mitra & Hossain, 2007, str. 348). Pregledano podjetje revizorsko družbo najame, plača in jo ima možnost zamenjati, kar daje podjetju moč, da plačila za svetovalne storitve, ki niso povezane z revidiranjem, uporabi kot orodje za izvajanje pritiska na revizorja, da sprejme potencialno vprašljive računovodske prakse. Na drugi strani so revizorji pripravljeni žrtvovati svojo neodvisnost, da bi ohranili stranko in posledično prihodke (Anandarajan, Kleiman & Palmon, 2012, str. 105).

Spodbuda za prepoved opravljanja NRS izhaja iz devetdesetih let prejšnjega stoletja, ko se je začel povečevati obseg NRS, prihodki iz naslova opravljanih revizij pa so stagnirali oziroma so se začeli zmanjševati. Na ameriškem trgu je bilo poročano, da se je med letoma 1990 in 1999 usmerjenost takratne velike peterice preusmerila k donosnejšim svetovalnim storitvam. V letu 1990 so računovodski in revizijski prihodki predstavljali 71 %, svetovalne storitve 12 %, davčne storitve pa 17 % vseh prihodkov od revizijskih strank. Leta 1999 so bila prej omenjena razmerja že 48 %, 32 % in 20 % (Ivery, Ivery & Mishra, 2003, str. 127). V letu 2003 je že več kot 40 % vseh plačil revizorjem izviralo iz NRS (Plitch & Rapoport, 2004). Prihodki iz svetovalnih storitev trenutno predstavljajo 41 % vseh prihodkov v strukturi prihodkov velikih revizijskih podjetij, kar presega 35-% delež prihodkov iz revizije. Trend preseganja prihodkov iz naslova NRS glede na prihodke revizijskih storitev se pojavlja že drugo leto zapored (Harris, 2015).

Prva večja sprememba v smeri omejevanja NRS se je zgodila po škandalu Enron, ko je bil v ZDA sprejet zakon Sarbanes-Oxley (v nadaljevanju SOX), katerega namen je bil vzpostaviti že zgoraj omenjeno zaupanje v kapitalske trge. Zakon je nalagal nove predpise o neodvisnosti revizorjev, da bi zagotovil in izboljšal kakovost revizije kot odgovor na ponudbo obsežnih NRS (Mitra & Hossain, 2007, str. 348). Kaplja čez rob je bil opravljen obseg NRS s strani revizijske družbe Arthur Andersen, ki je v letu 2001 podjetju Enron zaračunala 25 milijonov dolarjev za opravljene revizijske storitve in 27 milijonov za NRS. Ameriški pravni organi so takrat sklenili, da ponudba NRS ovira neodvisnost revizorjev, zato zakon SOX določa dovoljen obseg NRS s strani revizorjev in določa letno razkritje provizij za revizijo in provizij za NRS. Generalno zakon prepoveduje devet tipov storitev in zahteva predhodno odobritev izvajanja revizijskih in nerevizijskih projektov s strani

revizijske komisije. Na dejstvo, da so se regulatorji obravnavane problematike zavedali kaže tudi to, da je bilo v predhodnem obdobju veliko takšnih in drugačnih predlogov zakona, ki niso bili deležni velike podpore. Najbolj ekstremen predlog je bil podan s prepovedjo opravljanja vseh NRS storitev revizijskim družbam, naslednji je predlagal omejitve pri izvajanju NRS storitev z veliko predhodnimi odobritvami, ki pa bi upočasnjevale normalno poslovanje strank. Milejši predlog se je osredotočal na prepoved izvajanje notranje revizijskih storitev ter pomoč pri implementaciji novih sistemov. Najbolj konkreten predhodni zakon je že leta 2000 oblikovala Komisija za vrednostne papirje (angl. Securities and Exchange Commission, v nadaljevanju SEC), vendar ga kongresniki, niso želeli sprejeti zaradi intenzivnega lobiranja revizijsko – računovodske stroke (Chu & Hsu, 2017, str. 2).

S strokovnega vidika opravljanje NRS povečuje razumevanje poslovanja strank in povečuje verjetnost, da bo revizor odkril napačno oziroma goljufivo poročanje. To pomeni, da bi opravljanje NRS in revizije moralo dvigovati kakovost slednje. Omenjeno trditev so preučevali Arruñada (1999) ter Jenkins in Krawczyk (2000), ki so prišli do zaključka, da prav opravljanje NRS omogoča revizorjem boljše poznavanje stranke, kar vodi v izboljšano kakovost in učinkovitost revizij. V literaturi je mogoče zaslediti tudi argumente, ki nasprotujejo popolni prepovedi NRS zaradi vpliva na sledeče elemente:

- **Znanje:** kot je bilo že omenjeno, bi se zmanjšalo obseg poznavanja stranke, kar bi posledično vodilo v kasnejše odkrivanje problemov in povečano verjetnost neodkritih napak.
- **Spretnosti:** učinkovita revizija pogosto zahteva izkušnje, ki presegajo tradicionalne revizijske sposobnosti. Revizorji morajo imeti možnost, da od kolegov pridobivajo znanje in izkušnje, zlasti na področjih, na katerih se v poslovanju pregledanih podjetij največkrat pojavijo tveganja. Ta področja so davščine, zakladništvo, informacijski sistemi, regulativa, finančno poslovanje, skrbni pregledi, aktuarske ocene in poslovni procesi. Z omejevanjem prenosa znanj v podjetju bi strogo ločevanje med revizijskimi storitvami in NRS vodilo v poslabšanje kvalitete revizije.
- **Kakovost rekrutov:** onemogočanje sprejemanja dela ostalim specializiranim oddelkom posamezne revizijske hiše od revizijskega oddelka bi vodila v postopno ustanavljanje povsem ločenih poslovnih subjektov. Podjetja, ki opravljajo samo revizijo, ne bi mogla več privabiti najboljših diplomantov, ki danes svoj vstop v revizijski poklic oziroma priznano revizijsko hišo zaznavajo kot odskočno desko za nadaljnjo karierno pot.
- **Odvisnost od podjetja:** izločitev prihodkov iz naslova NRS bi pomenila, da bi se obstoječa podjetja zmanjšala, kar bi lahko pomenilo sorazmerno več strankinega ustrahovanja, ker bi tako revizijske storitve predstavljale večji delež v strukturi prihodkov.
- **Kvaliteta informacijskih sistemov podjetja:** splošna kakovost informacijskih in računovodskih sistemov, ki predstavljajo podlago za odločanje managementa, bi utrpela škodo, saj revizorji podjetju predstavljajo najboljši vir informacij glede razvoja teh

sistemov. Na trgu bi se zmanjšalo število kadrov z ustreznimi naborom veščin, ki jih razvija večletno delo v revizijskem poklicu.

- **Hitrost poročanja:** določen spekter informacij, ki jih revizorji pridobijo sedaj, bi se v primeru popolne prepovedi NRS moral pridobiti s posvetovanjem z zunanjimi izvajalci. To bi pomenilo, da bi v sistemu poročanja istočasno sodelovali najmanj dve svetovalni podjetji, kar pa v mnogih primerih ni realno izvedljivo in je časovno potratno.
- **Cena:** ukinitve NRS bi povečala stroške storitev na ključnih področjih poslovanja posameznega podjetja. V obstoječem sistemu lahko revizor ob opravljanju revizije nudi tudi NRS po znatno nižji ceni, saj ima nudenje takšnih storitev pozitivne eksternalije tudi na samo revizijo. Takšno povečanje stroškov bi vplivalo predvsem na manjša in srednje velika podjetja (ICAEW, brez datuma).

Empirične ugotovitve glede vprašanja, ali NRS ovirajo revizorjevo neodvisnost ter kakovost revizije in računovodskega poročanja niso dosledne. Reynolds in Francis (2001) menita, da ekonomska odvisnost ne vodi do večje diskrecije strank. Revizijska podjetja v svojem portfelju večjih strank ne obravnavajo ugodneje od manjših strank. Na drugi strani je Simunić (1984) ugotovil, da nudenje NRS povečuje ekonomsko odvisnost revizijskega podjetja od stranke. Kakor koli že revizorje skrbi zmanjšanje ugleda in morebitni sodni stroški, v kolikor bi ogrožali lastno neodvisnost z mešanjem izvajanja prepovedanih NRS in storitev revidiranja (Chu & Hsu, 2017, str. 2). Globoki žepi največjih revizijskih podjetij postanejo občutljivi na tožbe delničarjev, zlasti takrat ko zagotavljajo velik obseg NRS in so zato obtoženi slabše kvalitete opravljene revizije in pomanjkanja neodvisnosti. S tem namenom je bila uvedena tudi zahteva po razkrivanju plačil za revizijske storitve in NRS v upanju, da bi to vodilo k večji transparentnosti v ekonomskem odnosu med revizorjem in stranko (Ivery, Ivery & Mishra, 2003, str. 127). Ob predpostavki, da ne pride do neupravičene ekonomske odvisnosti med revizijskim podjetjem in stranko, ter ob upoštevanju implementiranih zaščitnih ukrepov in strokovnih smernic, bi morale družbe same določati, ali bodo uporabile revizorja za izvajanje NRS (ICAEW, brez datuma).

1.3 Cenovna politika

Finančna kriza je precej spremenila poslovno okolje tudi za sama revizijska podjetja. Število revidiranih podjetij se je zmanjšalo, konkurenca med revizijskimi podjetji se je povečala, kar je povečalo pritisk na cene revizijskih storitev (Serrano, Contell, Serer & Marti, 2018, str. 345). Prav zaradi spremenjenega poslovnega okolja je raziskovalcem zanimivo preučevati, ali je zaradi revizorjeve odvisnosti od cen ogrožena njegova neodvisnost. Craswell, Stokes in Laughton (2002, str. 253) trdijo, da revizorjeva odvisnost od strankinega plačila vpliva na neodvisne odločitve revizorja, posledično je verjetnost izdaje mnenja brez pridržka toliko večja. V osnovi revizorjeva neodvisnost včasih zahteva, da revizorji zavzamejo stališča, ki vodilnim v podjetju niso všeč (Ettredge, Fuerherm, Gou & Li, 2017, str. 262).

Recesija je povečala finančne težave strank, ne samo z zmanjševanjem prihodkov in drugih neuspehov v poslovanju, ampak zmanjšala se je tudi dostopnost do kreditiranja finančnih institucij, kar je povečalo tveganje za propad podjetij. Cheffers in Whalen (2010) navajata, da se je v času recesije povečala ekonomska navezanost revizijskih podjetij na obstoječe stranke. Revizorji so se v tem času soočali z velikimi pritiski na znižanje stroškov, četudi so se dejavniki tveganja strank povečali. Cene revizij so se med letoma 2006 in 2008 znižale za 9 %, prav tako so revizijska podjetja imela težave z zapadlimi terjatvami, kar je vodilo v likvidnostne težave. Poleg tega so stranke z močnejšim in vplivnejšim vodstvom dosegale večja znižanja revizijskih cen (Ettredge, Fuerherm, Gou & Li, 2017, str. 264).

Poleg padanja cen revizijskih storitev je problem predstavljalo tudi zmanjšanje velikosti in števila podjetij na trgu. V Španiji, ki je najbolj občutila gospodarsko krizo, se je število velikih podjetij med letoma 2008 in 2015 zmanjšalo iz 36.763 na 26.201.28,7- % zmanjšanje nakazuje na to, da se veliko število podjetij ni več uvrščalo v kategorijo velikih družb, kar pa ne pomeni, da so propadla. Nekatera so se tako zmanjšala, da niso več zadostovala kriterijem obvezne revizije. Po poročanju Odbora za nadzorovanje revizorjev javnih podjetij (angl. Public Company Accounting Oversight Board, v nadaljevanju PCAOB), se je v ZDA v enakem obdobju število podjetij zmanjšalo za 13,5 %. Glede na letna poročila španskih podjetij, se je urna postavka, ki so jo zaračunavala revizijska podjetja, znižala iz 67,52 EUR v letu 2008 na 64,53 EUR v letu 2015, kar predstavlja 4,43 % padec cene. Manjša revizijska podjetja so znižala ceno za 3,25 %, iz takratnih 56,93 EUR na 55,08 EUR. Pri tem je treba upoštevati, da je Španijo kriza zajela leta 2009, vrhunec pa je dosegla leta 2010, kar pomeni, da je vzorec padanja cen, izvirajoč iz začetka 2008, prišel iz prizadetih držav po vsem svetu. Avtorji navajajo, da se je tako začel vzpostavljati trend nizkocenovnih revizij z namenom zajetja tržnega deleža in posledično spodbujanje zvestobe strank ter grajenja lastnega portfelja strank (Serrano, Contell, Serer & Marti, 2018, str. 346).

Na drugi strani pa je treba poudariti, da nobena izmed zgoraj naštetih raziskav ni v svoj vzorec vključila bank in drugih finančnih ustanov. Poročanje finančnih ustanov med krizo je bilo deležno tudi velike pozornosti regulatorjev, investitorjev in drugih, predvsem zaradi ključne funkcije, ki jo imajo te ustanove v gospodarstvu. Bivši finančni direktor Komisije za vrednostne papirje je slikovito opisal, da investitorji postanejo precej živčni, ko v slabih časih opazijo, da je njihova stranka drastično zmanjšala ceno za opravljeno revizijo. Raziskovalci, ki so obravnavali omenjeno tematiko, so ugotovili, da si je 32 % finančnih ustanov med letoma 2008 in 2009 izpogajalo nižje cene za revizijske storitve. Nadalje sledi, da je 39 % bank, revidiranih s strani velike četverice, ki opredeljuje štiri po velikosti največja revizijska podjetja (v nadaljevanju Big 4), pridobilo nižje cene za opravljanje revizije, medtem ko je le 27 % bank, revidiranih s strani preostalih revizijskih podjetij, dobilo nižjo ceno. To pomeni, da je v času krize Big 4 bolj zniževal cene kot preostala revizijska podjetja v panogi finančnih institucij (Krishnan & Zhang, 2014, str. 281).

Recesija je bila edinstvena okoliščina, v kateri je na eni strani poslovodstvo pričakovalo zmanjševanje revizijskih cen, na drugi strani pa so bili revizorji pod velikim pritiskom zaradi

potencialne izgube stranke, ki bi povzročila zmanjšanje prihodkov. Regulatorji so bili zaskrbljeni predvsem glede tega, da bi padanje cen povzročilo, da bi revizorji sprejemali ukrepe za zmanjševanje stroškov, ki pa bi lahko ogrozili kakovost revidiranja (Ettredge, Fuerherm, Gou & Li, 2017, str. 265). Gre za pomemben problem, kajti padanje kakovosti revidiranja ne vpliva samo na revizorje, ampak negativno vpliva tudi na revidirano stranko ter posledično na njeno podobo in ugled, kar se na koncu odraža na tržni vrednosti in finančni strukturi samega podjetja. Verodostojnost letnih računovodskih izkazov je posebej pomembna za subjekte javnega interesa (v nadaljevanju SJI) (Serrano, Contell, Serer & Marti, 2018, str. 346).

Kljub temu, da so stranke pritiskale na revizijska podjetja, da bi dosegle znižanje cen, se je na drugi strani povečalo število napačnih navedb in slabih poslovnih praks. Revidiranje je zahtevalo večje napore ob višjem poslovnem tveganju, kar pa bi se moralo odražati v višjih cenah. Revizorji so padec revizijskih cen kompenzirali z donosnejšimi plačili za dovoljene NRS ali pa so jim stranke obljubile boljša plačila v naslednjih letih (Ettredge, Fuerherm, Gou, & Li, 2017, str. 265).

Ettredge, Fuerhera in Li (2014) so oblikovali model, s katerim so želeli preveriti, ali so bila revizijska podjetja v letu 2008 pod pritiskom, da znižajo cene, in kako je to vplivalo na kakovost revizije. Model so oblikovali na podlagi vzorca podjetij in objavljenih cen za revizijske storitve v letu 2007. Na podlagi cen so nato s pomočjo logaritemske funkcije določili cene za leto 2008 in ocenjene vrednosti primerjali z dejanskimi. Na podlagi rezultatov so ugotovili, da je bilo v letu 2008 47 % revizijskih podjetij pod pritiskom zniževanja cen za revizijske storitve. Nato so raziskavo razširili še na predrecesijsko leto 2006 in ugotovili, da je ta odstotek še višji. Z raziskavo so potrdili hipotezo, da se v primeru pritiska na ceno revizorsko podjetje odzove z zmanjšano kvaliteto opravljenih storitev, kar posledično pomeni, da se poveča število napak. Avtorji so zaključili, da revizijska podjetja, ki so bila deležna pritiska na cene, niso uspela ohraniti oziroma povečati naporov v skladu s tveganji stranke.

Revidirano podjetje ima malo informacij o količini truda, ki ga je moral revizor vložiti, da je opravil revizijo. Ena izmed lastnosti, ki bi lahko nakazovala na to, je cena, ki jo revidirano podjetje plačajo revizijskemu podjetju za opravljeno delo. Preden je bilo uzakonjeno javno razkrivanje revizijskih cen v letnih poročilih podjetij, so stranke imele veliko informacijsko asimetrijo glede cen, ki jih zaračunavajo drugi revizorji za primerljiva podjetja. Javno razkritje cen je revidiranim strankam zmanjšalo stroške pridobivanja informacij in jim povečalo pogajalsko moč pri določanju cen za prihodnje revizije. Na trgu se je pojavil trend, da so stranke s precenjenimi cenami revizij dosegle znižanje teh cen, medtem ko so revizorji pri strankah s podcenjenimi cenami težko dosegli povečanje (Su, & Wu, 2017, str. 65).

1.4 Revizijski mandat

V preteklih letih so strokovnjaki in akademiki razpravljali o prednostih in slabostih dolgoročnih odnosov med revizorji in strankami. Nekateri menijo, da dolgoleten odnos, ki ga revizijsko podjetje vzdržuje s stranko, ogroža javno mnenje glede revizorjeve neodvisnosti in posledično vpliva na kakovost revidiranja. Zahteva, da se po več zaporednih letih revidiranja posamezne družbe revizijska družba menja, je obravnavana kot eden izmed načinov za izboljšanje neodvisnosti revizorja (Daniels, & Booker, 2011, str. 78).

Ball, Tyler in Wells (2015, str. 168–169) trdijo, da obstajajo trije elementi, ki s podaljševanjem let revidiranja iste stranke negativno vplivajo na kvaliteto revizije ter posledično na revizorjevo neodvisnost. Prvič, revizor z vsakim nadaljnjim letom revidiranja postaja bolj in bolj samozavesten glede poznavanja stranke in panoge, v kateri deluje revidirano podjetje. Revizor zaradi prekomerne samozavesti in zaupanja v stranko postane slep za goljufije ter materialne napake v računovodskem poročanju. Drugič, daljše poznavanje stranke in njenega managementa razvija zaupanje, zvestobo in prijateljske medosebne odnose med vpletenimi stranmi. Namerna ali nenamerna poznanstva vplivajo na objektivnost revizorja in neposredno na njegovo neodvisnost, saj se poveča verjetnost, da bo revizor podlegel pritisku stranke pri pomembnih odločitvah glede poročanja, in ustvarjajo možnost, da bi revizor podprl bolj agresivne računovodske politike. Tretjič, podaljševanje mandata revidiranja iste stranke vpliva na ekonomske odločitve in vedenje, saj je revizorju v interesu, da si z dovolj dolgim sodelovanjem s stranko povrne začetne stroške posla, kar vpliva na revizijsko presojo in oslabi neodvisnost.

Na drugi strani nasprotniki rotacije priznavajo koristi obvezne rotacije, vendar opozarjajo, da stroški izvrševanja rotacije, tako za revizijsko podjetje kot za stranko, močno presegajo njene prednosti (Catanach JR & Walker, 1999). Omenjena je teza »strokovnega znanja«, ki trdi, da se kvaliteta revizije z večletnim revidiranjem iste stranke povečuje, saj se tako razvijejo in povečajo specifična znanja in izkušnje revizorskega kadra glede revidirane stranke. Teza temelji na ravni informacijske asimetrije med revizorjem in stranko, ki se zmanjšuje skozi čas. Kvalitetna revizija zahteva temeljito poznavanje strankinega poslovanja, internih kontrol, procesov, sistemov in računovodskega poročanja. Razvoj izkušenj, specifičnega znanja in nenazadnje krivulje učenja se lahko doseže le z večletnimi ponavljajočimi revizijami. Pomanjkanje omenjenih znanj se odraža v slabši kakovosti revizij v začetnih letih pregledovanja strank (Ball, Tyler & Wells, 2015).

Predhodna trditev je podprta tudi s strani Ameriškega inštituta pooblaščenih revizorjev (angl. American Institute of Certified Public Accountants, v nadaljevanju AICPA) (1992), ki je v svojem poročilu nasprotoval obvezni rotaciji, saj ne služi javnemu interesu in vsem udeležencem. Do te ugotovitve so prišli z raziskavo, izvedeno med letoma 1979 in 1991 na več kot štiristo podjetjih, pri katerih so se revizorji glede računovodskega poročanja napačno opredelili. Ugotovljeno je bilo, da je verjetnost izdaje napačnega revizorskega mnenja trikrat višja v prvih dveh letih revidiranja stranke. Z vidika strank pa se pogosta menjava

revizorskega podjetja odraža v višjih stroških in je po večini nezaželeni postopek vodilnih v podjetju. Za upravo je izbira novega revizijskega podjetja dolgotrajen in drag proces, s stališča zaposlenih pa gre za moteč dejavnik učenja in spoznavanja revizorjev s procesi in sistemi v podjetju med opravljanjem vsakodnevnih, operativnih nalog (Daniels & Booker, 2011, str. 78).

Eden izmed razlogov, ki nasprotuje pogosti rotaciji, so višji stroški, ki bi vplivali na poslovanje revizijskih podjetij in zmanjševali njihovo konkurenčnost. Te višje stroške bi revizorska podjetja najverjetneje prevalila na stranke, zaradi česar bi bile cene revizijskih storitev najverjetneje višje (Catanach JR & Walker, 1999). Corbella, Florio, Gotti in Mostrolia (2015, str. 47) so raziskovali vpliv rotacije na kakovost revizije pri Big 4 in preostalih revizijskih podjetjih. Rezultati so pokazali, da je pri podjetjih, ki so revidirana s strani preostalih revizijskih podjetij, rotacija povezana z višjo kakovostjo revizije brez dodatnih stroškov, ki bi se kazali v višjih cenah revizijskih storitev. Nasprotno pa pri podjetjih, ki so revidirana s strani Big 4, rotacija ni povezana s kakovostjo revizije, temveč je povezana z zmanjševanjem cen za opravljene storitve revidiranja.

Petty in Cuganesan (1996, str. 41) trdita, da bi obvezna rotacija povečala konkurenco na revizijskem trgu, saj bi stranke s težavo razlikovale kakovostna revizijska podjetja na trgu. Nadalje sledi, da bi povečana konkurenca znižala cene revizijskih storitev, kar bi se odražalo v nižji kakovosti revizijskih storitev in višji verjetnosti napak s strani revizorjev. Iz tega sledi, da bi po večini podjetja postala generalist, ker nobeno podjetje ne bi hotelo vlagati v specializirana znanja. Isti razlog izpostavljata Catanach Jr in Walker (1999), da rotacija ne spodbuja investicij revizijskih podjetij, kajti v primeru periodičnih rotacij se podjetje nima interesa specializirati za posebnosti revidiranja panog, v katerih poslujejo stranke.

Del računovodske stroke meni, da je zaradi več ključnih točk v revizijski industriji obvezna rotacija nepotrebna. AICPA je v že predhodno omenjenem poročilu izpostavila še, da so revizorji motivirani za ohranjanje objektivnosti in neodvisnosti s svojo željo, da bi zaščitili svoj ugled in prihodke, ki jih ustvarjajo z revidiranjem strank. Za strokovno obnašanje nadalje skrbijo standardi za nadzor kakovosti, ki se jih držijo računovodske in revizijske organizacije. Poleg tega je ugotovljeno, da na obnašanje revizorjev vplivajo tudi zunanje tržne sile, kot so negativne publicitete in stroški sodnih postopkov, ki lahko doletijo posamezno revizijsko podjetje (Daniels & Booker, 2011, str. 78).

Firth, Rui in Wu (2012) so razširili raziskovanje na področje regionalnih razvojnih razlik in njihovega vpliva na kakovost revizije. Neenakomerno razviti gospodarski, pravni in institucionalni dejavniki vplivajo na rotacijo in kakovost revizije, saj so v okolju z manj razvitimi tržnimi in pravnimi institucijami revizorji manj samodisciplinirani ter samokritični glede vzdrževanja visoke ravni kakovosti revizije. Z revizorjevo nagnjenostjo do izdaje mnenja s pridržkom, kot uporabljene predpostavke za določanje kvalitete opravljene revizije se je pokazalo, da so pregledana podjetja pod sistemom obvezne rotacije bolj nagnjena k pridobitvi teh mnenj, kot pa podjetja, ki ne delujejo v poslovnem okolju obvezne rotacije. S

tega vidika ima obvezna rotacija revizorja pomembno vlogo za zagotavljanje revizorjeve neodvisnosti v manj razvitih gospodarstvih. Avtorji niso našli trdnih dokazov, da je obvezna rotacija revizijskih podjetij učinkovitejša od drugih oblik rotacije revizorjev pri izboljšanju kvalitete revizije in vpliva na neodvisnost.

1.5 Koncentracija in tržna struktura

V zadnjih tridesetih letih smo priča konsolidaciji in drugim dogodkom na trgu revizijskih storitev, zaradi katerih je število velikih revizijskih podjetij upadlo iz osem (Big 8) na štiri (Big 4). Čeprav trg sestavlja veliko manjših revizijskih podjetij, veliko večino večjih, predvsem SJI, revidirajo Deloitte, Ernst & Young (EY), PricewaterhouseCoopers (PwC) in KPMG. Konkurenca med podjetji zadeva regulatorje in vzpodbuja zanimanje na strani raziskovalcev, saj obnašanje vodilnih revizijskih podjetij predstavlja glavni faktor v tržni konkurenci (Harris, 2017). Regulatorje skrbi, da bi pomanjkanje konkurence med revizijskimi podjetji vodilo k višjim cenam revizijskih storitev, nižji kakovosti revizije, nižji kakovosti računovodskega poročanja podjetij in oslabitvi revizorske neodvisnosti (Chu, Simunić, Ye & Zhang, 2018, str. 129).

V stroki se za opredelitev tržne koncentracije v panogi revidiranja po posameznih državah uporablja pojem intenzitete oligopola, ki ga dosegajo največji na trgu, kajti večina revizijskih trgov po svetu je danes oligopolnih. O močnem oligopolu govorimo, ko ima Big 4 več kot 60-% tržni delež, na trgu pa je malo tekmecev, vsi največji imajo stabilne tržne deleže, vstopne ovire so visoke in med njimi obstaja velika možnost cenovnega dogovarjanja. Na drugi strani je za nizek oligopol značilno večje število tekmecev, tržni deleži največjih nihajo, nižje so vstopne ovire, možno je dosegati ekonomije obsega in veliki štirje imajo več kot 40-% tržni delež. Stroka uporablja tudi pojem dominantnega podjetja na trgu revizije, ki pokriva od 40 % do 99 % celotnega tržnega deleža. Oligopol predstavlja nevarno tržno strukturo, saj je zanj značilna velika verjetnost nelojalnega sodelovanja med vodilnimi podjetji. Nakopičena tržna moč in posledično manjše rivalstvo vodilna podjetja ščitijo s postavljanjem visokih vstopnih ovir, kar privede v določanje cen, povečan dobiček največjih in manjšo izbiro na trgu za stranke (Dubaere, 2008, str. 4).

Kljub temu, da je v primerjavi z evropskim ameriški trg manj koncentriran, Big 4 v ZDA kolektivno pregledujejo približno 97 % celotne tržne kapitalizacije. Podatki o koncentraciji največjih revizijskih podjetij so še izrazitejši v nekaterih panogah, kjer prevladujeta dve ali le eno samo podjetje. V telekomunikacijskem sektorju eno podjetje revidira približno 92 % tržne kapitalizacije največjih podjetij S&P 500 (angl. Standard & Poor's 500 index), medtem ko v energetske sektorju in sektorju informacijske tehnologije samo dve podjetji revidirata 75 % S&P 500 tržne kapitalizacije. V Evropi Big 4 opravlja skoraj 70 % zakonskih revizij SJI (Harris, 2017). Nemški trg je izrazito oligopolen, v nekaterih panoga celo duopolen oziroma monopolen, vendar je na splošno manj koncentriran kot švicarski. Big 4 ima močan tržni položaj na trgu, pri čemer ima največji tržni delež PwC (Dubaere, 2008, str. 4). V

Združenem kraljestvu so omenjena podjetja konec leta 2015 prevladovala pri pregledovanju največjih podjetij, ki kotirajo na londonski borzi. Nekateri nacionalni trgi so še bolj skoncentrirani, saj le nekaj podjetij opravlja zakonske revizije računovodskih izkazov (Harris, 2017).

DeAngelo (1981) je prvič uporabil velikost revizijskega podjetja kot spremenljivko za kakovost revizije. Po njegovih navedbah se velika podjetja, merjena po številu revidiranih strank v portfelju, obnašajo bolj neodvisno v razmerju do stranke, kot pa srednje velika revizijska podjetja. Razlog je v tem, da ima srednje veliko revizijsko podjetje manjši obseg strank in je zato bolj motivirano, da zadovolji želje posloводства glede računovodskega poročanja in spregleda ugotovljene napake. DeAngelo omenjeno pojasnjuje z modelom bodočih rent. Začetni revizijski posli zahtevajo višje stroške na strani revizorja in tudi stroške na strani stranke, zato se razvije dvostranski monopol. V dvostranskem monopolu sta obe pogodbeni stranki zainteresirani za dolgoročno ohranjanje odnosov, kajti z revizorjevega stališča bi izguba stranke pomenila izgubo bodočih rent, medtem pa bi stranka imela dodatne stroške z iskanjem novega kvalificiranega revizorja. Ker imajo večja revizijska podjetja večji portfelj strank in posledično večjo diverzifikacijo tveganja, se verjetnost pravilnega, objektivnega in poštenega poročanja poveča. Še posebej je pomembna izguba ugleda revizijskega podjetja, tako na domačem kot tudi na mednarodnem trgu, v kolikor bi se zmanjšala kakovost revidiranja. Avtor zaključuje, da je posledica povečanja obsega revizijskih podjetij večja zaznana neodvisnost s strani kapitalskih trgov in posledično tudi povečano povpraševanje po velikih revizijskih podjetjih.

Uveljavljeno je prepričanje, da bo podjetje, ki želi biti na trgu zaznano kot podjetje, ki nudi kvalitetne storitve, investiralo v svojo znamko in prepoznavnost, kar pa bi se moralo odražati v višji ceni za revizijske storitve. Največja revizijska podjetja so na trgu prepoznana kot kvalitetna, zato je pričakovano da bodo njihove cene višje, razlika v cenah pa predstavlja premijo za kvaliteto (Velte & Stiglbauer, 2012, str. 148). Palmrose je že leta 1986 dokazal, da so takratna največja, da so takratna največja revizijska podjetja zaračunavala višje cene. Prav tako je Simunić v osemdesetih letih ugotovil zaračunavanje premije za kakovost pri enem izmed največjih revizijskih podjetij ter da največja revizijska podjetja dosegajo tudi ekonomije obsega (Velte & Stiglbauer, 2012, str. 148). Kljub temu pa povezava med koncentracijo na revizijskem trgu in cenami ostaja nejasna. Raziskava, ki jo je izvedla Oxlera, kaže, da imata tržna koncentracija in tržni delež posameznega revizijskega podjetja vpliv na revizijske cene. Na drugi strani je Vrhovni revizijski urad Združenih držav Amerike (angl. United States Government Accountability Office) analiziral plačila 12.000 podjetij med letoma 2000 in 2006 in ugotovil, da podjetja v bolj koncentriranih okoljih niso plačevala višjih cen za revizijske storitve.

Obstaja več razlogov, ki pojasnjujejo, zakaj je revizija postala tako osredotočena na štiri največja revizijska podjetja. Stopnja koncentracije je nastala kot neposredni rezultat tržnih sil, povpraševanja vlagateljev po kakovostni reviziji ter sposobnosti za izvedbo kompleksih

pregledov (Mališ & Brozović, 2015, str. 340). Glavni dejavniki, ki še povečujejo koncentracijo na trgu so:

- zapletenost računovodskih standardov in znanj, ki jih zahtevajo,
- zahteva po revizorju z globalnim dosegom,
- tveganje ugleda pri izbiri revizorja, ki ne pripada Big 4,
- znatne investicije v infrastrukturo, ki jih zmorejo le največji v panogi.

Mednarodni standardi računovodskega poročanja (v nadaljevanju MSRP) so zapleteni in kompleksni. Globalno poslovanje podjetij in vse bolj zapletene transakcije zahtevajo od revizorjev precejšen obseg znanj, da lahko ti revidirajo in še svetujejo strankam. Big 4 podjetja imajo številčnejši kader teh posebne tehnične oddelke za aktualne tematike, poleg tega je osebje vsakodnevno izpostavljeno podobnim vprašanjem pri delu z multinacionalkami. Globalna podjetja potrebujejo dostop do visokokakovostnih svetovalnih storitev, ki se nanašajo na vsa podjetja po svetu, kar pa je podjetjem izven Big 4 težko zagotoviti na vseh ozemljih. Prav tako se multinacionalna podjetja lažje pogajajo o ceni za revizijske storitve na ravni celotne skupine. Bistveno je, da ima revizorsko podjetje zagotovljeno svetovno pokritost, saj si globalne stranke ne morejo privoščiti revidiranja s strani večjega števila revizijskih družb. Z vidika ugleda so podjetja, ki sodijo v Big 4, na trgu zaznana, kot podjetja, ki ponujajo storitve z višjo dodano vrednostjo in so sposobna zavarovati podjetja pred tveganji ugleda in ostalimi tveganji. Posledica vsega tega pa je, da so infrastrukturne zahteve Big 4 veliko večje, drugačne in predvsem dražje kot to velja za manjša revizijska podjetja. Predvsem infrastrukturni razkorak predstavlja glavno oviro za srednje velika revizijska podjetja pri vstopu v svet največjih (Chartered Institute of Management Accountants 2010).

V trenutni situaciji je videti, da se Big 4 počutijo čedalje bolj varne v odnosu do regulatorjev, kar bi lahko predstavljalo spodbudo, da bi se skušali odpraviti nekateri revizijski postopki v korist zmanjševanja stroškov. S prevzemom tveganih strank bi se prevzemala tudi večja tveganja, povečala pa bi se tudi opravljena količina NRS. Nadalje sledi, da bi trenutna velika četverica postala strukturno še večja, kar bi vodilo v moralni hazard in bi v primeru, da propade eno izmed teh podjetij, predstavljalo nevarnost za kapitalske trge. Ko je leta 2002 Arthur Andersen propadel, je moralo 1300 podjetij skoraj čez noč poiskati novega revizorja in se soočiti z morebitnimi težavami glede skladnosti s številnimi določbami v zakonih. Komisija za vrednostne papirje je zato sprejela hitre regulativne ukrepe za zagotovitev stalnega in stabilnega pretoka informacij za vlagatelje na ameriškem trgu in tako skušala čim bolj zmanjšati motnje, ki so se pojavile na trgu (The Economist, 2014). Danes bi propad enega izmed velikih štirih predstavljal še večje težave in posledice bi bile še hujše. Evropska komisija je omenila, da bi propad enega podjetja izmed velike četverice zamajal in paraliziral celoten trg. Prav tako bi po novem preostala trojica predstavljal nezadostno konkurenco za revizijski trg. Posledice tega bi bile, da bi se podjetja soočala z še večjimi ovirami pri iskanju novega revizorja zaradi omejene konkurence, predvsem na geografskih trgih, kjer so nekatere družbe manj prisotne. S trga bi se umaknili specializirano znanje in izkušnje, kar bi

se izražalo v pomanjkanju specifičnega znanja v določenih panogah s strani preostalih revizorjev. Povečal bi se problem zagotavljanja neodvisnosti zaradi predhodnega zagotavljanja NRS, prav tako bi nekatere stranke bile nepripravljene sodelovati z določenimi revizijskimi podjetji zaradi slabih odnosov v preteklosti (Harris, 2017).

Na drugi strani zagovorniki visoke koncentracije trdijo, da, predvsem na mikro ravni, velika konkurenca spodbuja slabo kvaliteto opravljene storitve ter vnaša grožnjo revizorjevi neodvisnosti. Predhodne raziskave so pokazale, da višja kot je cena za opravljeno revizijo ter večji kot je časovni razpon med pregledanim presečnim datumom in datumom letnega poročila, več truda revizor vloži pri pregledovanju. Iz tega izhaja, da nizka koncentracija na trgu vodi do tega, da revizor zaradi velike konkurence zahteva nižje plačilo za opravljeno storitev, kar vodi v zniževanje cen za revizijske storitve. Prav tako nizka koncentracija spodbuja revizorja k opuščanju načela neodvisnosti, saj je zaradi nižji cen prisiljen k povečevanju portfelja strank.

Ne glede na nejasnosti glede učinka visoke koncentracije na kakovost revizije je jasno, da takšna tržna struktura ne prispeva k stabilnosti kapitalskih trgov. Revizija je smiselna le, če zainteresirane strani zaupajo v revizorsko mnenje. Zato skrb, da so Big 4 prevladujoča in da bi propad enega izmed njih povzročil prevelike motnje v gospodarstvu, vodi v to, da regulatorji razmišljajo o reformah za zmanjšanje vpliva Big 4 in izboljšanje konkurence na revizijskem trgu, ki bodo predstavljene v nadaljevanju (Mališ & Brozović, 2015, str. 343).

1.6 Nadzor

Začetki nadzorovanja revizijskega dela segajo v osemdeseta leta prejšnjega stoletja, ko je AICPA za včlanjena podjetja začel s programom medsebojnih pregledov. Najprej je program predvideval prostovoljne preglede, kasneje pa so ti postali obvezni. Po številnih škandalih, kot sta bila Enron in WorldCom, pri katerih revizorska podjetja niso uspela izpolniti osnovnih pričakovanj deležnikov na trgu glede objektivne in poštene predstavitve finančnega položaja družb, se je zaupanje v tradicionalni sistem samoregulacije pretrgalo (Löchlein, 2016, str. 28). Da bi obnovili zaupanje v profesionalnost stroke, je Ameriški kongres leta 2002 sprejel SOX, ki je nadomestil tradicionalni sistem samoregulacije, s sistemom javnega nadzora. Tako je SOX čez noč postal eden izmed najpomembnejših zakonov o gospodarskem upravljanju, sprejetih po letu 1930 (Lennox & Pittman, 2010, str. 84).

Sistem samoregulacije oziroma »peer review« je bil dolgo kritiziran zaradi pomanjkanja neodvisnosti. Oba sistema nadzorovanja revidiranja imata prednosti in pomanjkljivosti, vendar je zelo malo empiričnih dokazov o rezultatih, ki jih je prinašala samoregulacija v primerjavi z novo uvedenim javnim nadzorom. Zato je potrebno ločeno primerjati rezultate obeh sistemov, le tako lahko namreč poudarimo edinstvene vplive obeh sistemov na revizijsko panogo skozi leta (Anantharaman, 2012, str. 56).

V prvotnem sistemu nadzorovanja so bili revizorji pregledani s strani drugih revizijskih hiš oziroma s strani drugih revizorjev. Podjetje je imelo na razpolago tri načine pregleda. Prvič, podjetje je lahko bilo pregledano s strani ekipe revizorjev, določenih s strani AICPA. Drugič, podjetje je lahko bilo pregledano s strani zasebnih firm, ki so jih sestavljali pooblašteni revizorji, ali pa tretjič, s strani privatne revizijske hiše. V prvem primeru je AICPA za pregled sestavila ekipo strokovnjakov, glede na velikost in specializacijo revidiranega projekta, ki so jo sestavljali strokovnjaki, zaposleni v različnih podjetjih. V drugem primeru je takrat na trgu delovalo šest specializiranih podjetij za tovrstne preglede. V tretjem primeru pa je pregledano podjetje lahko samo izbiralo, katera revizijsko podjetje bo opravilo pregled, vendar so bili s strani AICPA prepovedani recipročni pregledi z namenom preprečitve prekomernega sodelovanja med obema revizijskima podjetjema. Raziskovalci niso našli primerov recipročnih pregledov, kar nakazuje na to, da so se podjetja držala zakona (Hillary & Lennox, 2005, str. 214).

Medsebojni pregledi so bili osredotočeni predvsem na splošno kakovost pregledanega revizijskega podjetja. Pregledovalci so se pri pregledu usmerili na zbiranje informacij iz priročnikov, kontrolnih seznamov, osebnih razgovorov z zaposlenimi in delovnih dokumentov posameznih opravljenih poslov (Lennox & Pittman, 2010, str. 86). V prvih korakih pregleda so pregledovalci spoznali podjetje, njegov sistem za nadzorovanje kakovosti in kulturo podjetja. Nato so na podlagi vzorca revidiranih projektov, ki so jih pregledali, svoje delo povzeli v poročilu in dodali mnenje ter seznam ugotovitev (Anantharaman, 2012, str. 56). Pregledovalci so imeli možnost izdati štiri vrste mnenj: 1. neprilagojeno mnenje, 2. mnenje brez pridržka s pomanjkljivostmi, 3. mnenje s pridržkom, 4. odklonilno mnenje. Pri pregledu pa so preverjali (Hillary & Lennox, 2005, str. 214):

- zasnovu sistema nadzora kakovosti v podjetju,
- skladnost ravnanja podjetja s postavljenim sistemom nadzora kakovosti,
- izpolnjevanje praktičnih zahtev Komisije za vrednostne papirje.

Obema sistemoma je skupno, da sta se osredotočala na pregledovanje vzpostavitve in izvajanja sistema obvladovanja kakovosti nad revidiranjem. Pregledano revizijsko podjetje je vnaprej vedelo, kdaj bo pregledano. V obeh primerih so bile ugotovitve izdane v poročilu, ki je bilo javno dostopno. Poročila medsebojnih pregledov so zahtevala popolno razkritje pomanjkljivosti, medtem ko so poročila PCAOB vsebovala delno razkritje. Nadalje sledi, da poročila pri medsebojnem pregledu niso izpostavila pomanjkljivosti, ki so sistematično vplivale na kakovost delovanja pregledanega podjetja. Na drugi strani so poročila javnega nadzora navajala le pomanjkljivosti, ugotovljene na pregledanem vzorcu. Nekateri zato trdijo, da so omenjena poročila neinformativna za udeležence na trgu (Lennox & Pittman, 2010, str. 86). Na drugi strani so mnenja, da pomanjkanje informativne vrednosti še ne pomeni nujno, da poročila ne izpolnjujejo predvidenega namena. Na splošno je postopek inšpekcije namenjen spodbujanju izboljšav kakovosti revizij registriranih podjetij (DeFond, 2010, str. 105).

Samoregulacijski sistem medsebojnih pregledov je bil kritiziran zaradi nenaklonjenosti uvedbi kaznovalnih sankcij za nizko kvaliteta revizijska podjetja in zato, ker je lahko pregledano podjetje samo izbralo način pregleda, ki pa ga je običajno opravilo drugo revizijsko podjetje (Fogarty, 1996, str. 243). Na drugi strani je PCAOB kot javni nadzornik, za namene pregleda sam izbral inšpektorje ter jih tudi zaposlil. Zaposleni naj bi imeli po besedah PCAOB vsaj 12 let praktičnih izkušenj, kar je odgovor na očitke, da so v takšnem sistemu pregledovalci premalo izkušeni in nimajo realnega stika z gospodarstvom, v katerem delujejo revizijska podjetja. Sistem medsebojnega pregledovanja se je na drugi strani zanašal na akumulirano znanje partnerjev in izkušenih managerjev, ki so opravljali preglede. Takšni pregledi namreč zahtevajo široka in poglobljena znanja iz revidiranja, računovodstva, internih kontrol in metodologij, ter specifična znanja, povezana s panogami, v katerih poslujejo stranke. Ker pa omenjeni pregledovalci niso pretrgali vezi s podjetjem, ki jim je nudilo zaposlitev, je bil postopek ocenjevanja kritiziran zaradi pomanjkanja neodvisnosti. Pri omenjenih sistemih nadzorovanja revizijskega dela gre za kompromis med strokovno usposobljenostjo ter zaznano neodvisnostjo (Lennox & Pittman, 2010, str. 86).

Glover, Prawitt in Taylor (2009) so ugotovili, da v posameznih primerih inšpektorji, ki so izvajali javni nadzor, niso izpostavili najbolj tveganih področij v delovanju revizijskih podjetij ali pa so zaradi tehnične zapletenosti oziroma pomanjkanja predhodnih izkušenj na določenem področju izpeljali napačne sklepe. Blankey, Kerr in Wiggins (2012) so preučevali povratne komentarje revizijskih podjetij na ugotovitve opravljenih pregledov s strani inšpektorjev in ugotovili, da se večina revizijskih podjetij ni strinjala z ugotovitvami inšpektorjev. Kot odgovor na komentarje so navajali površno pregledovanje podporne dokumentacije in slabo tehnično ter strokovno znanje inšpektorjev za tako specifične preglede. Raziskovalci so ugotovili tudi, da se Big 4 za razliko od srednje velikih podjetij velikokrat ne strinjajo z ugotovitvami inšpektorjev (Löchlein, 2016, str. 37).

DeFond in Lennox (2011, str. 21) navajata, da so se z uvedbo javnega nadzornega organa povečali stroški regulativnega nadzora, ki zahtevajo strožjo skladnost z revizijskimi standardi in višje kazni za kršitve. Ti stroški so sorazmerno višji pri malih revizorskih podjetjih, ki imajo manjšo zmožnost za zaračunavanje višjih cen za opravljeno delo in so posledično manj sposobna pokriti omenjene stroške z višjimi cenami in obenem ostati konkurenčna. Poleg tega se je podražil postopek registracije za manj kakovostne revizorje. Postopek zahteva, da revizorji podrobno razkrijejo svoje prakse obvladovanja kakovosti, neodvisnosti in pretekle kršitve. Na podlagi tega se je pojavil trend umika manjših nekakovostnih revizijskih podjetij, ki bremena niso zmogla, s trga. Avtorja navajata še, da se je zmanjšalo tudi število preostalih podjetij, ki so predhodno imela slabše računovodsko poročanje, kar nakazuje na to, da se je povečala kvaliteta opravljenega revizorskega dela. Na drugi strani pa so tudi revizorji postali bolj konservativni pri svojih odločitvah, zmanjšala pa se je tudi povezava med ponovitvami števila nepravilnosti, navedenih v inšpekcijskih poročilih (DeFond, 2010, str. 105).

1.7 Revizijska komisija

V preteklih petindvajsetih letih je prišlo do ponovnega osredotočanja na upravljanje podjetij, ki je bilov veliki meri posledica številnih korporacijskih škandalov. Za podjetja je bilo kasneje ugotovljeno, da so imeli šibke in neobstoječe strukture upravljanja. Odziv vpletenih je bila uvedba mehanizmov močnejšega upravljanja v upanju, da bi se povečalo zunanjo preglednost podjetij. V prizadevanju za izboljšanje kakovosti upravljanja so bile revizijske komisije v podjetjih opredeljene kot pomemben mehanizem, s katerim bi se okrepila kvaliteta računovodskega poročanja (Ghafran & O'Sullivan, 2017, str. 578).

Obstoječe študije na splošno podpirajo tezo, da ima revizijska komisija pomembno vlogo pri izboljšanju korporativnega upravljanja (Huang, 2018). Revizijska komisija je osrednji steber učinkovitega upravljanja podjetij in v najboljšem položaju nudi učinkovit nadzor nad uspešnostjo, neodvisnostjo in objektivnostjo revizorja ter kakovostjo revizije. Poleg tega je glavni namen revizijske komisije zagotavljanje nadzora nad postopki računovodskega poročanja, revizijskimi postopki, sistemom notranjih kontrol ter skladnostjo z zakoni in predpisi (PwC, brez datuma).

V predhodnem poglavju je bilo omenjeno, da na kakovost revizije vpliva poznavanje podjetja in njegovih procesov, ki se doseže s ponavljajočimi revizijami. Kalerkar (2016) je za ta namen preučeval, ali se v začetnih letih revidiranja stranke poveča številko sestankov med revizorjem in člani revizijske komisije. Na podlagi vzorca podjetij, ki so med letoma 2006 in 2012 zamenjale revizorja, je ugotovil, da se število sestankov oziroma srečanj med revizorjem in revizijsko komisijo v prvih letih revidiranja podjetja poveča, kar pozitivno vpliva na kakovost računovodskega poročanja. Glavno gonilo navedenega dogajanja je dejstvo, da v primeru napačnega poročanja ni kaznovan samo revizor, ampak tudi revizijska komisija. Glede na resnost kaznovanja za neuspeh pri računovodskem poročanju, člani revizijske komisije upoštevajo začetna leta kot krizna leta z vidika sodelovanja z revizorjem. Pomanjkanje revizorjevih izkušenj in znanj želijo kompenzirati s povečanim posvečanjem pozornosti zunanjemu revizorju v obliki frekventnega srečevanja.

Regulatorji zadnja leta velik pomen pripisujejo zagotavljanju primernosti članov revizijskih komisij, s poudarkom na članih, ki imajo finančno-računovodske izkušnje in znanja, kajti velja prepričanje, da strokovno znanje izboljšuje učinkovitost revizijskih odborov in posredno tudi kakovost zunanje revizije. Vzporedno s tem raziskovalci spremembe in značilnosti revizijskih komisij preučujejo s pomočjo spremenljivk, kot so velikost in neodvisnost članov, frekventnost sestankovanja in prisotnost specifičnih znanj. Ghafran in O'Sullivan (2017, str. 579) sta v svoji raziskavi ugotovila, da so revizijske komisije, ki posedujejo več strokovnega znanja, pozitivno korelirane z višji cenami revizijskih storitev. Cene revizijskih storitev so uporabljene kot ena izmed predpostavk za določanje kakovosti revizije. Poleg tega je bilo ugotovljeno, da na višino cen revizijskih storitev vplivata tudi velikost in neodvisnost revizijske komisije. Število srečanj med revizijsko komisijo in zunanjim revizorjem na ceno nima vpliva, vendar se nakazuje, da frekventnost sestankov

lahko kaže na izkazano veliko pozornost do dela revizorja in se zato pričakuje nižje cene revizijskih storitev. Vendar po drugi strani povečano število sestankov signalizira revizorju večja revizijska tveganja in posledično so cene za revizijske storitve višje.

Zhang, Zhou in Zhou (2007) so raziskovali povezanost med kakovostjo revizijske komisije ter neodvisnostjo zunanjega revizorja pri opozarjanju na pomanjkljivosti v notranjem kontrolnem okolju podjetja. Ugotovili so, da je podjetje bolj nagnjeno k pomanjkljivostim v notranjem kontrolnem okolju, če člani revizijske komisije posedujejo slabša računovodska in ne računovodska znanja ter izkušnje. Prav tako je verjetnost izpostavljenih pomanjkljivosti v notranjem okolju višja s strani neodvisnih in objektivnih revizorjev. V kolikor je revizijsko podjetje močno ekonomsko odvisno od stranke, je verjetnost, da bo revizor ignoriral probleme v upanju, da ga bo stranka najela še za prihodnja leta. Ugotovljeno je bilo tudi, da je verjetnost menjave revizorja višja pri podjetjih, ki imajo slabše razvito notranje kontrolno okolje. Večinoma se podjetje odloči za menjavo revizorja zaradi slabe kvalitete opravljenega dela, ki pa izhaja iz tega, da je revizor opozoril na nepravilnosti, o katerih podjetje ni želelo slišati. Na drugi strani pa revizijska podjetja opuščajo potencialne stranke v skladu s svojimi strategijami tveganja, kajti takšna podjetja predstavljajo preveliko revizijsko tveganje.

Rainsbury, Bradbury in Cahan (2009, str. 21) so ugotovili, da v okolju, v katerem revizijska komisija ni predpisana z zakoni in je prostovoljna za posamezna podjetja, revizijska komisija ne izboljšuje finančnega poročanja ter nima vpliva na cene revizijskih storitev. Pričakovano je, da bodo dobre prakse uvedbe revizijske komisije prostovoljno sprejela le tista podjetja, ki bodo imela od tega korist. Vendar revizijske komisije ne omejujejo agresivnih računovodskih odločitev in ne zmanjšujejo cen revizijskih storitev, kar nakazuje na to, da je za resnično izboljšanje učinkovitosti revizijske komisije potreben uspešen management. Vendar avtorji poudarjajo, da je učinkovitost revizijskih komisij funkcija njihove prepoznavnosti na javnem prizorišču v smislu sprejetih zakonov in predpisov s strani regulatorjev in tako zaključujejo, da če so vse predhodne predpostavke upoštevane, so revizijske komisije lahko tudi koristne.

Revizijska komisija ima ključno vlogo pri ustvarjanju pravega okolja za kakovostno revizijo. Odgovornost revizije je, da ustvari razmere, ki bodo omogočale odprto razpravo v luči integritete, spoštovanja in transparentnosti med vodstvom, člani komisije in revizorji. Revizijska komisija mora razumeti revizijsko strategijo, mora biti prepričana, da se ukvarja z glavnimi revizijskimi tveganji in da preverja revizorjev skepticizem, objektivnost in nenazadnje revizorjevo neodvisnost. Na koncu bo to omogočilo revizijski komisiji sprejemanje sklepov o učinkovitosti opravljene revizije (Canadian Public Accountability Board, brez datuma).

2 ANALIZA RAZVOJA IN UVELJAVITVE REVIZORJEVE NEODVISNOSTI V SLOVENIJI

Zahteve po povečani neodvisnosti od revidiranega subjekta s strani revizorja, revizijske hiše oziroma vseh deležnikov, ki imajo vpliv na rezultate revizije in revizijskega poročila, so se tradicionalno v slovenski zakonodajni red prenašala z implementacijo zakonov na ravni Evropske unije. Republika Slovenija je, kot članica EU, dolžna implementirati vse spremembe in izboljšave, ki so sprejete na ravni EU v obliki predpisov, skrbeti za njihovo skladnost in preverjati njihovo ustreznost. Na začetku drugega dela magistrske naloge bo predstavljen pregled sprejetih predpisov in zakonov na ravni EU, ki so vodili v oblikovanje slovenske zakonodaje na področju revidiranja. Preostali del tega poglavja se bo nato navezoval na prvi del, kajti predstavljeni bodo enaki dejavniki modela, vendar z vidika Slovenije.

2.1 Razvoj zakonodaje v Sloveniji

Obvezno revidiranje družb je opredeljeno v Direktivi 78/660/EGS, drugače poimenovane tudi Četrta direktiva, z dne 25. junija 1978, ki je določala, da mora biti revizija opravljena s strani ene ali več oseb, ki so za to usposobljene. Poleg tega je Četrta direktiva dala pooblastila državam članicam za izdajo dovoljenj osebam, ki se že vrsto let ukvarjajo z revizijsko dejavnostjo, vendar ne dosegajo pogojev glede potrebnega tehničnega usposabljanja. Kljub temu pa se je predvidevalo, da imajo dovolj znanja na področju računovodstva, revizije ter financ. Omenjeno direktivno je Slovenija implementirala v svoj zakonski okvir leta 2001, s sprejetjem Zakona o revidiranju ZRev-1 (Uradni list RS, 11/2001).

Leta 2006 je sledila Osmo direktiva (Direktiva 2006/46/ES), ki je detajlno opredelila področja obvezne revizije. Slovenija je na podlagi sprejete direktive sprejela nov Zakon o revidiranju ZRev-2 (Uradni list RS, št. 65/08 in 63/13- ZS-K). Glavne spremembe so še vedno aktualne in se nanašajo na poenotenje potrebnih kvalifikacij oseb, ki še izvajajo obvezne revizije. V primerjavi s prejšnjim zakonom, izjeme pri podeljevanju dovoljenj niso več dopustne. Osebe, ki so pridobile dovoljenje, morajo biti neodvisne, kar pomeni, da ne smejo opravljati nobene dejavnosti, ki je sorodna obveznim revizijam. Poleg tega morajo revizorji za pridobitev naziva pooblaščen revizor dokazati določeno raven tehnične usposobljenosti. Z vidika podeljevanja dovoljenj je v Sloveniji to mesto prevzel Slovenski inštitut za revizijo (v nadaljevanju Inštitut), medtem ko so lahko v drugih državah dovoljenja podeljevala tudi razna poklicna združenja. Osmo direktiva je kot pomembna kriterija izpostavila tudi neodvisnost in poklicno skrbnost pooblaščenih revizorjev. V primeru, da revizor teh kriterijev ne izpolnjuje, se mu odvzame naziv. Slednje pa se mora evidentirati v registru oseb pooblaščenih za izvajanje revizije, ki ga vodi posamezna država članica in je javno dostopen. V direktivi so določena tudi poklicna teoretična znanja, ki jih mora pokrivati pooblaščen revizor, ki so bila v slovenski pravni red implementirana preko Inštituta, s sprejetim pravilnikom o nostrifikaciji v tujini opravljenega izobraževanja za pridobitev naziva pooblaščen revizor. Poleg tega veljavni zakon dosledno razmejuje revizijske in

nerevizijske storitve ter jasno določa pogoje ter prepovedi izvajanja enih in drugih. Pomanjkljivost direktive je bila slaba opredelitev zahtev vodenja revizij in stopnje javnega nadzora.

Slednja pomanjkljivosti se je pokazala v začetku krize, zato je EU želela preprečiti podrobne škandale z okrepitvijo področja nadzora nad revizijsko stroko. Začel se je uvajati javni nadzor nad revidiranjem, vzporedno pa so se postopno sprejemala nova in posodobljena pravila na področju revidiranja.

S sprejetjem Direktive o obveznih revizijah za letne in konsolidirane računovodske izkaze drugače poimenovane tudi Direktiva 2014/56/EU Evropskega parlamenta in Sveta o spremembi Direktive 2006/43/ES o obveznih revizijah za letne in konsolidirane računovodske izkaze (v nadaljevanju Direktiva 2014/56/EU), in Uredbo o posebnih zahtevah v zvezi z obvezno revizijo subjektov javnega interesa oziroma Uredbo EU, št. 537/2014 Evropskega parlamenta in Sveta o posebnih zahtevah v zvezi z obvezno revizijo subjektov javnega interesa in razveljavitvi Sklepa Komisije 2005/909/ES (v nadaljevanju Uredba 537/2014), dne 16. aprila 2014 sta Evropski parlament in Evropski svet želela uvesti spremembe, ki bi pripomogle k izboljšanju revizijske panoge kot take. Poleg omenjene direktive in uredbe je bilo pripravljenih tudi več drugih pravnih dokumentov, ki so zahtevali spremembe v obveznih revizijah z vidika določenih pravnih oseb in njihovih revidiranih finančnih izkazov ali pa z vidika aktivnosti, ki jih izvajajo predvsem SJI. V nadaljevanju so našteje omenjene direktive:

- Direktiva 2013/34/EU Evropskega parlamenta in Sveta o letnih računovodskih izkazih, konsolidiranih računovodskih izkazih in povezanih poročilih nekaterih vrst podjetij, spremembi Direktive 2006/43/ES Evropskega parlamenta in Sveta ter razveljavitvi direktiv Sveta 78/660/EGS in 83/349/EGS,
- Direktiva 2004/109/ES Evropskega parlamenta in Sveta o uskladitvi zahtev v zvezi s preglednostjo informacij o izdajateljih, katerih vrednostni papirji so sprejeti za trgovanje na reguliranem trgu in o spremembah Direktive 2001/34/ES,
- Direktiva 2009/138/ES Evropskega parlamenta in Sveta o začetku opravljanja in opravljanju dejavnosti zavarovanja in pozavarovanja (Solventnost II).

Z vidika uporabnika računovodskih izkazov omenjene spremembe pravil vplivajo predvsem na kakovost revizije in vnašajo večje zaupanje v finančne informacije, ki so pomemben gradnik nadaljnje gospodarske rasti. Za slovenski pravni red sta predvsem pomembni Direktiva 2014/56/EU in Uredba 537/2014, saj predvidevata okrepljeno neodvisnost in strokovno skrbnost. Poleg tega omenjena dokumenta omenjata organiziranost nacionalnega organa za javni nadzor in predvsem načine financiranja omenjene organizacije. Direktivi sta tudi odgovor na izpostavljeno sistemsko tveganje dejanske koncentracije na trgu revizijskih storitev in tako prispevati k bolj dinamičnemu revizijskemu trgu.

V Zakon o gospodarskih družbah (v nadaljevanju ZGD-1) sta bila prenesena zgolj 28. in 39. člen Direktive 2014/56/EU, ki se nanašata na revizijsko komisijo in poročanje revizorja slednji. Omenjena člena sta bila prenesena z Uradnim listom RS, št. 65/09 – uradno prečiščeno besedilo, 31/11, 91/11, 32/12, 57/12, 44/13- odl. US, 82/13 in 55/15; ZGD-1 v 44. in 45. člen ZGD-1 (Generalni sekretariat vlade Republike Slovenije, 2016).

Skladno z zahtevami direktiv je Slovenija 25. aprila 2016 dala v obravnavo spremembo zakona o revidiranju in ocenjevanju vrednosti, ki se bo imenoval ZRev-3. Javna obravnava predloga je potekala en mesec, rok za implementacijo navedene direktive 2014/56/EU pa je bil določen za 17. 6. 2016 (Vlada Republike Slovenije, 2016). Sprememba zakona je povzročila dolgotrajno usklajevanje med interesnimi skupinami, ki pa si niso enotna z zakonodajalcem, zato omenjeni predlog navaja le najbolj nujne postavke direktive, ki bi morale biti prenesene v pravni red. Razlogi za nesprejetje zakona izvirajo iz nestrinjanja in številnih pripomb s strani revizijske stroke, ocenjevalcev vrednosti, Gospodarske zbornice Slovenije, Združenja nadzornikov Slovenije in širše javnosti. Samo različni organi z Inštituta so navedli preko 60 strani argumentiranih in utemeljenih predlogov izboljšav in pripomb. Omenjene interesne skupine so pridobile podporo Združenja evropskih računovodskih strokovnjakov (Odar, 2016). Evropski komisiji se zamuda zaradi neizvajanja direktive zdi nesprejemljiva, zato je 4. oktobra 2017 na Sodišču EU sprožila postopek zaradi neizpolnjevanja evropskih predpisov. V obrazložitvi dejanja so navedli, da pravočasna implementacija direktive vodi v okrepitev in izboljšanje revizije, saj je njen namen prav odprava pomanjkljivosti, ki so bile izpostavljene z zadnjo krizo. Komisija izraža dvom glede zanesljivosti in verodostojnosti slovenskega pravnega reda, saj ne upošteva zahtev glede neodvisnosti in nepristranskosti (Tax-Fin -Lex, 2017).

V nadaljevanju so navedene spremembe, ki so predlagane v predlogu zakona ZRev-3, ki ga je objavilo Ministrstvo za finance, dne 6. 10. 2016 (Vlada Republike Slovenije, 2016).

Predlagane rešitve v obliki horizontalnih ukrepov, ki veljajo za vse subjekte:

- uvedba strožjih zahtev glede neodvisnosti, zlasti z izboljšanjem organizacijskih zahtev zakonitih revizorjev in revizijskih podjetij (sprememba 44. člena ZRev-2),
- bolj informativno revizijsko poročilo, ki naj bi vlagateljem zagotavljalo ustrezne informacije o revidirani družbi, ki bo presegalo standardizirano mnenje o računovodskih izkazih (10. člen Uredbe 537/2014/EU in sprememba 40. člena predloga zakona),
- okrepitev pristojnosti in pooblastil Agencije za javni nadzor nad revidiranjem (v nadaljevanju Agencija), ki je odgovorna za javni nadzor nad revizijsko stroko (6. poglavje predloga zakona),
- prenova režima sankcioniranja, ki bo harmoniziral vrste in naslovnike sankcij, kot tudi, na primer, merila, ki jih Agencija upošteva pri izvajanju sankcij (6. poglavje predloga zakona),
- prenos pristojnosti za sprejemanje mednarodnih standardov revidiranja na ravni EU na Evropsko komisijo (9. člen Uredbe 537/2014/EU).

Posebni ukrepi, ki veljajo samo za SJI:

- uvedba obvezne rotacije revizorjev in revizijskih podjetij vsakih 10 let (17. člen Uredbe 537/2014/EU),
- določitev seznama prepovedanih nerevizijskih storitev, ki jih zakoniti revizor ali revizijsko podjetje ne more nuditi revidiranemu subjektu (5. člen Uredbe 537/2014/EU),
- uvedba omejitve pristojbin za nerevizijske storitve (4. člen Uredbe 537/2014/EU),
- okrepitev vloge in pristojnosti revizijske komisije s krepitevijo njene sestave in podelitvijo pomembne neposredne vloge pri imenovanju zakonitega revizorja ali revizijskega podjetja, kot tudi pri spremljanju revizije (16. člen Uredbe 537/2014/EU),
- okrepitev zahtev v zvezi z revizijskim poročilom ter uvedba dodatnega, podrobnejšega poročila revizijske komisije, ki vsebuje celovito informacijo o izvedbi revizije (10. in 11. člen Uredbe 537/2014/EU),
- vzpostavitev dialoga med zakonitim revizorjem ali revizijskim podjetjem, ki je subjekt javnega interesa na eni strani in nadzornik na drugi strani.

2.2 Nerevizijske storitve

Nerevizijske storitve postajajo vse bolj pomemben vir prihodkov v celotni strukturi prihodkov revizijskih podjetij. Dvaindvajseti člen Direktive o obvezni reviziji revizorjem prepoveduje opravljanje storitev obvezne revizije, če je ogrožena revizorjeva neodvisnost. Kljub temu, pa ne obstaja specifična določba, ki bi revizorjem prepovedovala ponujanje NRS svojim poslovnim partnerjem. Omenjeni člen se je v nacionalne okvirje implementiral na različne načine. Najbolj strogo opredelitev prepovedi opravljanja NRS zasledimo v Franciji, kjer velja popolna prepoved opravljanja omenjenih storitev. V ostalih državah članicah pa so zakoni ohlapnejši, kar vodi do tega, da nekatera revizijska podjetja nudijo določen obseg NRS (Evropska Komisija, 2017).

Na slovenskem področju predhodni zakon ZRev-1 v 27. členu omenja, v katerem primeru revizijska družba ne sme opravljati revizije, vendar ne omenja nobene prepovedane nerevizijske storitve. Zato ZRev-2 v 4. odstavku 45. člena zakona bolj natančno opredeljuje prepovedane storitve, ki so navedene v nadaljevanju:

Revizijska družba ne sme opravljati storitve revidiranja računovodskih izkazov, če sama oziroma katerakoli organizacijska enota v mreži, ki ji pripada, oziroma z revizijsko družbo povezana oseba opravlja ali je v zadnjih dveh letih pred sklenitvijo pogodbe o revidiranju računovodskih izkazov opravljala pri pravni osebi:

- kakršnekoli računovodske oziroma knjigovodske storitve,
- storitve ocenjevanja vrednosti za namene računovodskega poročanja, ki lahko vplivajo na postavke računovodskih izkazov,
- storitve davčnega svetovanja, ki lahko vplivajo na postavke računovodskih izkazov,

- storitve zastopanja v davčnih in sodnih postopkih v davčnih zadevah; – storitve notranjega revidiranja,
- storitve vzpostavljanja oziroma uvajanja informacijskega sistema, ki sega na področje računovodenja oziroma oblikovanja informacij, ki so vsebovane v računovodskih izkazih pravne osebe,
- storitve poslovno-finančnega svetovanja, ki vplivajo na postavke računovodskih izkazov, in storitve poslovno-finančnega svetovanja, ki vključujejo oglaševanje, trgovanje ali jamstvo za lastniške deleže in dolžniške vrednostne papirje pravne osebe,
- pravne storitve,
- kakršnekoli druge storitve, ki lahko vplivajo na postavke računovodskih izkazov.

Revizijski svet Inštituta je 18. aprila 2013 sprejel dokument z naslovom Navodila za delovanje revizijskih družb 2 – Katalog prepovedanih storitev z namenom predstavitve mnenja Inštituta glede storitev, ki so nezdružljive s storitvami revidiranja računovodskih izkazov. Razlog objave kataloga je predvsem različna interpretacija prepovedanih storitev, opredeljenih v 45.členu zakona ZRev-2. Cilj kataloga je nudenje pomoči revizijskim družbam pri presojanju nevarnosti kršenja Zrev-2, s tem pa ohranjati visoko raven etičnega delovanja in revizorske neodvisnosti ter nepristranskosti. V katalogu je izrecno opredeljeno, da niso podrobno omenjene vse prepovedane storitve, ampak dokument le omogoča vpogled v razmišljanje stroke glede teh storitev. Za vse preostale storitve, ki niso opredeljene v katalogu, se morajo revizijska podjetja naslanjati na Kodeks in ostala pravila revidiranja in pri tem zasledovati neodvisnost in nepristranskost (Slovenski inštitut za revizijo, 2013).

Na podlagi podatkov iz Letnih poročil Agencije za javni nadzor nad revidiranjem je v letu 2013 deset največjih revizijskih družb opravilo za 7,4 mio EUR storitev, ki se ne nanašajo na revizijo, največ teh prihodkov je beležil PwC (4,1 mio EUR). Ostale revizijske družbe so ustvarile malo več kot 3 mio EUR prihodkov (Agencija za javni nadzor nad revidiranjem, 2015, str. 96). V letu 2014 so revizijske družbe na slovenskem trgu ustvarile 10 mio EUR drugih prihodkov, kar 75 % od tega je ustvaril Big 4. Največji podjetji po ustvarjenih nerevizijijskih prihodkih sta bila EY z 2,8 mio EUR in Deloitte s 3,3 mio EUR. Ostale revizijske družbe so ustvarile 2,5 mio EUR drugih prihodkov. Razlog za strm skok nerevizijijskih prihodkov v letu 2014 se nanaša na opravljene preglede kakovosti sredstev bank, ki je predstavljal enkratni dogodek in zato pokvari dejansko stanje na trgu NRS v Sloveniji za izbrano leto (Agencija za javni nadzor nad revidiranjem, 2017, str. 93).

V letu 2015 je Big 4 ustvaril 5,1 mio EUR nerevizijijskih prihodkov, ostale revizijske družbe pa 3,1 mio EUR. Skupaj je bilo ustvarjenih 8,2 mio EUR drugih prihodkov, ki predstavljajo 28,8 % vseh prihodkov v letu 2015. Big 4 je v strukturi vseh drugih prihodkov dosegal 62-% tržni delež. V letu 2016 so revizijske družbe ustvarile za 9,3 mio EUR drugih prihodkov, od tega Big 4 6,08 mio EUR. Rast drugih prihodkov v letu 2016 glede na rast v letu 2015 znaša 13 %, medtem ko so se prihodki Big 4 povečali za 19 %. Največji delež nerevizijijskih prihodkov v letu 2016 je ustvarilo podjetje EY, ki je dosegalo 29-% tržni delež, sledil mu je Deloitte s 13-% tržnim deležem in KPMG z 12-% tržnim deležem. Skupno je imel Big 4

66-% tržni delež na trgu nerevizijskih storitev, kar je primerljivo s preteklimi leti (Agencija za javni nadzor nad revidiranjem, 2018, str. 91).

2.3 Cenovna politika

Letno poročilo Agencije za javni nadzor nad revidiranjem za leto 2009 (2010) navaja, da grožnja neodvisnosti in kvaliteti revidiranja predstavlja neustrezna cena za opravljanje revizije računovodskih izkazov, ki izhaja iz nezadostnega števila opravljenih revizijskih ur za posameznega naročnika. Primerno oblikovana cena za revizijski posel zmanjšuje nevarnost zasledovanja lastnih interesov, zato naj bi revizijska družba oblikovala cene v skladu s Kodeksom etike za računovodske strokovnjake Mednarodne zveze računovodij.

Svet Inštituta je 7. marca 1994 objavil Smernice za oblikovanje cen revizijskih storitev, ki so bile objavljene v Revizorju 1/94 in so temeljile na 6. členu takratnega zakona o revidiranju ZRev (Uradni list RS, št. 32/93 in 65/93) in 8. členu statuta Slovenskega inštituta za revizijo. V 4. členu so določene priporočljive cene, ki jih lahko revizor zaračuna za opravljeno delo. Smernice predvidevajo, da se pogodbeni cena posamezne revizije oblikuje iz urnih postavk članov ekipe, ki so predvideni za revidiranje stranke. Urne postavke so pa oblikovane na podlagi izkušenosti posameznih članov. V nadaljevanju so navedene predvidene urne postavke za revizijsko osebje, kot jih je predvidel Inštitut. Predvidena urna postavka v EUR za pooblaščenega revizorja znaša 105 EUR, za revizijsko osebje z več kot dvema letoma izkušenj od 57 do 105 EUR, medtem ko bi urna postavka za revizijsko osebje, ki ima manj kot dve leti izkušenj znašala od 35 do 44 EUR (Agencija za javni nadzor nad revidiranjem, 2018, str. 96).

Vse od začetka poročanja podatkov revizijskih družb Agenciji, ta ugotavlja, da se oblikovane smernice za določanje cen ne upoštevajo. Razlogov za neupoštevanje smernic je več, najpomembnejši pa izhaja iz močne konkurence na slovenskem revizijskem trgu, ki bo predstavljena v nadaljevanju. V letih 2011 in 2012 je bila spodnja meja urne postavke za zaračunano posamezno revizijo 49 EUR na uro, najvišja pa 226 EUR na uro. V letu 2013 se je spodnja meja znižala na 14 EUR na uro, najvišja pa je znašala 113 EUR na uro. Gre za 71-% padec cene spodnje meje, medtem, ko se je zgornja meja prepolovila, kar nakazuje na trend zniževanja cen. Cena za pooblaščenega revizorja je v tem obdobju znašala od 32 do 140 EUR, za osebje z več kot dvema letoma izkušenj od 27 do 75 EUR, za osebje z manj kot dvema letoma izkušenj pa od 6 do 47 EUR (Agencija za javni nadzor nad revidiranjem, 2015, str. 86). V letu 2015 se je povprečna urna postavka za ključnega revizijskega partnerja gibala med 13 in 205 EUR na uro, medtem ko je bila povprečna urna postavka za pooblaščenega revizorja 72 EUR. Agencija urno postavko 13 EUR za pooblaščenega revizorja zagovarja z dejstvom, da je obseg opravljenega dela bistveno večji, kot je bilo dogovorjeno oziroma predvidevano, ali pa s pojasnilom, da so revizijske družbe na revizijski projekt pripisale še del ur, ki se nanašajo npr. na pregled konsolidacije, ki je načeloma ločen posel s precej višjimi urnimi postavkami. Razpon urne postavke za ključnega revizijskega partnerja je v tem letu znašal od 30 do 150 EUR. Za izkušene člane revizijske ekipe je

povprečni dosežen urni razpon med 50 in 70 EUR, za neizkušeno osebje pa med 30 in 50 EUR (Agencija za javni nadzor nad revidiranjem, 2016, str. 103–104). V letu 2016 je bila povprečna urna postavka za pooblaščenega revizorja 75 EUR, razpon pa je bil od 15 do 180 EUR na uro. Povprečni cenovni razpon zaračunane cene na uro za izkušene člane se je gibal med 30 in 75 EUR. Za neizkušene člane ekipe so revizijske družbe zaračunavale med 30 in 50 EUR na uro (Agencija za javni nadzor nad revidiranjem, 2017, str. 98–99). Na podlagi poročanja revizijskih družb in analize Agencije je bil cenovni razpon urne postavke za leto 2017 za ključnega revizijskega partnerja med 10 in 272 EUR na uro, povprečna urna postavka pa 77 EUR na uro. Povprečna urna postavka za osebje z več kot dvema letoma izkušenj je znašala 49 EUR na uro (razpon 50–70 EUR), za neizkušeno osebje pa 32 EUR na uro (razpon 30–50 EUR).

Agencija ugotavlja, da je na slovenskem trgu izrazit trend padanja cen revizijskih storitev. Enega izmed razlogov za to predstavlja politika revizijskih hiš, da si pridobiva nove posle z vsakoletnim zniževanjem cen. Na drugi strani so revizijske stranke začutile razmere na slovenskem trgu in je zato postala cena za opravljeno revizijo najpogostejši oziroma izključni kriterij za izbor revizorja. Agencija opaza, da revizija strankam ne predstavlja dodane vrednosti in jo opravljalo samo zato, ker jim tako predpisuje zakon. Izrazito padanje revizijskih cen je zaznati tako pri subjektih, ki izbor revizorja opravijo preko javnega razpisa, kot tudi pri manjših podjetjih (Agencija za javni nadzor nad revidiranjem, 2018, str. 97).

Realizirana cena opravljenih revizij prvih deset revizijskih družb se je v letu 2014 gibala med 18.164 EUR in 7.384 EUR. Pričakovano so največjo ceno na podpisano mnenje zaračunala podjetja Big 4, kar je odraz zahtevnejših projektov, ki so jih revidirala (Agencija za javni nadzor nad revidiranjem, 2015, str. 87). Na podlagi pregleda cen v letu 2015 je bila povprečna cena za izdano revizijsko mnenje 8.900 EUR. Big 4 v je v istem letu v povprečju zaračunal 14.115 EUR za opravljeno revizijo. Če upoštevamo zaračunane cene samo znotraj Big 4, je najcenejša revizijska hiša zaračunavala v povprečju 10.000 EUR, najdražja pa 18.644 EUR (Agencija za javni nadzor nad revidiranjem, 2016, str. 104). V letu 2016 je bila povprečna cena višja za 600 EUR in je znašala 9.500 EUR na izdano mnenje. Povprečna cena zaračunana s strani Big 4 je znašala 13.000 EUR. Najdražja revizijska hiša znotraj Big 4 je v povprečju zaračunala 17.100 EUR na opravljeno revizijo, najcenejša pa 10.900 EUR. Presenetljiv je razpon med cenami znotraj Big 4, ki je posledica portfelja strank posameznega revizijskega podjetja, saj imajo nekatere družbe večje revizijske stranke in je cena odraz povečanega revizijskega tveganja, ki ga prevzemajo (Agencija za javni nadzor nad revidiranjem, 2016, str. 99).

Skitek (2009) je raziskoval cene revizij v Sloveniji še pred letom 2007 in ugotovil, da so cene padale že takrat, kar pa je povečevalo odvisnost revizijskih družb od naročnikov. Komandina (2014) je ugotovil, da je velikost naročnika sorazmerna z višino plačila za opravljeno revizijo. Preučeval je podjetja, ki trgujejo na borzi in ugotovil, da večja in kompleksnejša kot je družba, višja je cena revizije. Tveganost naročnika in gospodarska aktivnost v Sloveniji sta spremenljivki, ki ne vplivata na višino zaračunane cene. Ugotovil

je, da le revizijska podjetja, ki veljajo za kakovostnejša, zaračunavajo tudi višje cene za revizijske storitve. Čokelc in Štager (2016, str. 40) sta ugotovila, da so se cene v obdobju med letoma 2008 in 2014 zmanjšale samo na ravni manjših revizijskih družb. Big 4 je dosegala predpisane cene, kar se odraža tudi v kakovosti revizije, medtem ko manjše revizijske družbe dosegajo cene v razponu od 26 % do 89 % predpisane cene. Avtorja zaključujeta, da velik problem na slovenskem trgu revidiranja predstavlja nespoštovanje predpisanih normativnih ur, kar vodi v ogrožanje neodvisnosti in v večjo verjetnost slabše kakovosti revidiranja. Tudi Zaman Groff, Trobec in Igličar (2017, str. 935) so potrdili padanje revizijskih cen v slovenskem prostoru med letom 2007 in 2012. Finančna kriza je nepričakovano vplivala na cene, saj se je zaradi razmer pričakoval dvig le teh. Padec revizijskih cen je po eni strani posledica povečane konkurence, predvsem revizijskih podjetij z enim pooblaščenim revizorjem. Drugi razlog za padec revizijskih cen je upad povpraševanja po revizijskih storitvah zaradi propada podjetij, tretji razlog pa je pritisk revidiranih podjetij na zniževanje stroškov zaradi težkih gospodarskih razmer.

Agencija na podlagi opravljenih nadzorov in podatkov, poročanih s strani revizijskih družb, ugotavlja, da je kakovost revizije premo sorazmerna s ceno, kar se bodo morali začeti zavedati tudi lastniki in uprave revidiranih podjetij. Kakovostno opravljena revizija zahteva usposobljen kader in zadostno število ur, kar pa je pogojeno s primerno ceno. V kolikor želimo dvigniti cene revizijskih storitev, se mora spremeniti miselnost tako uprav, lastnikov revizijskih komisij in tudi revizijskih podjetij. Predvsem revidirana podjetja bi morala revizijo vrednotiti kot dodano vrednost in ne kot nujno zlo (Agencija za javni nadzor nad revidiranjem, 2018).

2.4 Revizijski mandat

Prevelika domačnost v odnosih med revizorjem in podjetjem je tudi nerazdružljiva s standardi neodvisnosti. Na podlagi študije Economics Impact of Auditors' Liability Regimes iz leta 2006, v kateri je bila vključena tudi Slovenija, je približno ena tretjina vprašanih podjetij zatrdila, da že več kot 15 let niso menjali revizorja, polovica vprašanih pa je odgovorila, da revizorja menjajo približno na sedem let. Študija zaključuje, da je pogostost menjave revizorja obratno sorazmerna z velikostjo podjetja. V isti študiji so predstavljena tudi števila let revidiranja v finančnih in ostalih sektorjih. V finančnem sektorju je povprečna doba revidiranja revizijskega podjetja med 4 in 6 let (54 % vprašanih), 18 % podjetij ima istega revizorja že več kot 10 let. V preostalih sektorjih ima 38 % podjetij istega revizorja več kot deset let, 26 % podjetij pa med 4 in 6 let.

Najbolj pogost razlog za menjavo obstoječega revizorja, ki ga podjetja navajajo v prej omenjeni študiji, je imenovanje drugega revizorja na ravni celotne skupine. Drugi najpogostejši razlog za menjavo revizorja je notranja politika podjetja, ki opredeljuje konstantno menjavo revizorja po določenih letih. Skoraj nobeno podjetje pa kot poglobitnega razloga za menjavo revizorja ni navedlo slabe kakovosti opravljene revizije in slabih odnosov z revizorjem. Na drugi strani je 67 % ameriških podjetij navedlo, da so menjali

revizorja prav zaradi slabe kvalitete in odnosov, ki so jim bili priča. Prav tako je eden izmed glavnih razlogov menjave revizorja med ameriškimi podjetji previsoko postavljena cena revizijskih storitev. Na drugi strani je zgolj 8% evropskih podjetij izpostavilo omenjeni razlog za menjavo revizorja.

Na podlagi internih pregledov in komentarjev revizijskih strank, podjetja Big 4 navajajo, da je glavni razlog za menjavo predvsem slaba kvaliteta opravljenega dela enega izmed revizijskih podjetij, ki revidirajo celotno skupino. Na nekatere razloge za menjavo revizorsko podjetje nima vpliva. Takšni razlogi so: menjava revizorja na ravni skupine, združitev oziroma prevzem revidiranega podjetja s strani drugega podjetja in posledično menjava revizorja ter drugačne potrebe pregledanega podjetja. Big 4 podjetja so omenila, da so včasih zamenjana tudi zaradi cene za revizijske storitve. Manjša revizijska podjetja navajajo več faktorjev, zaradi katerih jih podjetja zamenjajo. Glavni razlog je nezadovoljstvo stranke glede kvalitete opravljene revizije, sledita mu previsoko postavljena cena ter slaba komunikacija revizorja glede problemov in izboljšav (London Economics, 2006).

Obvezna izmenjava ključnih revizijskih partnerjev je bila določena že v Direktivi iz leta 2006, v Direktivi 2014/56/EU pa je določeno, da naj bi podjetja javnega interesa menjala revizijsko podjetje na vsakih deset let. V slovenskem prostoru ZRev-2 v drugem odstavku 45. člena opredeljuje, da revizije ne sme opravljati ključni revizijski partner, ki že sedem let nepretrgoma od datuma imenovanja pri pravni osebi opravlja preglede računovodskih izkazov. Ponovno lahko opravlja pregled, če sta od zadnje opravljene revizije pretekli dve leti in je v tem obdobju pregled opravil drug ključni revizijski partner. Slovenski Kodeks upravljanja javnih delniških družb (2016, str. 23) v točki 25.3. navaja, da naj bi družba vsaj enkrat na sedem let zamenjala revizijsko družbo. Zakon o zavarovalništvu (Ur.l RS, št. 93/15) v četrtem odstavku 258. člena navaja, da zavarovalniška družba imenuje revizorja za obdobje najmanj treh let, revizijo pa lahko ista družba opravlja največ deset let, nato morata družbi prekiniti sodelovanje za najmanj štiri leta.

Mirjam Črepinšek (2017) je v svoji magistrski nalogi pod mentorstvom prof. dr. Maje Zaman Groff preučevala vpliv dolžine revizorjevega mandata na vrsto izdanega revizijskega mnenja in na podlagi vzorca 252 podjetij ugotovila, da je povprečna dolžina revizorjevega mandata v Sloveniji 5,54 leta. Upoštevajoč omejitve raziskave avtorica opozarja, da je realni povprečni mandat višji. V raziskavi je bilo za 50 podjetij opredeljeno, da imajo istega revizorja 11 let ali več, od celotne populacije pa 60,7 % oziroma 153 podjetij revidira Big 4. V slovenskem prostoru je kar nekaj velikih družb, ki imajo istega revizorja že več zaporednih let. Luko Koper, d. d., je do leta 2009 osem zaporednih let revidirala družba Deloitte, Krka, d. d., je bila 17 let, do leta 2011, revidirana s strani družbe KPMG. Ista revizijska družba je 15 let, od leta 1998 do leta 2012, revidirala Gorenje, d. d. Po podatkih portala GVIN je družba UHY 10 let, do leta 2009, revidirala računovodske izkaze podjetja SCT, d. d. Hella Saturnus, d. o. o. je po dobljenih podatkih revidirana s strani KPMG od leta 2006 pa do objave članka, prav tako sta od 2003 do objave članka revidirana družba AMH, d. d., in Koncern Kolektor s strani EY, Impol, d. o. o., pa s strani revizijske družbe Auditor. Dolg

status revidiranja iste družbe je imelo tudi podjetje BSH Hišni aparati, d. o. o., ki je bilo revidirano s stani Deloitte od leta 2005 naprej. Ista revizijska družba je revizor podjetja SIJ, d. d. že od leta 2005. Sava, d. d., je leta 2010 menjala revizorja, ker je bila prej 16 let pregledovana s strani KPMG (Koman, 2011). Zgoraj omenjeni Hella Saturnus d. o. o., AMH d. d., Koncern Kolektor, Impol d. o. o. in SIJ d. d. brez prekinitve sodelujejo z omenjenimi revizorji še danes.

M. Črepinšek je v raziskavi ugotovila, da dolžina revizorjevega mandata vpliva na vrsto izdanega mnenja, saj se verjetnost izdaje prilagojenega mnenja manjša z daljšanjem revizorjevega mandata. S podobnimi ugotovitvami, so se srečali tudi Slapničar, Zaman Groff in Lončarski (2012, str. 385), ki so ugotovili, da ekonomska navezanost na stranko vpliva na pristranskost revizorja in posledično na njegove odločitve. Na podlagi podatkov Agencije je bilo v letu 2011/2012 izdanih 94 % neprilagojenih revizijskih mnenj, 5 % mnenj je bilo s pridržki, 0,4 % je bilo odklonilnih mnenj in le v 0,1 % primerov je bila izdaja mnenja zavrnjena. V letu 2012/2013 je bilo neprilagojenih revizijskih mnenj 94,7 %, 4,6 % je bilo mnenj s pridržkom, 0,3 % negativnih mnenj in 0,5 % zavrnitev izdaje mnenja (Agencija za javni nadzor nad revidiranjem, 2016, str. 101). Za preostala leta je število mnenj prikazano na Sliki 2. Po zgornjih podatkih in podatkih, razvidnih s slike, so revizorji postali strožji pri izdaji mnenj predvsem v letih od 2013 do 2015, ko je viden porast odstotka mnenj s pridržki. Prav tako je bilo v obdobju med letoma 2012 in 2015 več zavrnitev izdaje mnenja, takšnih primerov je 5 ali 6 na leto. Število odklonilnih mnenj je skozi vsa leta na primerljivi ravni.

Slika 2: Struktura mnenj od 2013 do 2017

Vrsta mnenja	Populacija izdanih mnenj v zadnjem letu	16.5.2016-15.5.2017	16.5.2015-15.5.2016	16.5.2014-15.5.2015	16.5.2013-15.5.2014
Neprilagojeno mnenje	1766	93,80 %	94 %	92 %	93,30 %
Mnenje s pridržki	110	5,80 %	5,50 %	7,30 %	5,90 %
Odklonilno mnenje	1	0,10 %	0,20 %	0,20 %	0,20 %
Zavrnitev izdaje mnenja	6	0,30 %	0,30 %	0,50 %	0,60 %

Vir: Agencija za javni nadzor nad revidiranjem (2018, str. 95).

V Sloveniji je leta 2017 delovalo 70 gospodarskih družb javnega interesa. Od teh družb je 62 subjektov pridobilo pozitivno mnenje, 7 je bilo mnenj s pridržkom. Revizijska družba GSS pa je za podjetje Vipa Holding, d. d., - v likvidaciji zavrnila izdajo mnenja. Struktura izdanih mnenj med Big 4 podjetji kaže, da se je odstotek neprilagojenih mnenj gibal med 95 % in 96 %. Nižji odstotek je imelo le podjetje EY, katerega neprilagojenih mnenj je bilo za 92,4 %. Največ mnenj s pridržki je v zadnjem letu izdalo prav podjetje EY, in sicer 7,6 %, sledijo pa ji Deloitte s 4,5 %, KPMG s 4,3 % in nazadnje PwC s 4,1 % mnenji s pridržki. V analiziranem obdobju je zgolj Deloitte zavrnil izdajo mnenja in zgolj KPMG je izdal odklonilno revizijsko mnenje (Agencija za javni nadzor nad revidiranjem 2018).

Direktorica Agencije za nadzor nad revidiranjem Mojca Majič je dejala, da mora vsaka družba z moralnega in etičnega vidika oceniti, kdaj je čas za menjavo revizorja. Predvsem morajo revizijska komisija, nadzorni svet in uprava prevzeti odgovornost nase. Na drugi strani pa je naloga revizijske družbe, da ves čas posla deluje neodvisno in nepristransko. Glede trenutne zakonske ureditve je mnenja, da je neustrezna in nezadostna, vendar ne glede na to, bi moral revizijski mandat trajati najmanj tri leta, da se revizijsko podjetje lahko seznani s poslovanjem družbe ter z vsemi tveganji, ki jim je izpostavljeno (Svenšek, 2013).

2.5 Koncentracija in tržna struktura

Velika polarizacija na trgu vodi v to, da SJI po večini pregleduje eno izmed podjetij Big 4. Omenjena podjetja pregledujejo okrog 85 % vseh podjetij, ki kotirajo na borzi. Posledica tega je, da se še bolj povečuje prevlada Big 4 v primerjavi z drugimi revizijskimi družbami. Dejavnik »lagodnosti« odnosa med stranko in revizorjem ter tržnim zaznavanjem, da kljub razpisom, stranka raje poseže po omenjeni štirici, še povečuje koncentracijo na revizijskem trgu. Na drugi strani se problematika koncentracije kaže na ravni nezaupanja v revizijsko mnenje, kakovost revizije in posledično popolno neodvisnost (Agencija za javni nadzor nad revidiranjem, 2012, str. 36–37).

Leta 2014 je Agencija v svojem Letnem poročilu Agencije za javni nadzor nad revidiranjem v prilogi 2 pričela objavljati analizo letnih poročil revizijskih družb, ki omogočajo pregled koncentracije na slovenskem trgu. Na 31. 12. 2014 je bilo v registru revizijskih družb in pooblaščenih revizorjev vpisanih 57 revizijskih družb in 199 pooblaščenih revizorjev. V letu 2013 je bilo na trgu ustvarjenih 32,6 mio EUR prihodkov, kar je 3 mio manj kot v enakem obdobju predhodnega leta in 2 mio manj kot leta 2011. Deset največjih revizijskih podjetij je na trgu ustvarilo 72 % vseh prihodkov, ki so na primerljivi ravni za vsa tri leta od 2011 do 2013. Podjetja Big 4 so največja podjetja po prihodkih na slovenskem trgu, največje podjetje v letu 2013 je bilo PwC z ustvarjenimi 6 mio EUR prihodkov in 18,45-% tržnim deležem. Sledili so mu KPMG, Deloitte in EY. V letu 2013 je znašal tržni delež Big 4 60 %, kar je za 1 odstotno točko manj kot v letu 2012. Glede na predhodno leto se je struktura deležev spremenila, saj je Deloitte uspel povečati svoj tržni delež za 2 odstotni točki, iz 11 % na 13 %. Na drugi strani se je tržni delež PwC-ja zmanjšal iz 21 % v letu 2012 na 18 % v letu 2013. Delež prihodkov Big 4 iz opravljanja revidiranja SJI je v letu 2013 predstavljal 58 %. Po številu zaposlenih in številu pooblaščenih revizorjev je bila največja družba KPMG, skupaj pa je Big 4 zaposloval 24 % vseh takratnih pooblaščenih revizorjev (Agencija za javni nadzor nad revidiranjem, 2015, str. 82–83).

V letu 2014 je bilo na trgu ustvarjenih 33,7 mio EUR prihodkov, kar je 1,1 mio EUR (3,4 %) več kot v enakem obdobju predhodnega leta. Glavni razlog za rast prihodkov so višji prihodki iz NRS s strani Big 4. Deset največjih podjetij je v letu 2014 ustvarilo 15,7 mio EUR iz naslova revizijskih poslov, medtem ko je bil trg revizije vreden 21,2 mio EUR. V letu 2013 je bil revizijski trg vreden 22,1 mio EUR. Najvišje prihodke iz naslova obveznih revizij je dosegel EY, in sicer 4 mio EUR, kar je predstavljalo 19-% tržni delež. Sledili so

mu Deloitte (3,7 mio EUR), KPMG (3,8 mio EUR) in PwC (1,6 mio EUR). Deset največjih družb je v Sloveniji pokrivalo 78 % celotnega trga obveznih revizij, od tega 69 % Big 4. Glede na finančne številke je EY v letu 2014 doseglo 25 % vseh prihodkov in 20 % iz naslova obveznih revizij. Glede na to, da je deset podjetij v preteklosti pokrivalo 72 % celotnega trga, rast pokritosti za 6 odstotnih točk nakazuje, da se povečuje koncentracija na slovenskem trgu. Agencija ugotavlja, da se je tudi trg revizije zmanjšal za 5 %, kar je skladno z negativnim trendom preteklih let (Agencija za javni nadzor nad revidiranjem, 2016, str. 88).

Na dan 31. 12. 2016 je bilo registriranih 53 revizijskih podjetij in 201 pooblaščenih revizor. Po javno objavljenih podatkih je bilo v letu 2015 pregledanih in revidiranih 1.615 letnih poročil in 459 konsolidiranih letnih poročil. V tem letu so revizijska podjetja ustvarila 28,5 mio EUR prihodkov, kar pa je 5,2 mio EUR manj kot v predhodnem letu. Prihodki, ki izhajajo iz opravljenih revizij, so znašali 19,8 mio EUR, kar je predstavljalo 70 % vseh prihodkov. Največja družba je bila EY z 20-% tržnim deležem na trgu revizij. V letu 2015 je deset največjih družb pokrivalo 77 % trga obveznih revizij, od tega je 66 % pripadalo Big 4. V letu 2016 je celoten prihodek revizijskih družb znašal 28,5 mio EUR, revidiranih je bilo 1.586 letnih poročil in 241 konsolidiranih letnih poročil. Na trgu je delovalo 51 družb in 183 pooblaščenih revizorjev. V tem letu so revizijska podjetja ustvarila 19,4 mio EUR prihodkov iz revizij, kar pa je predstavljalo 67,2 % vseh prihodkov revizijskih podjetij. V letu 2016 je bila največja družba po prihodkih iz opravljenih obveznih revizij KPMG z realiziranimi 4,1 mio EUR, kar je 21 % vseh prihodkov iz naslova revidiranja računovodskih izkazov. V primerjavi z ostalimi družbami je Big 4 v letu 2016 ustvaril 12,7 mio EUR iz opravljanja obveznih revizij, kar je predstavljalo 66 % tržni delež.

Prihodki so se povečevali od leta 2005 (28,9 mio EUR) do leta 2009, ko se je trend obrnil. Najbolj uspešno leto je bilo leto 2009 z ustvarjenimi 37,2 mio EUR prihodkov. V nadaljnjih letih so prihodki padali z dvigom v 2014, ki pa je bil posledica predvsem NRS. Prihodki so se ponovno pričeli dvigovati v letu 2016 vse tja do 28,5 mio EUR, kar je le malo pod začetnim letom 2005. Gibanje prihodkov na slovenskem trgu je bilo skladno s situacijo na globalnih trgih. Revizijski trg se je krepil vse do krize, ki se je v Sloveniji začela leta 2009. Najbolj na udaru so bila slovenska izvozna podjetja, kot so avtomobilska in kovinarska podjetja ter gradbena in nepremičninska podjetja. Poleg tega se je zmanjšal tudi bazen revizijskih strank, s številnimi stečaji podjetij ali pa z zmanjšanjem obsega poslovanja, tako da nekatera podjetja niso bila več zavezana k reviziji. Leta 2011 je bilo izdanih 1.738 mnenj, leta 2016 pa skoraj 200 mnenj manj (Agencija za javni nadzor nad revidiranjem 2018, str. 86–93).

2.6 Nadzor

Spremembe, ki so se dogajale v prelomnem letu 2006, po izbruhu krize v ZDA, so vključevale tudi uvajanje javnega nadzora, saj le urejeno zunanje preverjanje in zagotavljanje kakovosti revidiranja vodi v finančno stabilnost na kapitalskih trgih. V

Sloveniji je bila tako ustanovljena Agencija za nadzor nad javnim revidiranjem, ki je prevzela določene naloge od Inštituta za revizijo (Vlada Republike Slovenije, 2016).

Slovenski inštitut za revizijo

Slovenski inštitut za revizijo je bil ustanovljen na podlagi takratnega Zakona o revidiranju (ZRev), in sicer 11. 1. 1994 s strani Zveze računovodij, finančnikov in revizorjev Slovenije. Z ustanovitvijo Inštituta so bili postavljeni temelji za oblikovanje slovenske revizijske zakonodaje. Za ta namen je bilo sprejetih več temeljnih aktov, kodeksov in pravilnikov, na primer: kodeks poklicne etike zunanjega revizorja, navodila za delovanje revizijskih družb, temeljna revizijska in druga načela. Inštitut je svoj vpliv želel razširiti tudi izven slovenskega ozemlja, zato je postal član različnih mednarodnih organizacij na področju revizije, računovodstva in ocenjevanja vrednosti (Slovenski inštitut za revizijo, brez datuma).

Po 9. členu ZRev-2 so glavne naloge Inštituta predvsem oblikovanje in sprejemanje pravil, določanje strokovnih znanj, izkušenj za pridobitev naziva za računovodje, revizorje, notranje revizorje, revizorje informacijskih sistemov, poslovne finančnike in ocenjevalce vrednosti. Ena izmed nalog je tudi, da omenjena pravila in standarde razvrsti po hierarhiji pomembnosti, za pridobitev strokovnih nazivov pa organizira strokovna izobraževanja ter izvaja preizkuse znanj. Tako lahko oseba preko Inštituta pridobi naziv pooblaščen revizor, pooblaščen ocenjevalec vrednosti, preizkušeni notranji revizor, preizkušeni računovodja, preizkušeni poslovni finančnik, preizkušeni revizor informacijskih sistemov in preizkušeni davčnik. Inštitut vodi tudi registre, v katerih so evidentirane vse revizijske družbe in revizijski subjekti tretjih držav, ki imajo dovoljenje opravljati storitve revidiranja pri nas, vodi tudi register pooblaščenih revizorjev in pooblaščenih ocenjevalcev vrednosti ter register oseb, ki so pridobile strokovni naziv, podeljen s strani Inštituta. V pristojnosti Inštituta je tudi opravljanje nadzora nad kakovostjo revidiranja v revizijskih družbah, kakovostjo dela pooblaščenih revizorjev ter ocenjevalcev vrednosti. Inštitut skrbi tudi za razvoj revizijske stroke in njene strokovnosti z opravljanjem različnih nalog in storitev. Ena izmed takih je določanje smernic za oblikovanje cen revizijskih storitev ter storitev ocenjevanja vrednosti podjetij, nepremičnin, strojev in opreme.

Neodvisna revizija je primarni mehanizem, s katerim podjetja zagotavljajo vlagateljem zanesljivost in natančnost svojih računovodskih izkazov. Vendar pa je velik del revizijskega dela za vlagatelje neviden, zato jim je težko oceniti kakovost revizije. Poleg tega revizorje najame in tudi plača revidirano podjetje, kar predstavlja grožnjo revizorjevi neodvisnosti. Glede na okoliščine je bila ena izmed rešitev uvedba javnega nadzora nad revidiranjem, kajti teorija kaže, da javni regulator poveča vrednost revizije s pregledovanjem dela revizorjev in tako zagotovi, da so revizijski postopki opravljeni skladno z določenimi standardi kakovosti in neodvisnosti (Aobdia & Shroff, 2017, str. 262).

Agencija za nadzor nad revidiranjem

Agencija je bila kot pravna oseba javnega prava, s pravicami, obveznostmi in odgovornostmi, ustanovljena s sprejetjem ZRev-2 (Ul. RS, št.65/08 in 63/13-ZS-K) 15. 7. 2008. Svoje delovanje pa je začela 1. 3. 2009, kot samostojna in neodvisna pravna oseba z direktorjem in pravnim svetom, ki ju imenuje ter razrešuje Vlada Republike Slovenije na predlog ministrstva za finance. Delovanje Agencije je v večini financirano s proračuna RS, v skladu s predpisi s področja delovanja javnih financ in javnih agencij. Ostali viri njenega financiranja pa so prihodki po tarifi, odobreni s strani vlade RS, in drugi prihodki (Agencija za javni nadzor nad revidiranjem, brez datuma). V nadaljevanju so našteje pristojnosti Agencije, kot jih narekuje 31. člen ZRev-2.

1. Agencija ima pri uresničevanju javnega nadzora nad revidiranjem pristojnosti in odgovornosti za nadzor nad:

- sprejemanjem pravil revidiranja (standardov revidiranja, etičnih poklicnih standardov; standardov obvladovanja kakovosti revidiranja) in določanjem hierarhije pravil revidiranja, ki niso predpisi,
- izobraževanjem za pridobitev naziva pooblaščen revizor,
- izdajo dovoljenj za opravljanje dejavnosti revidiranja in nalog pooblaščenega revizorja ter registracijo zakonitih revizorjev in revizijskih družb tretjih držav,
- stalnim izobraževanjem pooblaščenih revizorjev,
- zagotavljanjem kakovosti revizijskega dela pooblaščenih revizorjev in revizijskih družb.

2. Agencija odloča v postopkih nadzora nad kakovostjo dela revizijskih družb in pooblaščenih revizorjev ter izreka ukrepe nadzora.

3. Agencija lahko v sodelovanju z Inštitutom, na podlagi dobre prakse, oblikuje priporočila za zagotovitev kakovosti izvajanja revizij posameznih vrst gospodarskih družb.

4. Agencija opravlja tudi druge naloge po zakonu.

Agenciji je podeljen naziv javnega, nacionalnega organa, ki izvaja nadzor na kakovostjo dela revizijskih družb in pooblaščenih revizorjev. Pri svojem delovanju se povezuje tudi z Inštitutom in pripomore k oblikovanju dobrih praks in priporočil na področju revidiranja. Tudi pooblaščen ocenjevalci vrednosti so nadzirani s strani Agencije, ki slej kot prej pomagajo revizorjem kot zunanji veščaki (Agencija za javni nadzor nad revidiranjem, brez datuma).

Evropsko komisijo so zanimala tveganja, ki izhajajo iz pomanjkljivosti v zvezi s kakovostjo revizorjev in revizijskih podjetij, zato je zbrala podatke od nacionalnih organov, v katere je bila vključena tudi Slovenija. Nacionalni organi so poročali o kvantitativnih in kvalitativnih dejavnikih zagotavljanja kakovosti na podlagi opravljenih pregledov v letu 2014/2015, nekateri pa tudi za več let. Čeprav so podatki večinoma povezani s pregledi SJI, omogočajo širok in celovit pogled na dogajanje in razmere na evropskem trgu.

Glavno orodje javnih organov nadzora nad revidiranjem so inšpekcijski pregledi, s pomočjo katerih inšpektorji na terenu preverijo pravilnost opravljenega posla revizorjev in revizijskih podjetij ter tako ugotovijo pomanjkljivosti, povezane s kakovostjo revidiranja. Za odpravljanje omenjenih pomanjkljivosti imajo nacionalni organi na voljo veliko paleto različnih pooblastil in ukrepov. Inšpektorji ugotavljajo pomanjkljivosti na treh ravneh, in sicer z vidika sistemov notranjega obvladovanja kakovosti revizijske družbe, pomanjkljivosti v zvezi z pomankanjem dokumentacije in slabim dokumentiranjem opravljenega dela ter pomanjkljivosti, povezane s pomankanjem zadostnih revizijskih dokazov o izvedbi celovite revizijske ocene. Večina držav članic poroča, da njihovi nacionalni organi za nadzor nad revidiranjem opravljajo približno 90 % pregledov v podjetjih, ki niso subjekti javnega interesa. 12 držav članic je omenilo, da se njihov razpon inšpekcijskih pregledov revidiranih SJI giblje med 10 % in 50 % skupnega števila vseh pregledov, od tega je 10 članic poročalo, da je enak razpon tudi za število ugotovljenih nepravilnosti. Le dve članici sta poročali, da njihovi inšpektorji v 80 % primerov pregledujejo opravljeno revizijsko delo na SJI in so tudi ugotovitve usmerjene v omenjene družbe. Skupna ugotovitev pa je, da se število inšpekcijskih pregledov giba sorazmerno z velikostjo nacionalnega trga (Evropska Komisija, 2017).

Agencija izvaja nadzor nad revizijskimi družbami v dveh časovnih intervalih. Tiste družbe, ki revidirajo podjetja, katerih vrednostni papirji so uvrščeni na organiziran trg vrednostnih papirjev, so povržene pregledu na vsake tri leta, ostale revizijske družbe pa so predmet pregleda vsakih šest let. Agencija pri nadzoru revizijskega podjetja preverja sistem obvladovanja kakovosti znotraj revizijske družbe, pri čemer se osredotoča na vzpostavljene ustrezni usmeritev prevzemanja odgovornosti, ki se nanašajo na opravljeno delo. Predmet pregleda je tudi spoštovanje etičnih in revizijskih standardov ter predpisov. Prav tako inšpektorji preverijo spoštovanje zakonodaje z vidika količine in kakovosti porabljenih sredstev, zaračunavanja cen ter skladnost s predpisanimi izobraževanji. Agencija kot pristojni organ mora pregledati tudi uporabljene metodologije za revidiranje, ki se med družbami razlikujejo. Pooblaščen revizorji so pregledani z vidika njihovega opravljenega dela in podporne dokumentacije, ki so jo zbrali in dokumentirali, da so prišli do zaključka v sklopu opravljene revizije. Uporabljeni ukrepi pri ugotovljenih pomanjkljivosti revizijske družbe in za namen odpravljanje le teh so odreditve odprave kršitev ali pa odreditev dodatnih ukrepov. Najstrožji ukrep je odvzem dovoljenja za opravljanje storitev revidiranja. Pooblaščenim revizorjem pa so v primeru nepravilnosti predpisani ukrepi: odreditev odprave kršitev, opomin, pogojni odvzem dovoljenja ter odvzem dovoljenja (Agencija za javni nadzor nad revidiranjem, 2018, str.13).

V letu 2010 je bilo, po podatkih Agencije, opravljenih 14 neposrednih pregledov revizijskih družb, kar je takrat predstavljalo 27-% delež vseh nadziranih družb. Deset pregledov je opravil Inštitut, štiri pa Agencija, prav tako je bilo še 7 družb v začetnem postopku pregleda. Izmed 120 ocenjenih aktivnih pooblaščenih revizorjev jih je bilo pregledanih 31, kar predstavlja 25 % vseh aktivnih. 27 pregledov je opravil Inštitut in 4 Agencija, prav tako je

bilo 13 pooblaščenih revizorjev v začetnem postopku pregleda. Inštitut opravlja nadzore, ki jih predpisuje zakon, nato dokumentacijo preda Agenciji. Agencija opravlja le izredne nadzore (Agencija za javni nadzor nad revidiranjem, 2010, str. 14). Za primerjavo lahko navedemo, da je bilo v letu 2013 opravljenih 13 neposrednih nadzorov revizijskih družb, kar predstavlja 23 % vseh takratnih družb na revizijskem trgu, in 25 pregledov pooblaščenih revizorjev (19 % vseh aktivnih pooblaščenih revizorjev) (Agencija za javni nadzor nad revidiranjem, 2014, str. 21). V letu 2017 je bilo pregledanih 25 % vseh revizijskih družb, kar predstavlja 13 družb. Od tega jih je bilo 7 podjetij pregledanih s strani Inštituta ter 6 družb s strani Agencije. Med ocenjenimi aktivnimi pooblaščenimi revizorji jih je bilo pregledanih 37, od tega 11 s strani Inštituta in 16 s strani Agencije, skupaj pa je bilo takrat pregledanih 25 % vseh aktivnih revizorjev.

V primeru kršitev pravil revidiranja, ugotovljenih na podlagi neposrednih in posrednih nadzorov, Agencija prične s postopkom za izrek ukrepa nadzora. V letu 2017 je bilo izdanih 20 upravnih aktov, od tega 14 zoper revizijske družbe in 6 zoper pooblaščen revizorje. Od leta 2009 do leta 2017 je bilo izrečenih 140 pravnomočnih ukrepov zoper revizijske družbe. Največ pravnomočnih ukrepov, in sicer 35, je bilo izrečenih leta 2016, v letu 2015 jih je bilo 34, najmanj pa leta 2009 in 2017 (3). Število pravnomočnih ukrepov, izrečenih zoper revizijske družbe, se iz leta v leto spreminja, leta 2010 je bilo izrečenih 9 tovrstnih ukrepov, leta 2011 pa že 25. Zoper pooblaščen revizorje je bilo od ustanovitve Agencije do danes izrečenih 64 pravnomočnih ukrepov. Od tega jih je bilo največ leta 2015, in sicer 13, in leta 2011, in sicer 12. Po en pravnomočen ukrep je bil izdan leta 2009 in leta 2017, v povprečju pa je na leto izrečenih med 8 in 9 pravnomočnih ukrepov. (Agencija za javni nadzor nad revidiranjem, 2018, str. 31–32).

2.7 Revizijska komisija

Revizijsko komisijo sestavi in dokončno imenuje nadzorni svet, ki je odgovoren tudi za nadzor družbe. Revizijsko komisijo sestavljajo neodvisni člani z zadostnim strokovnim znanjem za opravljanje nalog revizijske komisije, sama pa je v osnovi podrejena nadzornemu svetu. Vsako podjetje oceni potrebo po imenovanju revizijske komisije glede na svojo velikost, kompleksnost in profil tveganja družbe. Pravna podlaga za imenovanje revizijske komisije se je v Sloveniji oblikovala leta 2008 s spremembo ZGD-1 (Ur. l. RS, št.65/2009-ZGD-1-UPB3 in nadaljnje spremembe), saj je 279. člen ZGD-1B narekoval zahtevo po imenovanju revizijske komisije za družbe, ki kotirajo na borzi. Na drugi strani se morajo delniške družbe ravnati v skladu s Kodeksom upravljanja javnih delniških družb, sprejetim 8. 12. 2009, ki prav tako obravnava revizijske komisije. Če družbe ne upoštevajo 13. točke Kodeksa, morajo tovrstno odstopanje pojasniti. Kodeks upravljanja kapitalskih naložb v RS v 70. členu narekuje, da mora nadzorni svet v družbah s kapitalskimi naložbami države, ki po ZGD-1 izpolnjujejo kriterije velike družbe, imenovati revizijsko komisijo, če obstaja potreba, pa tudi preostale komisije.

Začetna udejstvovanja revizijske komisije so bila precej nenatančno opredeljena, vendar se je pomen revizijske komisije sčasoma razvil v položaj pomembnega organa družbe, ki omogoča nadzornemu svetu izvajanje njegovih nalog. Glavne naloge revizijske komisije so: spremljanje in nadziranje računovodskega poročanja, sodelovanje z zunanjimi in notranjimi revizorji, spremljanje notranjega okolja podjetja ter nadzor nad upravljanjem s tveganji družbe (Združenje nadzornikov Slovenije, 2013). V nadaljevanju so navedene naloge revizijske komisije, opredeljene v 280. členu ZGD-1.

Naloge revizijske komisije so:

- spremljanje postopka računovodskega poročanja ter pripravljane priporočil in predlogov za zagotovitev njegove celovitosti,
- spremljanje učinkovitosti in uspešnosti notranje kontrole v družbi, notranje revizije, če obstaja, in sistemov za obvladovanje tveganja,
- spremljanje obvezne revizije letnih in konsolidiranih računovodskih izkazov, zlasti uspešnost obvezne revizije, pri čemer upošteva vse ugotovitve in zaključke pristojnega organa,
- pregledovanje in spremljanje neodvisnost revizorja letnega poročila družbe, zlasti glede zagotavljanja dodatnih nerezvizijskih storitev,
- odgovarjanje za postopek izbire revizorja in predlaganje nadzornemu svetu imenovanje kandidata za revizorja letnega poročila družbe,
- nadzorovanje neoporečnosti finančnih informacij, ki jih daje družba,
- ocenjevanje sestave letnega poročila, vključno z oblikovanjem predloga za nadzorni svet,
- sodelovanje pri določitvi pomembnejših področij revidiranja,
- sodelovanje pri pripravi pogodbe med revizorjem in družbo, pri čemer so prepovedana vsa pogodbeno določila, ki skupščini omejujejo izbiro imenovanja revizorja,
- poročanje nadzornemu svetu o rezultatu obvezne revizije, vključno s pojasnilom, kako je obvezna revizija prispevala k celovitosti računovodskega poročanja in kakšno vlogo je imela revizijska komisija v tem postopku,
- opravljanje drugih nalog, določenih s statutom ali sklepom nadzornega sveta,
- sodelovanje z revizorjem pri opravljanju revizije letnega poročila družbe, zlasti z medsebojnim obveščanjem o glavnih zadevah v zvezi z revizijo, in
- sodelovanje z notranjim revizorjem, zlasti z medsebojnim obveščanjem o glavnih zadevah v zvezi z notranjo revizijo.

Leta 2009 je Združenje nadzornikov Slovenije izdalo Priporočila za revizijske komisije, ki predstavljajo avtonomni vir na področju korporativnega upravljanja. V letu 2013 je Združenje nadzornikov Slovenije skupaj z družbo KPMG izdalo prenovljena priporočila. Namen priporočil je izpostaviti pomembna področja za imenovanje in izvajanje funkcij revizijske komisije v družbah, ki že imajo revizijsko komisijo, in tudi za družbe, v katerih funkcijo revizijske komisije izvajajo nadzorni svet ali člani upravnega odbora v družbah z enotirnim upravljanjem. Sama priporočila niso obvezna, vendar pa predstavljajo osnovo za

oblikovanje primerne ureditve delovanja revizijskih komisij, imenovanje njenih članov in izpolnjevanje zakonskih zahtev. Revizijska komisija nenazadnje predstavlja tudi enega izmed branikov revizorjeve neodvisnosti.

Revizijsko komisijo naj bi sestavljali najmanj trije člani, zgornja meja števila članov v ZGD-1 ni določena. Družba bi morala pri sestavljanju revizijske komisije upoštevati predvsem svojo kompleksnost in velikost, tveganja, s katerimi se srečuje pri poslovanju, sestavo nadzornega sveta, zakonsko zahtevo glede predstavnika zaposlenih kot člana ter primerno usposobljenost kandidatov. ZGD-1 v 280. členu predpisuje, da mora biti vsaj en član komisije strokovnjak na področju računovodstva ali revizije. Za strokovnjaka se šteje oseba, ki je strokovno podkovana in poseduje vsaj enega od navedenih nazivov – pooblaščen revizor, revizor, preizkušen računovodja, računovodja, preizkušeni notranji revizor, preizkušeni davčnik – in je kot taka vpisana v register Inštituta. Oseba, ki je pooblaščen revizor, ne sme vzporedno opravljati nalog pregledovanja računovodskih izkazov. Preostali člani revizijske komisije so lahko le člani nadzornega sveta. Poleg tega večina drugih članov ne smejo biti bivši člani uprave družbe oziroma je od opravljanje te funkcije minilo vsaj pet let. Pri imenovanju revizijske komisije se poudarja neodvisnost v delovanju in članstvu, za kar vsak član tudi podpiše izjavo. Edina zahteva, ki jo ZGD-1 določa glede predsednika revizijske komisije je, da mora biti ta član nadzornega sveta. Priporočila za revizijske komisije predlagajo, da glede ne mednarodne prakse, predsednik nadzornega sveta hkrati ni tudi predsednik revizijske komisije. Mandat članov revizijske komisije naj bi bil usklajen s trajanjem mandata nadzornega sveta, vendar v nobenih okoliščinah naj ne bi bil daljši od mandata nadzornega sveta. Podano je tudi priporočilo glede ponavljajočih mandatov članov revizijske komisije, ki je predlagano na največ dva zaporedna mandata. Pomembno je, da se revizijski komisiji zagotovi kontinuiteta, zato je priporočljivo, da se člani menjavajo postopoma, ne pa vsi naenkrat. Pogostost sej ni zakonsko opredeljena, pričakuje pa se, da se komisija sestane vsaj enkrat v četrtletju.

Revizijska komisija pri pregledu računovodskih izkazov predstavlja odnos med pregledanim podjetjem in zunanjim revizorjem. Ena izmed njenih glavnih pristojnosti je sodelovanje pri imenovanju zunanjega revizorja, pri čemer je odgovorna za pripravo poročila za imenovanje, ponovno imenovanje in zamenjavo revizorja. Svoja priporočila preda nadzornemu svetu, ki nato na skupščini predlaga imenovanje zunanjega revizorja. Pripravljeno poročilo naj bi vsebovalo letno oceno dela revizorja s poudarkom na izkušnjah in strokovni usposobljenosti, razpoložljivosti ter načrtovanih virih in nenazadnje na neodvisnosti in morebitnih navzkrižnih interesih sodelujočih poslovnih partnerjev. V primeru, da družba izbira zunanjega revizorja preko javnega razpisa, je naloga revizijske komisije pregled in odobritev kriterijev razpisa ter sodelovanje pri razgovoru s ponudniki, vsaj s tistimi, ki so izbrani v ožji izbor. V primeru, da revizor poda odpoved od posla je priporočljivo, da revizijska komisija ugotovi razloge in oblikuje morebitne popravne ukrepe. Glede plačila za opravljeno revizijo je naloga revizijske komisije, da pred pričetkom pregleda in odobri postavke, ki so navedene v pogodbi za izvajanje revizije računovodskih izkazov. Pregledati bi morala, ali so vse

postavke in določila skladni z zakonom, prav tako bi morala pregledati celotno število načrtovanih ur in njihovo razdelitev po ravneh strokovnosti. Cena za revidiranje, ki jo odobri revizijska komisija bi morala biti skladna s smernicami, ki jih je določil Inštitut, v primeru odstopanja, pa bi morala komisija oceniti tveganje za nekakovostne izvedbe revizije.

Z vidika nerevizijskih storitev, bi morala revizijska komisija oblikovati smernice za opravljanje teh storitev s pripadajočimi postopki odobritve in skladnosti z zakonom ZRev-2. V smernicah bi morale biti natančno opredeljene tiste nerevizijske storitve, katerih revizor ne sme opravljati, ter tiste, ki jih lahko opravlja zunanji revizor in zanje ni potrebna prijava revizijski komisiji, ali za katere je potrebna posebna odobritev za vsak primer posebej. Naloga revizijske komisije je tudi, da vsako leto pridobi revizorjeve podpisane pisne izjave o neodvisnosti v razmerju do pregledanega podjetja. Pristojnost revizijske komisije je tudi oblikovanje smernic v primeru zaposlovanja osebja revizijskega podjetja, zlasti z vidika podpisnikov mnenja. V obeh primerih bi morale smernice zasledovati zagotavljanje revizorjeve neodvisnosti. S preverjanjem višine plačil revizorjem kot odstotek celotnega prihodka revizijske družbe od cen storitev, revizijska komisija skrbi za neodvisnost in objektivnost revizorja z vidika prevelike finančne navezanosti do stranke. Komisija preverja tudi plačila revizorju z vidika skupinskih računovodskih izkazov, tako da vzame v obzir odvisne družbe in njihova plačila za pregled posamičnih in skupinskih računovodskih izkazov ter druge storitve. V primeru opravljenih NRS je komisija dolžna nadzornemu svetu vsako leto predložiti poročilo z vzpostavljenimi mehanizmi za ohranjanje revizorjeve neodvisnosti (Združenje nadzornikov Slovenije, 2013).

Valentinčič (brez datuma) v predstavitvi praktičnih izkušenj in razmisleku o delu revizijskih komisij navaja, da se v praksi včasih podvaja opravljeno delo revizijske komisije z delom nadzornega sveta, kar pa v določenih primerih ni narobe. V praksi se dogaja tudi, da se revizijskim komisijam naloge dodelijo z namenom, da bi se tako tudi odgovornost prevalila na komisijo. V razgovoru z notranjimi in zunanjimi revizorji je ugotovil, da se vsaj v 54 % primerov revizijska komisija vsaj enkrat letno sestane samo z zunanjim revizorjem brez navzočnosti vodstva podjetja, v 13 % primerov pa večkrat letno. V anketi se je 12 % vprašanih že srečalo s sumom prevare s strani vodstva podjetja. Pri vprašanju glede neodvisnega strokovnjaka, ki je pooblaščen revizor in ob enem opravlja vlogo revidiranja računovodskih izkazov, se je 44 % anketirancev strinjalo, da takšna oseba ne sme biti član revizijske komisije, saj to vpliva na neodvisnost v odnosu do zunanjega revizorja. 40 % vprašanih ne moti delovanje takšnega člana v revizijski komisiji, medtem ko je 11 % vprašanih odgovorilo, da takšna situacija ni idealna, vendar se zavedajo, da na slovenskem trgu primanjkuje ustrezen kader. V primeru, da je pooblaščen revizor neaktiven na svojem področju, se pojavlja problematika držanja stika s prakso in vsemi novostmi na področju revidiranja. Anketiranci so odgovarjali tudi na vprašanje glede NRS in seznanjenosti revizijske komisije z morebitnimi nerevizijskimi posli, in pogoji, pod katerimi jih izvaja zunanji revizor. 58 % vprašanih meni, da je revizijska komisija po potrebi predhodno seznanjena z nerevizijskimi posli, 27 % pa, da je revizijska komisija sprejela in izvaja

formalno politiko glede NRS. 15 % jih je odgovorilo, da ni predhodno seznanjena z nerevizijskimi posli. Prav tako so navedli, da se srečujejo s problemi in zapleti pri vpogledu v storitve svetovanja v drugih državah znotraj skupine. Z vidika frekventnosti sestajanja revizijske komisije je 49 % vprašanih odgovorilo, da se revizijska komisija sestaja četrtletno, 24 % vprašanih je odgovorilo, da se revizijska komisija sestaja dvomesečno. 6 % jih je odgovorilo, da se revizijska komisija pri njih sestaja polletno, 3 % pa so odgovorili, da se sestaja letno. Anketiranci pa so mnenja, da bi se morala komisija sestajati najmanj mesečno, saj lahko komisija le tako sledi vsem dogodkom v podjetju.

Z novimi predpisi so se povečali vloga in pooblastila revizijskih komisij. Prav zaradi tega je Evropsko komisijo zanimalo, v kolikšni meri nacionalni organi sodelujejo z revizijskimi komisijami in na kakšen način. Leta 2016 je Komisija nacionalnim organom poslala vprašanja, s katerimi si je želela izostriti sliko učinkovitosti revizijskih komisij na nacionalni ravni. Zanimalo jo je tudi, ali pristojni nacionalni organi zagotavljajo vse potrebno, da revizijske komisije opravljajo dodeljene naloge. V nadaljevanju so predstavljeni rezultati, ki zadevajo tudi Slovenijo. Nadzor nad revizijskimi komisijami izvaja 15 držav članic EU, 12 držav članic ne izvaja nobenega nadzora, ena država o tem ni posredovala informacije. Organi, ki opravljajo nadzor nad revizijsko komisijo, so v državah članicah precej različni. 6 držav članic navaja, da nadzor opravlja nek drug pristojni organ, ki pa ni pristojen za nadzor revizorjev, 5 držav članic poroča, da nadzor izvaja Nacionalni organ za nadzor revizorjev, pri 4 državah članicah pa nadzor opravlja več organov, ki si odgovornosti delijo (Evropska komisija, 2017).

Ključno za vse deležnike je razumevanje, da je revizijska komisija ustanovljena za spremljanje izvajanja ključnih in preostalih funkcij v podjetju in nikakor ni ustanovljena za dejansko izvajanje postopkov. Od članov revizijske komisije se pričakuje, da svoje naloge opravljajo neodvisno in skrbno ter da svojemu delovanju posvetijo dovolj časa. Na drugi strani se od družbe pričakuje, da revizijski komisiji informacije preda pravočasno ter da članom revizijske komisije za njihovo delovanje zagotovi primerno plačilo in možnost usposabljanja. Le z obojestranskim sodelovanjem so lahko doseženi cilji revizijske komisije. (Združenje nadzornikov Slovenije, 2013).

3 PREDSTAVITEV REVIZORJEVE NEODVISNOSTI S POMOČJO ANALIZE INTERVJUJEV S POOBlašČENIMI REVIZORJI

3.1 Namen in cilji raziskave

Namen empirične raziskave je s pomočjo delno strukturiranih intervjujev preučiti mnenje vprašanih o revizijski neodvisnosti v Sloveniji. Tovrstni tip raziskave v Sloveniji še ni bil izveden, prav tako omenjenega načina preučevanja raziskovalnega področja pri prebiranju literature nisem zasledil v tujih virih. Cilj raziskave je predvsem dopolniti preučevano tematiko iz predhodnih dveh poglavij še z razmišljanjem oseb, ki so neposredno vpletene v

izvajanje obveznih revizij in se z izpostavljenimi tematikami srečujejo vsakodnevno v praksi. Izpostavljene pomanjkljivosti in slabe prakse bodo pomembne predvsem za oblikovanje zakonodaje in poslovnih odločitev na slovenskem trgu revizije v prihodnosti. S tega vidika bodo odgovori vprašanih in zaključki uporabni za Inštitut, Agencijo, regulatorje, člane revizijskih komisij, uprave podjetij in nenazadnje za revizorje in revizijska podjetja.

3.2 Potek in izvedba intervjujev

Za potrebe raziskave sem intervjuval pet aktivnih pooblaščenih revizorjev, ki so vpisani v javni register pooblaščenih revizorjev, ki je objavljen na spletni strani Inštituta. Intervjuval sem tri osebe ženskega spola in dve osebi moškega spola. Povprečna delovna doba intervjuvancev v vlogi revizorja je 14,2 leta, medtem ko je povprečna delovna doba v vlogi pooblaščenega revizorja 5,6 leta. Pri izvedbi intervjujev mi je bilo pomembno, da sem od intervjuvancev pridobil njihova stališča in mnenja na preučevano tematiko, zato sem kot metodo za zbiranje podatkov izbral delno strukturirani intervju. Oblikoval sem kompleksna vprašanja odprtega tipa, s katerimi sem intervjuvancem omogočil daljše odgovore, razvoj misli in predvsem možnost boljšega osvetljevanja vidikov, ki so se jim zdeli pomembni. Na začetku intervjuja sem se postavljaj splošna vprašanja z namenom motiviranja sodelujočih, v nadaljevanju pa so sledila vprašanja, vezana na tematske sklope, predstavljene v predhodnih poglavjih magistrskega dela. V intervjuju so tako obravnavani naslednji sklopi: nerevizijske storitve, cenovna politika, koncentracija in tržna struktura, revizijski mandat, nadzor in revizijska komisija. Intervjuji so bili izvedeni na individualni ravni, posamezen intervju je trajal približno eno uro. Noben intervjuvancev se ni strinjal s predlogom, da bi pogovore posnel z diktafonom, zato sem odgovore na vprašanja zapisoval ter jih sodelujočim ob zaključku intervjuja ponudil v pregled. Pri izvedbi intervjujev sem veliko pozornosti namenil vzpostavitvi primerne vzdušja, saj sem želel, da so se izpraševalci počutili sproščeno. Prav tako sem pri svojem nastopu pozornost namenil minimaliziranju različnih vrst pristranskosti.

3.3 Analiza podatkov

Analiza intervjujev je opravljena z metodo navzkrižne analize, s katero sem vse zbrane odgovore na vprašanja med seboj povezoval. S tem sem dosegel, da je vsako posamezno vprašanje analizirano v globino in širino. Odgovori na vprašanja so sistematično obdelani po sklopih in tako tudi predstavljeni. Sklopi si sledijo v zaporedju, kot so predstavljeni teoretičnem delu magistrskega dela.

3.4 Rezultati raziskave

3.4.1 Splošni del

Ali se počutite neodvisni pri svojem delu?

Vsi intervjuvanci so bili enotni in se pri svojem delu kot pooblaščen revizorji počutijo neodvisne.

Ali zakonodaja, predpisi in kodeksi predstavljajo dober okvir, da je revizor v slovenskem prostoru neodvisen?

Vsi vprašani menijo, da zakonodaja predpisi in kodeksi predstavljajo dober okvir, da je revizor v slovenskem prostoru neodvisen. Sam okvir je dobro postavljen, od posameznika pa je odvisno, ali se omenjenih zakonov in pravil drži. Nekateri vprašani vidijo problem v pomanjkljivem nadzoru nad upoštevanjem zakonodaje in predpisov ter v pomanjkljivem ukrepanju v primeru kršitev.

Kako gledate na spremembe, ki so vplivale na revizijski poklic in revizorjevo neodvisnost od pred kriznih časov pa vse do danes?

Navedene so bile predvsem spremembe z vidika zaostrovanja predpisov glede prepovedanih storitev, implementacije evropskih direktiv, sprememb v zakonodaji, povečanem obsegu dela pooblaščenega revizorja ter povečani vlogi revizijske komisije, kar ima neposreden in posreden vpliv na revizorjevo neodvisnost. Izpostavljeno je bilo tudi vplivanje na cene za revizijske storitve in posledično padanje le teh ter kvalitete revizijskih storitev, kar vpliva na revizorjevo neodvisnost, saj stranke dobijo manj pozornosti.

Kako po vašem mnenju stranke gledajo na revizorje in revizijo samo?

Glede na to, da imajo intervjuvani različen portfelj strank, so tudi odgovori pri tem vprašanju različni. Nekatere stranke gledajo na revizijo, kot na vsako drugo storitev in nimajo specifično oblikovanih preferenc. Nekatere stranke revizijo vrednotijo pozitivno, saj jim zagotavlja dodatno vrednost. Ena vprašana oseba je zgornjo trditev podkrepila še z odstotki, saj meni, da 60 % strank v njenem portfelju pozitivno gleda na storitve revidiranja. Nekateri intervjuvanci so odgovorili, da večina njihovih strank dojema revizijo kot nujno zlo in nepotreben strošek za podjetje. Pri strankah, ki imajo negativno mnenje o reviziji na splošno, je težko spremeniti mnenje in percepcijo glede obvezne revizije. Stranke imajo na splošno dobro mnenje glede revizorjev. Tudi v tem primeru se mnenja posameznih strank med seboj razlikujejo, saj nekateri menijo, da revizorjevo delo predstavlja zgolj izdano mnenje, ki se ga priloži k računovodskim izkazom, in ne poznajo obsega dela, ki se skriva v ozadju. Revizorjeve neodvisnosti stranke ne izpostavljajo, pravzaprav mora včasih revizor sam opozoriti na neodvisnost, ko ga stranka prosi za nasvet glede pravilnosti knjiženja ali izvedbe

davčnega obračuna ali pa vrednotenja sredstev, ki jih bo revizor v nadaljevanju tudi pregledoval.

Ali menite, da ima majhnost slovenskega gospodarstva in posledično povezanost med udeleženci v gospodarstvu vpliv na neodvisnost revizorja?

Nekateri intervjuvanci menijo, da imajo prav majhnost gospodarstva in poznanstva med akterji pomemben vpliv na neodvisnost revizorja, saj prav medsebojna poznanstva omogočajo lažje pridobivanje posla. Problem je predvsem v majhnih revizijskih družbah zaradi finančne odvisnosti od strank. Ker je slovenski trg majhen, je na njem manj priložnosti za pridobivanje strank, zato je v interesu majhnih družb, da stranko ohranijo, kar pa vodi v nižanje cen. Izpostavljeni so bili tudi primeri iz javnosti, v katerih so se videli obrisi vplivanja na revizorjevo neodvisnost, kar je bilo po vsej verjetnosti posledica medsebojnih poznanstev vpletenih. Nekateri intervjuvani pa so mnenja, da v vprašanju omenjeni dejavniki nimajo vpliva na neodvisnost revizorja, saj je revizor, v kolikor želi biti, neodvisen ne glede na to, kakšen je trg.

Kako bi se dalo revizorjevo neodvisnost še izboljšati?

En intervjuvanec vidi možnost za izboljšanje revizorjeve neodvisnosti v izboljšanju nacionalnega nadzora, ki bi moral identificirati kršitve in jih strožje sankcionirati, predvsem pa bi morali biti nadzorniki izkušenejši ter neodvisni. Drugi intervjuvanec največjo grožnjo revizijski neodvisnosti vidi v prijateljskih odnosih med revizorji in stranko, kar bi se dalo izboljšati z uvedbo rotacije, ki bi morala biti obvezna za vsa revizijska podjetja in za vse stranke. Samo rotacija revizijskih partnerjev, izpostavlja, ni zadosten in dovolj dober ukrep. Podobnega mnenja je tudi naslednja vprašana oseba, ki meni, da bi morala biti uvedena rotacija revizijskih družb za vsa podjetja na trgu. Nadalje bi se moral znižati oziroma omejevati delež prihodkov iz nerevizijskih storitev, vendar bi se pojavil problem predvsem za manjša podjetja z majhnimi portfelji strank. Takšnim strankam bi grozil propad, kar bi vplivalo na konkurenčnost trga. Povečati bi se morala tudi kontrola mednarodnih revizijskih družb in njihovih povezanih oseb z vidika storitev, ki jih opravljajo za stranke, tako v Sloveniji kot tudi v tujini. Ena intervjuvana oseba je predlagala še, da bi Agencija lahko oblikovala bazen revizijskih družb, ki bi jih nato dodeljevala strankam, vendar se je omenjeni vprašani osebi to zdelo že preveč kompleksno, da bi se lahko uresničilo. Ena oseba je bila mnenja, da bi se revizorjeva neodvisnost lahko izboljšala, če bi nadzorni svet, revizijska komisija in uprava razumeli vse specifične revizijskega posla, predhodne določbe in sam sistem rotacije. Zadnja intervjuvana oseba vidi potencial za razvoj revizorjeve neodvisnosti v sprejetju predpisov, ki bi omejevali dumpinške cene in vse njihove posledice.

3.4.2 Nerevizijske storitve

Ste že bili kdaj v dvomu glede opredelitve, katere nerevizijske storitve so prepovedane in katere ne?

Dve vprašani osebi nista bili glede opredelitve prepovedanih NRS nikoli v dvomih. Preostale tri osebe pa so se že srečale z vprašanji glede opredelitve prepovedanih NRS, ki so jih nato reševale s pomočjo internih kanalov, ki so za takšna vprašanja določeni in specializirani ter se z njimi srečujejo vsakodnevno. Pred samim izvajanjem storitev so se omenjene osebe še enkrat prepričale, da ne kršijo zakona. Ena oseba je izpostavila še nedoslednosti pri prepovedi izvajanja NRS za SJI, medtem ko se jih v ostalih družbah lahko izvaja. Glede na izpostavljeno pomanjkljivost je bil podan predlog, da bi se omenjene kriterije v prihodnosti poenotilo za vse družbe.

Ali menite, da je zakonodajalec dovolj dobro opredelil prepovedane nerevizijske storitve?

Ena oseba je mnenja, da prepovedane NRS v zakonu niso dovolj dobro opredeljene. Preostale štiri intervjuvane osebe pa so mnenja, da je opredelitev primerna. Poleg tega pooblaščen revizorji lahko obrnejo še na priporočila glede izvajanja omenjenih storitev. Vprašani so pa enotni, da je problem v izvajanju primerne nadzora nad izvajanjem NRS.

Menite, da nerevizijske storitve revizijskemu podjetju prinašajo koristi ali slabosti?

Skoraj vsi vprašani se strinjajo, da NRS prinašajo koristi revizijskemu podjetju. Izvajanje NRS storitve v podjetje vnaša drugačno znanje s področja interpretacije zakonov in standardov, prav tako NRS pomagajo družbi izobraževati kader, ki lahko pomaga družbam spoznavati drugačne poslovne vidike pri kasnejšem revidiranju. Le ena oseba je mnenja, da bi morale biti NRS v celoti prepovedane in bi revizijska podjetja morala opravljati zgolj storitve obveznega revidiranja. S tem bi bil odpravljen dvom glede izvajanja NRS, kar bi posledično pozitivno vplivalo na revizorjevo neodvisnost.

Ali se vam zdi sporno, da revizijsko podjetje poleg obvezne revizije istemu podjetju nudi tudi nerevizijske storitve?

Štirje vprašani so odgovorili, da se jim ne zdi sporno, če revizijsko podjetje izvaja NRS v podjetju, v katerem izvaja tudi obvezno revizijo, če izvajanje NRS ne krši zakona. Dve osebi sta dodali še, da se jima zdi sporno, če se obvezna revizija izvaja zgolj zaradi pridobivanja posla za NRS. V tem primeru začnejo NRS vplivati na revizijo, kar pomeni, da je ogrožena revizorjeva neodvisnost. Eni vprašani osebi pa se zdi sporno izvajanje obeh vrst storitev v istem podjetju.

Kaj menite, kakšna bo prihodnost nerevizijskih storitev in revizijskih podjetij?

Vsi vprašani so enotni, da se zaradi različnih razlogov NRS v prihodnosti ne bodo prepovedale. NRS v primerjavi z obvezno revizijo prinašajo višji zaslužek, zato je revizijskim podjetjem v interesu, da jih izvajajo. Današnje nizke cene za obvezne revizije onemogočajo velikim podjetjem, da bi v poslovnem letu dosegla dober finančni rezultat. V primeru, da bi se NRS v celoti prepovedale, bi se morale zgoditi velike strukturne spremembe na področju obvezne revizije, da bi bila ta bolj finančno podprta. Na globalni

ravni je vpliv največjih revizijskih hiš prevelik, da bi se enotno prepovedalo izvajanje NRS. Pričakuje pa se, da se bodo pogoji izvajanja zaostri, tako da bosta obe pogajalski strani nekoliko popustili. Ena oseba predvideva, da se bodo podjetja v prihodnosti ločila na revizijska podjetja, ki bodo opravljala zgolj revizijske storitve, in svetovalna podjetja, ki bodo opravljala nerevizijske storitve.

3.4.3 Cenovna politika

Ali menite, da cena za opravljeno revizijo odraža tudi kvaliteto opravljene storitve?

Ena vprašana oseba meni, da cena odraža kvaliteto opravljene storitve, saj revizija za dva tisoč evrov ne more biti kakovostna. Manjši lokalni revizorji za izvajanje revidiranja sigurno ne bodo porabili več ur, kot so jih zaračunali. Dejstvo pa je, da kakovost ni zgolj odraz cene, nanjo vplivajo tudi drugi dejavniki. Dejavniki, ki vplivajo na kakovost revizije, so: sodelovanje z vodstvom, usposobljenost revizijske ekipe in kakovost kadra v podjetju. Usposobljen revizijski kader hitreje in bolje revidira stranko, na drugi strani usposobljenost kadra v podjetju vodi k manj napakam v računovodskih izkazih. Kvaliteta revizije z vidika vodilnih v podjetju se kaže v sposobnosti vodilnih pri razumevanju finančno računovodske logike, zgodilo se je že namreč, da vodje financ ali pa računovodstva niso imeli tehničnega znanja pri razumevanju knjiženja posameznih postavk, kar je vodilo v napačne interpretacije in računovodske napake. Prav tako je nekaterim strankam težko razložiti razliko med standardi revidiranja in poslovnim vidikom računovodenja. Takšni primeri so uvrščanje računovodskih napak na listo revizijskih napak, ki pa nimajo materialnega vpliva na izkaze in je revizijsko mnenje v vsakem primeru pozitivno. Ker pa stranka ne želi imeti določenih oziroma nobene napake uvrščene na listo revizijskih napak, se za pogajanja in usklajevanja porabi ogromno časa. Preostali vprašani so mnenja, da cena ne odraža kakovosti revidiranja.

Kako gledate na informativni značaj, ki ga ima razkrivanje cene za revizijo, v letnem poročilu?

Vsi vprašani so enotni, da je razkrivanje cene v letnem poročilu nesmiselno in da ne prinaša koristi revizijski stroki. Samo objavljane cen ni prineslo željenih učinkov in predstavlja le podlago za zniževanje cen revizij. Nadalje sledi, da razkritje cene v letnem poročilu onemogoča pogajanja za ceno, saj vsaka revizijska družba, ki pripravlja ponudbo, zniža že obstoječo ceno za obvezno revizijo. Prav tako stranke ob menjavi revizorja pričakujejo nižjo ceno.

Ali po vašem mnenju predstavlja plačilo revizorju, ki ga izvede revidirano podjetje, problem za revizorjevo neodvisnost in bi moral biti revizor kako drugače plačan za opravljeno delo?

Dve vprašani osebi menita, da je obstoječi sistem povsem korekten. Dve osebi menita, da bi moral v plačilnem odnosu med revizijskim podjetjem in stranko obstajati še vmesni člen. Z vidika neodvisnosti ter racionalnosti, bi sistem tretje osebe, ki bi v pogodbenem odnosu

predstavljala plačnika, bila boljša rešitev, vendar je to zelo kompleksen problem. Omenjen način plačila bi zmanjšal tveganje neplačila, kajti v sedanjem sistemu revizijsko podjetje nosi določeno tveganje, da stranka plačila ne bo izvedla. Kljub temu, da se terjatve preverjajo na individualni ravni, pogodbe pa so strukturirane na način, da stranka plačuje po posameznih fazah izvedene revizije. Sistem plačevanja bi bil osnovan na skupnem fondu, v katerega bi revidirane stranke vplačevale na podlagi pavšala. Revizor bi bil nato plačan iz oblikovanega fonda. Pozitivna stran takšnega sistema je, da bi bila dosežena kontrola nad cenami in bi bilo lažje izvajati nadzor nad revizijskimi podjetji. Po drugi strani pa je treba poudariti, da v primeru, da bi takšen sistem deloval po principu javnega naročanja in bi edini kriterij za izbor predstavljala cena, takšen sistem ne bi bil učinkovit. Za izbor revizorja bi se morali določiti ponderirani elementi izbora, da bi se dosegla preglednost izbora. Prav tako bi morale biti cene za opravljeno storitev dovolj visoke. Intervjuvana oseba se zaveda, da je omenjeni sistem le v grobem zastavljen in ne predstavlja končne rešitve. Ena vprašana oseba pa meni, da bi morale biti predpisane minimalne urne postavke za izvajanje revizije, kot so na primer v Bosni in Hercegovini. Trenutni sistem priporočljivih urnih postavk je nesmiseln, ker se ga nihče ne drži.

Kakšno je vaše mnenje o problematiki padanja cen za storitve revidiranja?

Padanje cen za storitve revidiranja vpliva na kakovost opravljenega dela, saj je na trgu vedno manjši prihodkovni kolač, ki si ga revizijske družbe lahko razdelijo, kar posledično pomeni, da so sredstva za razvoj tehnološke infrastrukture in izobraževanje ter usposabljanje kadra vedno manjša. Zaradi nižjih cen se kader ne more ustrezno plačati, kar na kratek rok vodi v veliko fluktuacijo zaposlenih, na dolgi rok pa bo revizija pridobila status neperspektivnega poklica. Na drugi strani se povečuje kompleksnost delovanja podjetij, na strani revizorja pa se povečujejo zahteve, ob tem pa je predvidenega časa za revidiranje vedno manj. Preden revizor zavestno sklene posel revidiranja, naredi oceno stroškov. Cilj vsake revizije je, da je projekt ob zaključku dobičkonosen. Dobičkonosnost projekta se uravnava bodisi s številčnostjo kadra bodisi s številom opravljenih ur. Revizor zavestno izvede revizijo z negativno maržo zgolj, če bo v prihodnosti s stranko pridobil dobro referenco ali pa bo sklenil dobičkonosen posel za opravljanje kakšne druge storitve, kar pa predstavlja grožnjo njegovi neodvisnosti. Kot rešitev, s katero bi se zagotovila neodvisnost revizorja, se predlaga ureditev revizijske službe po principu javnega sektorja, glavni cilj podjetja v zasebni lasti je namreč dobiček in vsa njegova dejanja so podrejena temu cilju. Standardi revizorju predpisujejo obseg dela, ki ga mora opraviti, da bi dosegel ustrezno zagotovilo glede računovodskih izkazov, iz česar sledi, da bi cene za posamezno velikost in kompleksnost podjetij morale biti primerljive. Problem je na ravni nadzorovanja revidiranja, kajti zakonodaja je jasno opredeljena, predlagane urne postavke so določene, cene pa padajo iz leta v leto. Nikogar pa ne zanima, zakaj je tako, in koliko dela je bilo opravljenega za določeno zaračunano ceno.

Ali menite, da bi morali nadzorniki sankcionirati prenizke cene obvezne revizije?

Sankcioniranje je zelo težko izvedljivo, ker ni postavljenega pravnega okvirja. Trenutno so objavljene samo priporočljive urne postavke, ki pa se jih nihče ne drži. Zakonodajalec bi moral objaviti minimalne urne postavke, ki bi jih bilo mogoče preverjati in sankcionirati, vendar bi to potegnilo za sabo še druge spremembe. Nedvomno pa bi zelo nizka cena revidiranja morala predstavljati alarm za nadzornike, ki bi morali v takšnih primerih preveriti obseg opravljenega dela. Problem prenizkih cen revidiranja izvira tudi iz podjetij samih, saj osebe, ki odločajo, katerega revizorja bo podjetje najelo, kot glavni kriterij izbora upoštevajo ceno. Nadzorni svet ne zna ali pa noče uporabiti argumentov, ki bi upravičili izbor revizorja ne samo po kriteriju cene ampak tudi na podlagi drugih kriterijev. Kriterij najnižje cene predstavlja najenostavnejšo rešitev, ki jo lahko zagovarjajo, in noben ne more biti kritiziran zaradi takšne odločitve. S tega vidika bi morale biti objavljene pričakovane cene za določena podjetja, na podlagi velikosti in kompleksnosti. V kolikor bi katera izmed revizijskih hiš na razpisu ponudila precej nižjo ceno, bi morala biti nemudoma odstranjena iz nadaljnega izbora. V tem primeru bi morali del odgovornosti prevzeti tudi odločevalci v podjetjih samih.

Kaj bi se po vašem mnenju moralo zgoditi, da bi se dvignile cene obvezne revizije?

Predlog, ki so ga podali vprašani, je, da bi se umaknila najnižja cena, kot glavni kriterij izbora. Za slabe prakse bi morali biti revizorji kaznovani, saj bi s tem na trg prišel signal, da so slabo kakovostne revizije sankcionirane, posledično pa revizorji ne bi tvegali svojega ugleda in kariere za nizka plačila. Poleg tega bi se trg revidiranja očistil neakovostnih revizijskih podjetij. Ena oseba je predlagala, da bi se morala v revizijski poklic vpeljati neomejena odgovornost revizorja.

Kakšne so vaše izkušnje s stranko glede pogajanj okrog cene za obvezno revizijo?

V vseh pogajanjih s stranko predstavlja cena revidiranja glavno temo pogovorov. V primeru, da gre za novo stranko, ta pričakuje popravek ponudbe s cenovnega vidika v vseh krogih pogajanj. Stranke, ki so revidirane s strani ene družbe več zaporednih let, pa vsake toliko povprašajo, če je mogoč popravek cene. Tiste stranke, ki želijo ceno za revizijo drastično zmanjšati, vsako leto na trgu iščejo najcenejšega revizorja. Pomembno je, da ima revizor implementiran prag, do katerega lahko zniža ceno, in je v nasprotnem primeru pripravljen stranko tudi odsloviti. Včasih se zgodi, da se revizor pri pripravljanju ponudbe za stranko zakalkulira in ceno, glede na količino opravljenega dela, postavi prenizko. Le ena oseba je mnenja, da se pri pogajanjih glede cene, stranko da prepričati z argumenti.

3.4.4 Koncentracija in tržna struktura

Kaj menite, kateri so ključni dejavniki, ki vplivajo na izbor revizorja na strankini strani?

Glavni kriterij nedvomno predstavlja cena. Precej je odvisno od tega, kdo je bralec letnega poročila in računovodskih izkazov, saj manjša, nezadolžena podjetja raje posegajo po neznanih revizorjih, ker tako lažje vplivajo na revizorja in dosegaajo nižjo ceno za storitve

revidiranja. V primeru, da želijo podjetja pridobiti bančno posojilo, pa banke zahtevajo revizorja iz skupine Big 4. Mednarodna podjetja s široko mrežo podjetij v skupini se osredotočajo na Big 4 tudi zaradi ugleda ter kakovosti. Na odločitev strank pomembno vplivajo tudi predhodne izkušnje, reference in poznanstva.

Ali menite, da je slovenski trg revizijskih storitev konkurenčen?

Tri osebe so odgovorile, da je slovenski trg revizije konkurenčen, ob tem je ena oseba opozorila še, da na trgu ni zdrave konkurence, saj nekdo vedno postavi zelo nizko ceno za storitve revidiranja zgolj zato, da bi pridobil posel. Ena vprašana oseba je mnenja, da je trg delno konkurenčen, ker lahko konkuriraš zgolj s ceno in velikostjo, medtem ko je ena oseba mnenja, da je na trgu preveč konkurence.

Kako gledate na to, da večino SJI revidira Big 4?

Big 4 podjetja imajo veliko internih podpornih služb ter izobraževanj, kar pomeni, da je kader usposobljen za revidiranje tovrstnih specifičnih strank. Različne organizacije in združenja nudijo veliko splošnega izobraževanja na področju revidiranja, vendar je na teh izobraževanjih zelo malo poudarka namenjenega revidiranju specifičnih dejavnikov v bankah ali zavarovalnicah. Iz tega sledi, da revidiranje tovrstnih strank opravi kader znotraj štirih podjetij, kar prinaša pozitivno eksternalijo slovenskemu gospodarstvu z vidika izkušenj in znanja, ki ga ta kader pridobi in ob menjavi službe tudi odnese v gospodarstvo. Prav tako podpisovalec mnenja nosi več tveganja pri strankah SJI, zato je pomemben nivo notranjih kontrol v podjetju, ki ga manjša revizijska podjetja zelo težko zagotovijo. Tretji razlog je, da je Big 4 prisoten povsod po svetu in lahko pokrije celotno skupino, ki jo revidira, vključujoč vse podružnice po svetu. Revidiranje, ki ga izvede en revizor, je enostavnejše in kvalitetnejše. Poleg tega pa je percepcija svetovalne in finančne stroke naravnana tako, da glede izdanega revizijskega mnenja pri tovrstnih strankah zaupa samo Big 4, drugim revizijskim podjetjem pa ne.

Menite, da je 66-% tržni delež Big 4 problematičen za slovenski trg in bi morale dobiti več priložnosti tudi druge manjše revizijske hiše?

Štirim vprašanim osebam se zdi, glede na razmere na trgu, trenutna tržna razporeditev povsem logična, saj je gospodarstvo tisto, ki narekuje zahteve glede revizorja in ne revizorji sami. Nekompleksne družbe revidirajo manjša revizijska podjetja, SJI pa je pokrit s strani Big 4, tisti, ki si želijo Big 4 pa ga po večini tudi vedno dobijo. Predvsem v manjših revizijskih družbah problem predstavljata maloštevilni kader ter pomanjkanje oziroma odsotnost metodologije revidiranja, zato bi takšna podjetja zelo težko dobila več priložnosti. Ena vprašana oseba je mnenja, da bi morale manjše revizijske hiše dobiti več priložnosti ob predpostavki, da bi na trgu bili jasno postavljeni kriteriji, kdo je kakovosten in kdo ne. V tem primeru bi lahko male družbe revidirale tudi večja podjetja. Ideja o skupnih konzorcijih revizorjev pa se omenjeni osebi zdi neizvedljiva, saj bi problemi »prostega jezdeca«, nadzora in skladnosti metodologij predstavljali nepremostljive ovire.

Menite, da koncentracija na trgu revizijskih storitev vpliva na kakovost revizije in posledično na neodvisnost revizorja?

Večina vprašanih je mnenja, da koncentracija na trgu revizijskih storitev nima vpliva na kakovost revizije in na neodvisnost revizorja, je pa res, da je od posameznika odvisno, ali je pripravljen kršiti zakone. Revizor lahko več kot desetletje revidira eno stranko, pa njihovi odnosi profesionalni, medtem ko se lahko grožnja prevelike domačnosti pokaže že, če revizor dobi s stranko v lokalni na dvournem pogovoru. S tega vidika je revizor pod pritiskom neodvisnega delovanja že od začetka sodelovanja. Revizor in revizijsko podjetje sta resnično neodvisna takrat, ko imata moč odsloviti stranko, ne glede na plačilo, ki bi ga prejela. Ena oseba je mnenja, da trenutna koncentracija na trgu povečuje verjetnost za kršenje neodvisnosti, saj vpletene osebe krožijo po gospodarstvu in se slej ko prej srečajo v poslovnem odnosu.

3.4.5 Revizijski mandat

Ali menite, da Zrev-2 dovolj dobro opredeljuje rotacijo revizorskega podjetja?

Odgovori na omenjeno vprašanje so različni. Ena vprašana oseba meni, da je rotacija dovolj dobro opredeljena, druga intervjuvana oseba pa je poudarila, da je rotacija dovolj dobro opredeljena samo v primeru, ko gre za SJI. Na drugi strani so tri osebe mnenja, da bi morala biti določena rotacija za vsa podjetja in ne samo za SJI. Ob tem se je ena oseba navezala na eno izmed predhodnih vprašanj in je opozorila na dejstvo, da bi z obvezno rotacijo dobila več priložnosti tudi manjša revizijska podjetja.

Ali se vam je že kdaj zgodilo, da ste bili zamenjani kot revizor zaradi slabe kakovosti in vam je stranka to tudi povedala?

Štiri vprašane osebe še niso imele takšne izkušnje. Ena oseba je imela izkušnjo, da je projekt prevzela na koncu glavne revizije. Predhodno sta se menjala že dva pooblaščenca revizorja, kader, ki je revidiral v tistem letu, pa ni bil kos vsem izpostavljenim problemom. Revizija se je zaključila uspešno z izdajo mnenja, vendar je stranka omenila, da bo zaradi predhodnih dogodkov za prihodnje leto iskala novega revizorja.

Ali se vam je že kdaj zgodilo, da vas je stranka zamenjala, ker ste bili že predolgo njen revizor, in vam je to tudi povedala?

Nobena vprašana oseba ni bila zamenjana kot revizor zaradi predolgega poslovnega sodelovanja. Menjave so se zgodile zgolj zaradi zakonsko določene rotacije.

Kako dolgo bi po vašem mnenju moral trajati povprečni revizijski mandat v enem podjetju?

Skupno vsem vprašanim osebam je, da so opredelile povprečni revizijski mandat med 5 in 7 let. Ena oseba je dodala, da bi moral revizijski mandat trajati najmanj tri leta, pri čemer bi

morale biti cene revidiranja višje, saj se lahko le v tem primeru revizor posveti stranki. Na drugi strani je ena vprašana oseba omenila, da bi revizijski mandat za družbe, ki niso SJI, moral trajati največ 10 let. Ena oseba je pripomnila, da se zakoni, ki urejajo rotacijo, pišejo na globalni ravni in za potrebe največjih revizijskih podjetij z več kot sto zaposlenimi, za katere je rotacija precej lažje izvedljiva. V Sloveniji je rotacija znotraj podjetja težje izvedljiva, saj ni dovolj oseb, ki bi lahko podpisale mnenja.

Kateri so glavni razlogi, da stranka menja revizorja?

Glavni razlog so iskanje nižje cene za revidiranje, menjava lastnika ali pa menjava revizorja na ravni celotne skupine. Nekatera podjetja se ravna po internih aktih, ki jim opredeljujejo menjavo revizorja po določenem številu let. Prav tako je eden izmed razlogov tudi prihod novega direktorja, ki si želi novega revizorja, da se izpostavijo morebitni problemi, ki predhodno niso bili omenjeni. Stankam so pomembni tudi strokovnost revizorja, medsebojni odnosi in revizorjeva odzivnost na probleme in vprašanja.

Menite, da je zavedanje menjave dolgoletnega revizorja pri strankah dovolj dobro zastopano?

Večina strank se ne zaveda, da je revizorja potrebno vsakih nekaj let zamenjati, poleg tega stranke, v primeru, da je revizorjev odnos zanje zadovoljiv, raje ohranijo sodelovanje z obstoječim revizorjem, saj se tako izognejo presenečenjem glede poteka same revizije in zaključevanja postopkov. Stranke se zavedajo, da so začetna obdobja z novim revizorjem precej stresna. Potrebna je večja angažiranost s strankine strani, ponovno morajo razlagati procese in postopke v podjetju, zato raje odlašajo z menjavo. Tiste stranke, za katere je menjava revizorja zakonsko določena, zakon upoštevajo. Stranke, ki vsakoletno iščejo nižjo ceno, pa nimajo zadržkov glede menjave revizorja.

3.4.6 Nadzor

Ali ste že bili pregledani s strani javnega nadzornika za revidiranje?

Vsi vprašani so bili že pregledani s strani javnega nadzornika za revidiranje.

Kakšni se vam zdijo pregledi kakovosti revidiranja z operativnega vidika?

Namen izvajanja pregledov je pravilen, saj je potreben nadzor nad opravljenim revizijskim delom. Z operativnega vidika pa pregledi niso pravilno zastavljeni. Pri izboru primera za pregled bi morali bolj filtrirati izbor, včasih bi morali naključno izbrati projekt za pregled. Osredotočanje izbora na najpomembnejše oziroma največje podjetje v portfelju pooblaščenega revizorja ni smiselno, kajti v tem primeru se revizor v letu pregleda osredotoča zgolj na svoje tri največje stranke, pri ostalih pa je površen. Res pa je, da je tveganje za nepravilnosti pri manjših, nekompleksnih podjetjih izrazito manjše. Pri strankah SJI pa v primeru pregleda zelo malo pozornosti posvetijo konsolidaciji, saj bi morali gledati

vse družbe v skupini in ne zgolj matične družbe. Slabost je tudi, da se pregledi osredotočajo na tista podjetja, ki pridobijo revizijsko mnenje za preteklo leto do konca marca. Zanimivo bi bilo pogledati tudi projekte, pri katerih je bilo mnenje izdano tik pred koncem avgusta, saj obstaja večja verjetnost, da je revizor iz različnih razlogov odlašal z izdajo mnenja. Nadalje sledi, da nadzorniki pri pregledu nimajo zastavljenih kriterijev ali pa vprašalnika, na podlagi katerega opravijo pregled. Na določenih področjih bi bilo potrebno dodelati metodologijo pregleda, saj so vprašani dobili občutek, da nekatera vprašanja pri pregledu niso bila ciljno usmerjena. Vsak pregled bi moral vsebovati plan dela, vprašalnik oziroma postavke pregleda bi morale biti enotne in znane, vprašalnik pa bi moral biti javno objavljen. Po končanem pregledu bi moral revizor pridobiti zapisnik s priporočili. Pomanjkljivost je tudi, da pregledovalci za pregled namenijo izjemno veliko časa. Eni vprašani osebi se ne zdi logično, da pregledovalec porabi trikrat do štirikrat več časa za pregled, kot ga je za pregled stranke porabil revizor. Dolgotrajni pregledi precej vplivajo na delovni proces pooblaščenega revizorja.

Menite, da so nadzorniki dovolj dobro usposobljeni za opravljanje pregledov?

Kot je bilo že prej omenjeno, je kakovost pregleda odvisna od pregledovalca in njegove usposobljenosti. Vprašani so mnenja, da nadzorniki niso dovolj dobro usposobljeni za svoje delo. Ni dovolj da pregledovalec doseže naziv pooblaščenega revizorja, ne da bi prej delal v praksi in podpisoval mnenja. Generalno gledano, je največja pomanjkljivost nadzornikov pomanjkanje praktičnih izkušenj. Pomanjkanje izkušenj se najbolj kaže pri pregledovanju revidiranih finančnih ustanov, ki zahtevajo zelo specifična znanja. Druga pomanjkljivost je pomanjkanje neodvisnosti pregledovalcev, saj se dogaja, da nadzorniki pregledujejo bivše nadrejene.

Menite, da je revizorjeva neodvisnost dovolj dobro izpostavljena s strani javnega nadzora nad revidiranjem?

Z operativnega vidika se pregledovalci osredotočajo na postopke zagotavljanja neodvisnosti s strani pooblaščenega revizorja in revizijske ekipe. Večina vprašanih pa je mnenja, da s strani javnega nadzornika nad revidiranjem sama revizorjeva neodvisnost ni dovolj dobro izpostavljena.

Kaj menite o strogosti sankcioniranja slabih praks revizorjev?

Vsi vprašani menijo, da sankcije niso dovolj stroge. Prav tako vprašani izpostavljajo, da še niso zasledili konkretnih primerov sankcioniranja revizorjev, kljub temu, da se v medijih izpostavljajo kritična podjetja. Postavlja se vprašanje, ali so velike kršitve sploh identificirane. Nadzori in ugotovljene kršitve ne potegnejo nobene zgodbe za seboj. Banalen primer je, da v kolikor bi bilo ugotovljeno, da so izkazi neresnični, bi se moralo urgirati tudi na strani pregledanega podjetja s tem, da bi se od uprave zahtevalo, da priložijo pravilne izkaze in jim prepovedalo sodelovanje z revizorjem. V današnjem sistemu revizor dobi

opozorilo in zgodba je zaključena. V kolikor bi sankcioniranje postalo dovolj strogo, bi se tudi trg spremenil, saj bi se odstranili nekakovostni revizorji.

Kaj menite o pregledih dela revizorjev na 3 in na 6 let?

Dvema vprašanima osebama se zdijo pregledi, izvedeni na tri in na šest let, zadovoljivi. Preostale tri osebe so mnenja, da bi se morali revizorski pregledi izvajati na tri leta, saj je obdobje šestih let predolgo, ker v tem času pride do številnih sprememb v panogi, v zakonih in predpisih in na tehnološkem področju. Včasih bi se moral kak pregled opraviti tudi nenapovedano.

3.4.7 Revizijska komisija

Kakšne so vaše izkušnje pri sodelovanju z revizijskimi komisijami?

Dve vprašani osebi menita, da je njuno sodelovanje z revizijskimi komisijami profesionalno. Na drugi strani so preostali vprašani mnenja, da je rezultat sodelovanja odvisen predvsem od članov revizijskih komisij. Predvsem v manjših podjetjih revizijske komisije ne delujejo optimalno, saj njihovi člani še nimajo dovolj praktičnih izkušenj z delovanjem v komisijah. V zadnjem času pa je opazen trend izobraževanja članov revizijske komisije, kar pomeni, da se stanje izboljšuje, vendar bo trajalo še nekaj časa, da bodo člani usposobljeni. V družbah SJI je mogoče opaziti, da se člani posvečajo zadevam v podjetju in imajo vnaprej pripravljena vprašanja za revizorje.

Kolikokrat zahteva revizijska komisija sestanek z zunanjim revizorjem?

V manjših podjetjih se je dvema vprašanima osebama že zgodilo, da revizijska komisija ni zahtevala sestanka z zunanjim revizorjem. V nadaljevanju je revizor sam ponudil, da bi se sestali in predstavili ugotovitve po opravljeni predreviziji. V drugih podjetjih se običajno sestanejo dvakrat na leto, in sicer po opravljeni predreviziji in po zaključku glavne revizije. Pri eni osebi je revizijska komisija zahtevala tri srečanja, pri eni osebi pa celo štiri srečanja v enem letu. Vsi vprašani so enotni, da na tem področju ni enotne prakse in se število srečanj razlikuje od komisije do komisije.

Ali so po vaših izkušnjah neodvisni strokovnjaki v revizijskih komisijah dovolj usposobljeni oziroma strokovno podkovani?

Odgovori so podobni kot pri prejšnjih vprašanjih, saj je usposobljenost strokovnjakov odvisna od velikosti podjetij. Vprašane osebe, ki revidirajo manjše družbe, nimajo zadostnih izkušenj s sodelovanjem z neodvisnimi strokovnjaki in menijo, da niso dovolj dobro usposobljeni. V večjih družbah so neodvisni strokovnjaki bolj strokovno podkovani, saj so pritiski večji. Opazna je razlika v znanju članov revizijskih komisij glede na tri leta nazaj, ko je bilo vse še na začetku.

Kako po vaših izkušnjah revizijske komisije preverjajo neodvisnost revizorja?

Vsi vprašani že sami predhodno poročajo revizijski komisiji glede zahtevane neodvisnosti z vidika članov in samega podjetja ter priložijo vse potrebne izjave. Nadalje pa se revizijske komisije ne ukvarjajo več z vprašanjem revizorjeve neodvisnosti. V nekaterih večjih podjetjih ima revizijska komisija pripravljen vprašalnik na temo revizorjeve neodvisnosti. Ena oseba je imela izkušnjo, da se je revizijska komisija dodatno pozanimala glede neodvisnosti posameznih članov revizijske ekipe in zahtevala določena pojasnila. Ena oseba je imela izkušnjo z zgolj informativnim vprašanjem revizijske komisije glede rotacije revizorja in glede njegove neodvisnosti. Pri tem vprašanju je ena oseba dodala še, da bi tudi člani revizijske komisije morali biti neodvisni, zaradi česar bi se moralo prepovedati sodelovanje članov NS v revizijskih komisijah. Takšno telo nima funkcije, saj je glavni interes sodelovanja zgolj zaslužek iz sejin.

Menite, da bi v primeru, da je cena za izvajanje obvezne revizije prenizka, morala revizijska komisija to omeniti in si prizadevati za njeno zvišanje?

Revizijski komisiji bi moralo biti v interesu, da revizor delo opravi dobro in za primerno plačilo. Vsi vprašani so mnjenja, da bi morala revizijska komisija opozoriti na nizko ceno, zahtevati pojasnila in si prizadevati za dvig cene. Problem je, da tudi revizijski komisiji cena predstavlja glavni kriterij za predlog izbora revizorja. Poleg tega problem predstavlja tudi omejena pristojnost revizijske komisije, da zahteva dvig cene.

3.5 Povzetek ugotovitev intervjujev in odgovori na raziskovalna vprašanja

Odgovori na vprašanja nam omogočajo sprejemanje zaključkov glede trenutne situacije na trgu revizije in predstavljajo izhodišče za oblikovanje predlogov izboljšav za nadaljnji razvoj panoge. Na prvo raziskovalno vprašanje, ali se revizorji pri svojem delu počutijo neodvisne, so vsi vprašani odgovorili pritrdilno. Svoj odgovor so dopolnili s pojasnilom, da trenutna zakonodaja omogoča revizorjem neodvisno delovanje in jih ne omejuje. Poleg tega vsi predpisi in standardi zahtevajo od revizorja, da je neodvisen. Dejstvo pa je, da je zasledovanje neodvisnosti pri opravljanju poklica revizorja prepuščeno lastni izbiri posameznika. Vprašani opažajo, da je gospodarska kriza razgalila problematična področja. V primerjavi z predkriznimi časi je večji poudarek na revizorjevi neodvisnosti, kar se kaže v sprejemanju novih predpisov, direktiv in povečanem obsegu dela ter poročanja s strani revizorja. Del sprememb, sprejetih na evropski ravni, bo prinesel tudi nov zakon o revidiranju, na katerega še vedno čakamo. Zgoraj navedeno predstavlja odgovor na drugo raziskovalno vprašanje, ki se glasi: Ali slovenska zakonodaja sledi tuji zakonodaji pri sprejemanju konceptov, ki povečujejo revizorsko neodvisnost?

Kljub temu, da so bili v svetovni javnosti revizorji izpostavljeni kot delni krivci povzročitve gospodarske krize, je mnenje strank glede revizorjev v Sloveniji pozitivno. Različni pa so pogledi na revizijo kot storitev. Večinoma revizija strankam predstavlja nujno zlo in

nepotreben strošek, na kar opozarja tudi Agencija v svojih letnih poročilih. Redke so stranke, ki menijo, da imajo od revizije korist. Okvirno so seznanjene z revizorjevo neodvisnostjo, vendar je pri sodelovanju z revizorjem ne izpostavljajo. Z vidika dejavnikov, ki ogrožajo revizorjevo neodvisnost, so vprašani izpostavili, da nerevizijske storitve prinašajo korist tako revizijskemu podjetju kot tudi gospodarstvu nasploh. storitve revizije kakovostnejše, omogočajo razvoj kadrov in samo izvajanjem pozitivno vplivajo na razlaganje standardov in zakonov. Podobno kot v tujini je tudi v Sloveniji opazen trend povečevanja deleža nerevizijskih prihodkov, saj NRS predstavljajo bolj dobičkonosen posel kot obvezna revizija. V povečevanju nerevizijskih prihodkov na slovenskem trgu prednjačijo podjetja Big 4, kar je primerljivo s tujino.

Po mnenju vprašanih so trenutno glavni problem na slovenskem revizijskem trgu nizke cene za opravljeno revizijo, ki posredno vplivajo na kakovost revidiranja. Omenjena problematika je izpostavljena tudi na evropskem trgu, predvsem v Španiji. Prav tako na padanje cen in urnih postavk v svojih letnih poročilih opozarja tudi Agencija. Trend padanja cen je izrazit že od predkriznih časov naprej, kar se vidi tudi v strmem padanju prihodkov iz naslova obveznih revizij ter izrazito nižjih poročanih urnih postavkah, kot jih priporoča Inštitut. Trenutne razmere na trgu so tako posledica odločitev in dejanj strank ter revizijskih podjetij. Revizijska podjetja so se pričela boriti za stranke in prihodke tako, da so zniževala cene za obvezne revizije, kljub temu, da so se tveganja zaradi slabe kondicije podjetij povečevala. Na drugi strani so stranke zaradi kriznih časov že tako pričakovale nižje cene, vendar so kasneje spoznale, da lahko s pritiskom na revizorja dosežejo še dodatno znižanje. Tako se dogaja, da se cena za revidiranje vsako leto znižuje. V primeru, da revizor noče popustiti njenim pritiskom, se stranka pogosto odloči, da bo na trgu poiskala novega revizorja. Glavni kriterij, ki ga pri izboru upošteva stranka je postala cena, saj jo odločevalci najlažje zagovarjajo. Delno na zniževanje cen vpliva tudi obvezno razkrivanje cen revidiranja v letnih poročilih podjetij.

Iz tega izhaja, da intervjuvanci nimajo enotnega mnenja glede opredelitve konkurenčnosti trga. Spoznanje je, da na trgu lahko konkuriraš samo s ceno in velikostjo, ob tem pa se bo vedno pojavilo revizijsko podjetje, ki bo postavilo zelo nizko ceno revidiranja. Trenutna slovenska tržna struktura na trgu revizije je primerljiva z ostalimi trgi po Evropi in se zdi vprašanim logična glede na razmere na trgu. Prevladujoč tržni delež Big 4 se jim ne zdi sporen, saj povpraševanje oblikuje tržne deleže med posameznimi akterji. Vsi so enotni, da so za revidiranje velikih in kompleksnih družb potrebni usposobljen kader, podporne službe, mednarodna pokritost ter informacijsko-tehnološka zmogljivost, ki pa jih posedujejo zgolj največja revizijska podjetja na trgu. Vseeno je ena oseba izrazila mnenje, da bi morala tudi manjša revizijska podjetja dobiti priložnost za revidiranje velikih podjetij. Z vidika revizijskega mandata v zadnjem času prevladujejo težnje svetovne stroke glede menjave ne zgolj revizijskih partnerjev, temveč tudi revizijskih podjetij. Vprašani menijo še, da ZRev-2 dovolj dobro opredeljuje rotacijo. Glede trajanja povprečnega revizijskega mandata si niso enotni, vendar naj bi v povprečju trajal med pet in sedem let. Pomembno je, da revizor ni

zamenjan že v prvem letu, saj potrebuje čas, da se spozna s podjetjem, procesi ter tveganji, s čimer se povečuje kakovost revidiranja. Tudi v tem sklopu so vprašani izpostavili, da je razlog menjave revizorja največkrat iskanje nižje cene, načeloma pa stranke rade sodelujejo z obstoječim revizorjem na dolgi rok.

Izpostavljena problematika nizkih cen, ki vodi v nižjo kakovost revidiranja, je posledica neprimerne izvajanja nadzora nad slabimi praksami, neustreznih sankcij in neupoštevanja priporočenih cen. Vsi vprašani so mnenja, da je javni nadzor nad revidiranjem potreben in prinaša pozitivne lastnosti za samo revizijsko panogo, vendar je trenutni sistem pomanjkljiv. Glavne pomanjkljivosti vidijo v neodvisnosti in pomankanju praktičnih izkušenj nadzornikov, predvidljivem izboru podjetij, ki bodo pregledana, nekonsistentnosti ter operativni izvedbi samega pregleda. Nadalje sledi, da ni izpostavljenih konkretnih primerov sankcioniranja revizorjev in revizijskih podjetij, kljub temu, da se na trgu kažejo znaki nepravilnosti. K izboljševanju izvajanja obvezne revizije in posledično računovodskega poročanja pripomore tudi revizijska komisija, s katero imajo vprašani različne izkušnje. Glavna ugotovitev je, da se znanje in izkušnje članov izboljšujejo glede na predhodna leta ob tem pa je opazna razlika med načinom sodelovanja z revizijskimi komisijami v večjih in manjših podjetjih. Predvsem v podjetjih SJI je mogoče opaziti, da člani upoštevajo priporočila in izvajajo naloge, ki so jim določene.

Vse zgoraj omenjeno odgovori na tretje in četrto raziskovalno vprašanje, ki se glasita: Ali regulativa omejuje revizorje z vidika neodvisnosti, ter kakšno zavedanje ima pojem revizorjeve neodvisnosti v praksi? V zadnjem delu bom odgovoril še na zadnje vprašanje, ki povzema izboljšave na vseh področjih raziskovanja. Vprašanje je: Ali bi bili obstoječi koncepti ter zakonodaja potrebni izboljšav z vidika revizorjeve neodvisnosti? Predlagane izboljšave s strani vprašanih so predvsem poostritev nadzora nad neakovostnimi revizijskimi družbami in revizorji, z uvedbo strožjih sankcij za ugotovljene nepravilnosti. Prav tako bi se moral izvajati poostren nadzor na opravljanjem NRS storitev. Podlaga uspešnega nadzora so izkušeni in neodvisni nadzorniki s ciljno usmerjenim načrtom pregleda. Po mnenju vprašanih bi prav poostren nadzor prinesel spremembe na trgu z vidika konkurence, saj bi se zmanjšalo število neakovostnih revizorjev, kar bi vodilo tudi v dvig cen za storitve revidiranja. Cene za obvezne revizije bi se dvignile tudi s sprejetjem minimalnih urnih postavk revizijske ekipe ter z omejevanjem kriterija najnižje cene, kot najpomembnejšega kriterija za izbor revizorja. Z vidika izvajanja NRS bi morale biti te prepovedane oziroma potrebno bi bilo omejiti višino nerevizijskih prihodkov znotraj celotnih prihodkov ene revizijske družbe. Obvezna rotacija bi morala biti uvedena tudi na ravni revizijskih podjetij in ne samo na ravni revizijskega partnerja. Prav tako bi morala biti uvedena obvezna rotacija za vsa podjetja, kajti trenutna zakonska opredelitev rotacije zgolj za SJI ni zadostna. Večji poudarek bi se moralo posvečati ozaveščenosti uprav podjetij, nadzornih svetov in revizijskih komisij glede poteka revizijskega posla, pričakovanj in dejstvu, da nizkocenovna revizija ne zagotavlja kakovostnega računovodskega poročanja.

Na drugi strani bi se morale revizijske družbe zavedati, da z izvajanjem nizkokakovostnih revizij ne izpolnjujejo družbene funkcije, ki jim je dodeljena.

3.6 Usmeritve za nadaljnje raziskovanje

Nadaljnje raziskovanje bi se lahko razširilo na še preostale sklope modela, predstavljenega v prvem poglavju. Teme raziskovanja bi tako lahko bile revizorske, strankine spodbude in pričakovanja ter njihov vpliv na pričakovano oziroma dejansko kakovost računovodskega poročanja. Prav tako bi bilo zanimivo raziskovati revizorske sposobnosti in njihov vpliv na računovodsko poročanje. Nenazadnje pa tudi vsak posamezni dejavnik, ki ogroža revizorsko neodvisnost in je bil predstavljen v magistrskem delu, predstavlja področje, ki bi lahko bilo raziskovano kot samostojno delo. Revizorjeva neodvisnost je zelo obsežen pojem, ki je bil do danes raziskovan že velikokrat in na različne načine, zato je težko specifično opredeliti področja raziskovanja in upati, da so vsa zajeta. Revizorjeva neodvisnost je zelo pomembna vrednota na področju revizije, zato so vsakršna raziskovanja tega področja zaželena in priporočljiva, saj se na ta način še povečuje zavedanje vseh nas glede njenega pomena.

SKLEP

Pretres na finančnih trgih po svetovni gospodarski krizi je vzpodbudil ukrepanje na področju nadzora in upravljanja podjetij z namenom dosega ponovne finančne stabilnosti. Največ govora, analiziranja in ukrepanja so bila deležna finančna podjetja, predvsem banke, ki so s svojim poslovanjem ustvarila visoke bilančne in zunajbilančne izgube. Na drugi strani pa se je le malo pozornosti posvečalo vlogi revizije, kot ene izmed najpomembnejših varoval vlagateljev in ostalih deležnikov na trgu. Prav pomembnost vloge, ki jo nosijo revizorji v družbi, se je v času krize postavila pod vprašaj, saj so banke za svoja računovodska poročanja prejemale ugodna revizijska mnenja. Pričakovanja deležnikov glede revizije same so se v večini primerov razlikovala od doprinosa, ki ga je revizija v resnici nudila. Ta vrzel v pričakovanjih je aktualna tudi danes. Predvsem omejitve, kot so revizijska materialnost, tehnike vzorčenja, pregled historičnih podatkov ter odgovornost vodstva podjetja, so velikokrat pripeljale do tega, da je bilo stanje nekega podjetja opredeljeno kot zadovoljivo, kljub temu, da je imelo finančne težave. Prav vrzel v pričakovanjih zainteresiranih strani je vnesla dvom o v pomen revizije, kot družbene funkcije, v današnjem okolju. S strani zakonodajalcev pa je bil izražen dvom o primernost in ustreznost zakonodajnega okvirja. Reševanje nastalih problemov se je usmerilo v reformiranje zakonodaje ter v krepitev funkcije, vloge in obsega revizije. Učinkovito izvajanje družbene vloge revizorjev vnaša v gospodarstvo finančno stabilnost, zaupanje, zmanjšuje stroške kapitala podjetja in varuje vlagatelje. Zato je pomembno, da so vsa dejanja usmerjena v to, da pride družbena funkcija revizorja do resničnega izraza. Vse skupaj pa se začne pri neodvisnosti revizorjev (Evropska komisija, 2010, str. 20).

Revizorjeva neodvisnost ima dve različni razsežnosti, dejansko neodvisnost in neodvisnost po videzu. Dejanska neodvisnost (angl. »independence in fact or in mind«) je opredeljena kot nevtralni miselni odnos revizorja. Neodvisnost po videzu (angl. »independence in apperance«) pa je opredeljena kot zaznavanje zunanjega opazovalca, da revizor nima poslovnih odnosov s stranko, ki bi predstavljali navzkrižje interesov. Raziskave se osredotočajo predvsem na dejavnike, ki vplivajo na zaznano neodvisnost po videzu, saj je dejanska neodvisnost nepredvidljiva in jo je težko preučevati. Prav zato stroka že desetletja stremi k ohranjanju učinkovitega okvirja neodvisnosti, ki je pod pritiskom različnih dejavnikov in groženj (Beattlie, Brandt & Fearnley, 1999, str. 67–68). Del dejavnikov, ki vplivajo na revizorsko neodvisnost, je preučevanih tudi v magistrskem delu, s pomočjo teoretskega okvirja, sestavljenega iz šestih dimenzij, ki vplivajo na revizorjevo neodvisnost in posredno na kakovost računovodskega poročanja. Omenjene dimenzije so obravnavane samostojno, s poudarkom na slovenskih razmerah, in podprte z intervjuji petih pooblaščenih revizorjev. Preučevani okvir tako sestavljajo štirje dejavniki, ki ogrožajo revizorsko neodvisnost: nerevizijske storitve, cenovna politika, tržna koncentracija in struktura ter revizijski mandat. Poleg tega sta dodana še javni nadzor nad revidiranjem in revizijska komisija, ki sta predstavljena kot varovali za revizorjevo neodvisnost.

Glavne ugotovitve empirične raziskave so, da zakonodajni okvir, predpisi in kodeksi omogočajo slovenskemu revizorju, da se pri svojem delu počuti neodvisnega. Najbolj izpostavljena problematika slovenskega trga revizije je padanje cen za revizijske storitve, s katero se srečujemo od recesije naprej, in slabo vpliva na revizijski poklic in samo panogo kot tako. Vzrokov za to je več, eden izmed njih je, da v veliki večini primerov kriterij za izbor revizorja predstavlja najnižja cena, saj revidirana podjetja revizije ne vidijo kot dodane vrednosti ampak kot nepotreben strošek. Na drugi strani so se revizijska podjetja na omenjene razmere odzvala s politiko ponujanja čim nižje cene z namenom zagotovitve posla, kar pa vodi v neakovostne revizije zaradi krčenja revizijskih ekip, števila porabljenih revizijskih ur in slabšega dokumentiranja opravljenega dela. Del odgovornosti za nastalo situacijo nosi tudi javni nadzornik, ker s svojim delovanjem ne odkriva slabih praks in jih ne sankcionira primerno. Razloge za neustrezen nadzor je treba iskati predvsem v majhnem številu nadzornikov, pomanjkanju njihovih praktičnih izkušenj pri revidiranju kompleksnih postavk ter v slabi operativni organizaciji izvedbe samih pregledov. Poleg tega tudi revizijske komisije še ne izpolnjujejo v celoti družbene funkcije, ki jim je bila dodeljena. Ker gre za dokaj nov koncept v slovenskem okolju, je opazno, da se člani revizijskih komisij še spoznavajo z vlogami in nalogami, ki so jim dodeljene. Vendar so sodelujoči v raziskavi mnenja, da se stanje na tem področju, glede na predhodna leta, izboljšuje, poleg tega pa tudi vseh revizijskih komisij ne gre enačiti med seboj.

Sodelujoči v raziskavi so za izboljšanje revizijske neodvisnosti predlagali izboljšan sistem sankcioniranja slabih praks s strani javnega nadzornika, za kar bi pa potrebovali izkušeno, številčnejšo in predvsem neodvisno osebje. Izboljšati bi se morali organiziranost izvajanja pregledov in načina izbora oseb oziroma podjetij za pregled. Povečati bi se morala kontrola

nad mednarodnimi revizijskimi podjetji in z njimi povezanimi družbami. Znižati bi se moral delež prihodkov iz naslova nerevizijskih storitev, ki jih lahko opravi eno revizijsko podjetje, oziroma popolna prepoved le teh. Rotacija revizijskega partnerja ni zadosten ukrep, zato bi se morala uvesti tudi rotacija revizijskega podjetja. Prav tako bi rotacijo morala izvajati vsa podjetja na trgu. Za dvig revizijskih cen bi se morali oblikovati predpisi, ki bi omejevali zelo nizke cene obveznih revizij. Na drugi strani bi se revizorjeva neodvisnost izboljšala z izobraževanjem uprav podjetij, nadzornih svetov in revizijskih komisij glede specifik revizijskih poslov. Zadnje in najpomembnejše pa je, da se dvigne zavedanje vseh deležnikov na trgu o tem, da obvezna revizija za podjetje predstavlja dodano vrednost in mora biti zato tudi kakovostno, strokovno in objektivno izvedena, za kar pa je potrebno zadostno plačilo.

Neodvisnost revizorja je družbeno uporaben konstrukt, zato bi ga bilo treba učinkovito vključiti v širši kontekst družbene in poklicne odgovornosti (Roybark, 2008, str. 3). Le z neodvisnim delovanjem lahko revizorji zagotavljajo verodostojnost in zanesljivost revidiranih računovodskih izkazov. Če se to načelo ne bo ohranilo, so mnenja revizorjev brez vrednosti, zato je neodvisnost temelj preživetja revizorja in revizijskega poklica kot takega. Revizorjeva neodvisnost je najbolj neprecenljivo sredstvo za revizijski poklic, kot del svoje podobe in naloga vsakega revizorja je, da to sredstvo brani in spodbuja ravnanje v pravo smer (Nasution, 2013).

LITERATURA IN VIRI

1. Agencija za javni nadzor nad revidiranjem. (2010). *Letno poročilo Agencije za javni nadzor nad revidiranjem za leto 2009*. Ljubljana: Agencija za javni nadzor nad revidiranjem.
2. Agencija za javni nadzor nad revidiranjem. (2012). *Letno poročilo Agencije za javni nadzor nad revidiranjem za leto 2011*. Ljubljana: Agencija za javni nadzor nad revidiranjem
3. Agencija za javni nadzor nad revidiranjem. (2014). *Letno poročilo Agencije za javni nadzor nad revidiranjem za leto 2013*. Ljubljana: Agencija za javni nadzor nad revidiranjem.
4. Agencija za javni nadzor nad revidiranjem. (2015). *Letno poročilo Agencije za javni nadzor nad revidiranjem za leto 2014*. Ljubljana: Agencija za javni nadzor nad revidiranjem.
5. Agencija za javni nadzor nad revidiranjem. (2016). *Letno poročilo Agencije za javni nadzor nad revidiranjem za leto 2015*. Ljubljana: Agencija za javni nadzor nad revidiranjem.
6. Agencija za javni nadzor nad revidiranjem. (2017). *Letno poročilo Agencije za javni nadzor nad revidiranjem za leto 2016*. Ljubljana. Agencija za javni nadzor nad revidiranjem

7. Agencija za javni nadzor nad revidiranjem. (2018). *Letno poročilo Agencije za javni nadzor nad revidiranjem za leto 2017*. Ljubljana: Agencija za javni nadzor nad revidiranjem.
8. Agencija za javni nadzor nad revidiranjem. (brez datuma). *Predstavitev Agencije*. Pridobljeno 23. julija 2018 iz http://www.anr.si/o_agenciji_1/
9. AICPA. (1992). *Statement of position regarding mandatory rotation of audit firms of publicly held companies*. New York: AICPA.
10. Anandarajan, A., Kleinman, G. & Palmon, D. (2012). Is non-audit services a suitable proxy for auditor independence in the post-SOX period? *Research in Accounting Regulation*, 24, 105–111.
11. Anantharaman, D. (2012). Comparing self-regulation and statutory regulation: Evidence from the accounting profession. *Accounting, Organizations and Society*, 37, 55–77.
12. Aobdia, D. & Shroff, N. (2017). Regulatory oversight and auditor market share. *Journal of Accounting and Economics*, 63, 262–287.
13. Ball, F., Tyler, J. & Wells, P. (2015). Is audit quality impacted by auditor relationship? *Journal of Contemporary Accounting & Economics*, 11, 166–181.
14. Bazerman, M. H., Loewenstein, G. & Moore, D. (2002). Why Good Accountants Do Bad Audits. *Harvard Business Review*. 80(11), 96–134.
15. Beattie, V., Brandt, R. & Fearnley, S. (1999). Perceptions of Auditor Independence- U.K. Evidence. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 8(1), 67–107.
16. Blankley, A. I., Kerr, D. S. & Wiggins, C. E. (2012). A content analysis of CPA firms' correspondence following PCAOB inspections: 2004–2010. *Research in Accounting Regulation*, 24, 74–89.
17. Canadian Public Accountability Board. (brez datuma). *Role of Audit Committee*. Pridobljeno 13. julija 2018 iz <http://www.cpab-ccrc.ca/en/topics/RoleAuditCommittee/Pages/default.aspx>
18. Carey, J. L. & Doherty, W. O. (1966). Ethical standards of the accounting profession. *American Institute of Certified Public Accountants*, 1–330.
19. Catanach Jr, A. H. & Walker, P.L. (1999). The International Debate Over Mandatory Auditor Rotation: A Conceptual Research Framework. *Journal of International Accounting, Auditing & Taxation*, 8(1), 43–66.
20. Cheffers, M. & Whalen D. (2010). Audit fees and non-audit fees: a seven year trend. *Audit Analytics*, 1–12.
21. Chartered Institute of Management Accountants. (2010). Auditors: market concentration and their role. Pridobljeno 23. maja 2018 iz <http://www.cimaglobal.com/Documents/Insightdocs/HoL%20Auditor%20report%20September%202010.pdf>
22. Chu, B. & Hsu, Y. (2017). Non-audit services and audit quality – the effect of Sarbanes-Oxley Act. *Asian Pacific Management Review*, 1–8.
23. Chu, L., Simunić, D. A., Ye, M. & Zhang, P. (2018). Transaction cost and competition among audit firms in local markets. *Journal of Accounting and Economics*, 65, 129–147.

24. Corbella, S., Florio, C., Gotti, G. & Mastrolia, S. A. (2015). Audit firm rotation, audit fees and audit quality: The experience of Italian public companies. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 25, 46–66.
25. Craswell, A., Stokes, D. J. & Laughton, J. (2002). Auditor independence and fee dependence. *Journal of Accounting and Economics*, 33, 253–275.
26. Čokelc, S. & Štager, V. (2016). Cene revizijskih storitev. *Sirius- Revija za teorijo, prakso revizije, računovodstva, davkov, financ, ocenjevanja vrednosti in drugih sorodnih področij* 4/16. Ljubljana: Slovenski inštitut za revizijo
27. Črepinšek, M. (2017). *Analiza vpliva dolžine revizorjevega mandata na vrsto izdanega revizijskega mnenja v Sloveniji* (magistrsko delo). Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
28. Daniels, B.W. & Booker, Q. (2011). The effects of audit firm rotation on perceived auditor independence and audit quality. *Research in Accounting Regulation*, 23, 78–82.
29. De Angelo, L. (1981). Auditor independence, 'Low Balling', and disclosure regulation. *Journal of Accounting and Economics*, 3(1), 113–127.
30. DeFond, M. L. & Lennox, C. S. (2011). The effect of SOX on small auditor exist and audit quality. *Journal of Accounting and Economics*, 52, 21–40.
31. DeFond, M. L. (2010). How should the auditors be audited? Comparing the PCAOB Inspections with the AICPA Peer Reviews. *Journal of Accounting and Economics*, 49, 104–108.
32. Dubaere, C. (2008). *Concentration on the audit market* (magistrsko delo). Ghent: Faculty of Economics and Business Administration.
33. Ettredge, M., Fuerherm, E. E. & Li, C. (2014). Fee pressure and audit quality. *Accounting, Organizations and Society*, 39, 247–263.
34. Ettredge, M., Fuerherm, E. E., Li, C. & Guo, F. (2017). Client pressure and auditor independence: Evidence from the »Great Recession« of 2007-2009. *J. Account. Public Policy*, 36, 262–283.
35. Evropska Komisija. (2010). *Zelena knjiga- Revizijska politika: kaj smo se naučili iz krize?* Bruselj: Evropska komisija.
36. Evropska Komisija. (2017, 7. september). *Poročilo komisije svetu, Evropski centralni banki, Evropskemu odboru za sistemska tveganja in Evropskemu parlamentu o spremljanju razvoja na trgu EU za zagotavljanje storitev obveznih revizij subjektom javnega interesa v skladu s členom 27 Uredbe (EU) ŠT.537/2014*. Bruselj: Evropska komisija
37. Francis, J. R. (2004). What do we know about audit quality? *The British Accounting Review*, 36(4), 345–368.
38. Firth, M., Rui, O.M. & Wu, L. (2012). How Do Various Forms of Auditor Rotation Affect Audit Quality? Evidence from China. *The International Journal of Accounting*, 47(1), 109–138.
39. Fogarty, T. J. (1996). The imagery and reality of peer review in the U.S.: Insights from institutional theory. *Accounting, Organizations and Society*, 21(2/3), 243–267.

40. Gear, J. (2013). *Is the EU »Going to far«?: Examining the divide between the legalisation within the EU and members of the financial market*. Reykjavík: School of Business, University of Iceland.
41. Generalni sekretariat vlade Republike Slovenije. (2016). *Predlog Zakona o revidiranju in ocenjevanju vrednosti- predlog za obravnavo*. Ljubljana: Ministrstvo za finance.
42. Ghafran, C. & O'Sullivan, N. (2017). The impact of audit committee expertise on audit quality: Evidence from UK audit fees. *The British Accounting Review*, 49, 578–593.
43. Glover, S. M., Prawitt, D. F. & Taylor, M. H. (2009). Audit standard setting and inspection from U.S. public companies: a critical assessment and recommendations for fundamental change. *Accounting Horizons*, 23(2), 221–237.
44. Harris, S. B. (2015, 2. december). *Audit Quality, Firm Independence, and the Firm Business Model*. Pridobljeno 12. julija 2018 iz <https://pcaobus.org/News/Speech/Pages/Harris-2015-International-Institute.aspx>
45. Harris, S. B. (2017, 7. december). *Audit Industry Concentration and Potencial Implications*. Pridobljeno 25. maja 2018 iz <https://pcaobus.org/News/Speech/Pages/Harris-Audit-Industry-Concentration-12-07-17.aspx>
46. Hilary, G. & Lennox, C. (2005). The credibility of self-regulation: Evidence from the accountintg profession's peer review program. *Journal of Accounting and Economics*, 40, 211–229.
47. Houghton, A. K. (2002). Auditor independence: regulation and market competition enhancing transparency and objectivity in independence decisions. *Law & Policy*, 25(3), 299–321.
48. Huang, H. H. (2018). Audit committees and systematic risk: Evidence from Taiwan's regulatory change. *North American Journal of Economics and Finance*. In press.
49. ICAEW. (brez datuma). The provison of non-audit services to audit clients. Pridobljeno 10. julija 2018 iz <https://www.icaew.com/technical/ethics/auditor-independence/provision-of-non-audit-services-to-audit-clients>
50. Ivery, G.S, Ivery, M. V. & Mishra, B. K. (2003). The impact of non-audit service fee disclosure requirements on audit fee and non-audit service fee in the United Kongdom: An empirical analysis. *Advances in Accounting*, 20, 127–140.
51. Kalelkar, R. (2016). Audit committee diligence around initial audit engagement. *Advances in Accounting, incorporating Advances in International Accounting*, 33, 59–67.
52. Koman, K. (2011, 18. oktober). *Imate udomačenega revizorja?* Pridobljeno 25. julija 2018 iz <https://www.finance.si/327362>
53. Komandina, D. (2014). *Analiza dejavnikov cen revizijskih storitev v Sloveniji* (magistrsko delo). Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
54. Krishnan, G. V. & Zhang, Y. (2014). Is there a relation between audit fee cuts during the global financial crisis and banks' financial reporting quality? *J. Account. Public Policy*, 33, 279–300.

55. Lennox, C. & Pittman, J. (2010). Auditing the auditors: Evidence on the recent reforms to the external monitoring of audit firms. *Journal of Accounting and Economics*, 49, 84–103.
56. Limperg, T. (1985). *The social responsibility of the auditor- a basic theory on the auditor's function*. Amsterdam: Limperg Institute.
57. Ljubljanska borza, d.d. & Združenje nadzornikov Slovenije. (2016). *Kodeks upravljanja javnih delniških družb*. Pridobljeno 24. julija 2018 iz <http://www.ljse.si/media/Attachments/Izdajatelj/2016/NovKodeksCG2016.pdf>
58. Löchlein, L. (2016). From peer review to PCAOB inspections: Regulating for audit quality in the U.S. *Journal of Accounting Literature*, 36, 28–47.
59. London Economics. (2006). *Study on the Economic Impact of Auditors' Liability Regimes (MARKT/2005/24/F)*. London Economics in association with Professor Ralf Ewert, Frankfurt and Main, Goethe University.
60. Mališ, S. S & Brozović, M. (2015). Audit market concentration- Evidence from Croatia. *Ekonomski Vjesnik*, 2/2015, str. 339–356.
61. Mitra, S. & Hossain, M. (2007). Ownership composition and non audit service fees. *Journal of Business Research*, 60, 348–356.
62. Nasution, D. (2013). *Essays on auditor independence*. Pridobljeno 13. junija 2018 iz https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/91419/nasution_damai.pdf?sequence=2
63. Odar, M. (2016). Uvodnik. *Sirius- Revija za teorijo, prakso revizije, računovodstva, davkov, financ, ocenjevanja vrednosti in drugih sorodnih področij* 3/16. Ljubljana: Slovenski inštitut za revizijo.
64. Odbor za mednarodne standarde etike za računovodske strokovnjake. (2012). *Kodeks etike za računovodske strokovnjake*. New York. Mednarodna zveza računovodskih strokovnjakov.
65. Palmrose, Z. V. (1986). Audit fees and audit size. *Journal of Accounting Research*, 24(1), 97–110.
66. Petty, R. & Cuganesan, S. (1996). Auditor rotation: Framing the debate. *Australian Accountant*, 66(4), 40–41.
67. Plitch, P. & Rapoport, M. (2004). Nonaudit fees fell below half of auditor payment. *The Wall Street Journal*, (9), 32–46.
68. PwC. (brez datuma). Role of the audit committee. Pridobljeno 13. julija 2018 iz <https://www.pwc.com/gx/en/services/audit-assurance/publications/audit-committee-role.html>
69. Rainsbury, E. A., Bradbury, M. & Cahan, S. F. (2009). The impact of audit committee quality on financial reporting quality and audit fees. *Journal of Contemporary Accounting & Economics*, 5(1), 20–33.
70. Reynolds, J. K. & Francis, J. R. (2001). Does size matters? The influence of large clients on office level reporting decisions. *Journal of Accounting and Economics* 30(3), 375–400.
71. Roybark, H. M. (2008). Educational interventions for teaching the new auditor independence rules. *Journal of Accounting Education*, 26, 1–29.

72. Serrano, S. C., Contell, E. B., Serer, G. L. & Marti, A. R. (2018). Low-cost trends in audit fees and their impact on services quality. *Journal of Business Research*, 89, 345–350.
73. Simunić, D. (1894). Auditing, consulting, and audit independence. *Journal of Accounting Research*, 22(2), 679–702.
74. Skitek, M. (2009). *Kritična obravnava zagotavljanja finančne neodvisnosti revizijskih družb pri revidiranju računovodskih izkazov* (magistrsko delo). Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
75. Slapničar, S., Lončarski, I. & Zaman Groff, M. (2015). Can Oversight Mitigate Auditor's Motivated Reasoning? An Experimental Study. *Economic and Business Review*, 17(3), 371–391.
76. Slovenski inštitut za revizijo. (1994). *Kodeks poklicne etike zunanjih revizorjev*. Ljubljana: Slovenski inštitut za revizijo.
77. Slovenski inštitut za revizijo. (2013). *Navodila za delovanje revizijskih družb-2: Katalog prepovedanih storitev*. Ljubljana: Slovenski inštitut za revizijo.
78. Slovenski inštitut za revizijo. (brez datuma). Pridobljeno 21. julija 2018 iz <http://www.si-revizija.si/ointitutu/slovenski-institut-za-revizijo>
79. Su, X. & Wu, X. (2017). Public Disclosure of Audit Fees and Bargaining Power between the Client and Auditor: Evidence from China. *The International Journal of Accounting*, 52, 64–75.
80. Svenšek, K. (2013, 4. februar). *Razklane med osvajanjem trga in zagotavljanjem kakovosti*. Pridobljeno 25. julija 2018 iz <https://www.dnevnik.si/1042574903>
81. Tax-Fin-Lex. (2017). *Slovenija pred Sodišče EU zaradi predpisov o revizijah (dopolnjeno)*. Pridobljeno 24. julija 2018 iz <https://www.tax-fin-lex.si/Home/Novica/9898>.
82. Tepalagul, N. & Lin, L. (2015). Auditor Independence and Audit Quality: A Literature Review. *Journal of Accounting, Auditing & Finance*, 30(1), 101-121.
83. The Economist. (2014, 18.november). *The future of auditing: Called to account*. Pridobljeno 23. maja 2018 iz <https://www.economist.com/special-report/2004/11/18/called-to-account>
84. The Institute of Chartered Accountants. (2003). *Reviewing auditor independence*. Pridobljeno 28. julija 2018 iz <https://www.icaew.com/-/media/corporate/files/technical/audit-and-assurance/audit/guidance-for-audit-committees/reviewing-auditor-independence.ashx>
85. Uni Assignment Center. (brez datuma). *Threat To Auditor Independence Accounting Essay*. Pridobljeno 28. julija 2018 iz <https://www.uniassignment.com/essay-samples/accounting/threat-to-auditor-independence-accounting-essay.php>
86. Vlada Republike Slovenije. (2016). *Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o revidiranju*. Ljubljana.
87. Valentinčič, A. (brez datuma). *Praktične izkušnje in razmisleki o delu revizijskih komisij*. Pridobljeno 27. julija 2018 iz http://www.zdruzenje-nis.si/db/doc/upl/valentincic___posvet_rk_2.pdf

88. Velte, P. & Stiglbauer, M., (2012). Audit Market Concentration and Its Influence on Audit Quality. *International Business Research* 5(11).
89. Widiastuty, E. & Febrianto, R. (2010). The measurement of audit quality: an essay. *Scientific Journal of Accounting and Business*, (2).
90. Windsor, C. & Rasmussen, B. W. (2009). The rise of regulatory capitalism and the decline of auditor independence: A critical and experimental examination of auditor's conflict of interests. *Critical Perspectives on Accounting*, 20, 267–288.
91. Zaman Groff, M., Trobec, D. & Igličar, A. (2017). Audit fees and the salience of financial crisis: evidence from Slovenia. *Economic Research- Ekonomska Istraživanja*, 30(1), 922–938.
92. Združenje nadzornikov Slovenije. (2013). *Priporočila za revizijske komisije*. Pridobljeno 27. julija 2018 iz [http://www.zdruzenje.ns.si/db/doc/upl/priporocila_za_revizijske_komisije_\(4.9.2014\).pdf](http://www.zdruzenje.ns.si/db/doc/upl/priporocila_za_revizijske_komisije_(4.9.2014).pdf)
93. Zhang, Y., Zhou, J. & Zhou, N. (2007). Audit committee quality, auditor independence, and internal control weaknesses. *Journal of Accounting and Public Policy*, 26, 300–327.

PRILOGA

Priloga 1: Vprašalnik

Splošni del

1. *Ali se počutite neodvisni pri svojem delu?*
2. *Ali zakonodaja, predpisi in kodeksi predstavljajo dober okvir, da je revizor v slovenskem prostoru neodvisen?*
3. *Kako gledate na spremembe, ki so vplivale na revizijski poklic in revizorjevo neodvisnost od pred kriznih časov pa vse do danes?*
4. *Kako po vašem mnenju stranke gledajo na revizorje in revizijo samo?*
5. *Ali menite, da ima majhnost slovenskega gospodarstva in posledično povezanost med udeleženci v gospodarstvu vpliv na neodvisnost revizorja?*
6. *Kako bi se dalo revizorjevo neodvisnost še izboljšati?*

Nerevizijske storitve

1. *Ste že bili kdaj v dvomu glede opredelitve, katere nerevizijske storitve so prepovedane in katere ne?*
2. *Ali menite, da je zakonodajalec dovolj dobro opredelil prepovedane nerevizijske storitve?*
3. *Menite, da nerevizijske storitve revizijskemu podjetju prinašajo koristi ali slabosti?*
4. *Ali se vam zdi sporno, da revizijsko podjetje poleg obvezne revizije istemu podjetju nudi tudi nerevizijske storitve?*
5. *Kaj menite, kakšna bo prihodnost nerevizijskih storitev in revizijskih podjetij?*

Cenovna politika

1. *Ali menite, da cena za opravljeno revizijo odraža tudi kvaliteto opravljene storitve?*
2. *Kako gledate na informativni značaj, ki ga ima razkrivanje cene za revizijo, v letnem poročilu?*
3. *Ali po vašem mnenju predstavlja plačilo revizorju, ki ga izvede revidirano podjetje, problem za revizorjevo neodvisnost in bi moral biti revizor kako drugače plačan za opravljeno delo?*
4. *Kakšno je vaše mnenje o problematiki padanja cen za storitve revidiranja?*
5. *Ali menite, da bi morali nadzorniki sankcionirati prenizke cene obvezne revizije?*
6. *Kaj bi se po vašem mnenju moralo zgoditi, da bi se dvignile cene obvezne revizije?*
7. *Kakšne so vaše izkušnje s stranko glede pogajanj okrog cene za obvezno revizijo?*

Koncentracija in tržna struktura

1. *Kaj menite, kateri so ključni dejavniki, ki vplivajo na izbor revizorja na strankini strani?*

2. *Ali menite, da je slovenski trg revizijskih storitev konkurenčen?*
3. *Kako gledate na to, da večino SJI revidira Big 4?*
4. *Menite, da je 66-% tržni delež Big 4 problematičen za slovenski trg in bi morale dobiti več priložnosti tudi druge manjše revizijske hiše?*
5. *Menite, da koncentracija na trgu revizijskih storitev vpliva na kakovost revizije in posledično na neodvisnost revizorja?*

Revizijski mandat

1. *Ali menite, da Zrev-2 dovolj dobro opredeljuje rotacijo revizorskega podjetja?*
2. *Ali se vam je že kdaj zgodilo, da ste bili zamenjani kot revizor zaradi slabe kakovosti in vam je stranka to tudi povedala?*
3. *Ali se vam je že kdaj zgodilo, da vas je stranka zamenjala, ker ste bili že predolgo njen revizor, in vam je to tudi povedala?*
4. *Kako dolgo bi po vašem mnenju moral trajati povprečni revizijski mandat v enem podjetju?*
5. *Kateri so glavni razlogi, da stranka menja revizorja?*
6. *Menite, da je zavedanje menjave dolgoletnega revizorja pri strankah dovolj dobro zastopano?*

Nadzor

1. *Ali ste že bili pregledani s strani javnega nadzornika za revidiranje?*
2. *Kakšni se vam zdijo pregledi kakovosti revidiranja z operativnega vidika?*
3. *Menite, da so nadzorniki dovolj dobro usposobljeni za opravljanje pregledov?*
4. *Menite, da je revizorjeva neodvisnost dovolj dobro izpostavljena s strani javnega nadzora nad revidiranjem?*
5. *Kaj menite o strogosti sankcioniranja slabih praks revizorjev?*
6. *Kaj menite o pregledih dela revizorjev na 3 in na 6 let?*

Revizijska komisija

1. *Kakšne so vaše izkušnje pri sodelovanju z revizijskimi komisijami?*
2. *Kolikokrat zahteva revizijska komisija sestanek z zunanjim revizorjem?*
3. *Ali so po vaših izkušnjah neodvisni strokovnjaki v revizijskih komisijah dovolj usposobljeni oziroma strokovno podkovani?*
4. *Kako po vaših izkušnjah revizijske komisije preverjajo neodvisnost revizorja?*
5. *Menite, da bi v primeru, da je cena za izvajanje obvezne revizije prenizka, morala revizijska komisija to omeniti in si prizadevati za njeno zvišanje?*